

Latvijas Universitāte

ŽANNA BORMANE

**ANTROPONĪMI LITERĀRĀ TEKSTA TULKOJUMĀ
(A. PUŠKINA DAIĻRADE LATVIEŠU
UN VĀCU VALODĀ)**

**Anthroponyme in der Übersetzung eines literarischen Textes
(A. Puschkins Werke auf Lettisch und Deutsch)**

promocijas darba kopsavilkums
filoloģijas doktora grāda iegūšanai
valodniecības zinātņu nozares
salīdzināmās un sastatāmās valodniecības apakšnozarē

Rīga 2006

Darba zinātniskais vadītājs:

Dr. philol. **Igors Koškins.**

Darba oficiālie recenzenti:

Dr. habil. philol. **Ilga Jansone,**

Dr. philol. **Laimute Balode,**

Dr. philol. **Ilga Brigzna.**

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Universitātes Valodniecības zinātņu nozares promocijas padomes atklātā sēdē

2007. gada 28. februārī plkst. 13.00

Latvijas Universitātes Svešvalodu fakultātē (402. telpā) Visvalža ielā 4a.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties LU Zinātniskajā bibliotēkā Kalpaka bulvārī 4.

PROMOCIJAS DARBA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Promocijas darbs *Antroponīmi literārā teksta tulkojumā (A. Puškina daiļrade latviešu un vācu valodā)* tiek veltīts A. Puškina pasaku un poēmu literārās antroponīmijas funkcionēšanas sastatāmajai analīzei oriģināltekstā un tulkojumos latviešu un vācu valodā.

Antroponīmi – cilvēku īpašvārdi: priekšvārdi, uzvārdi, patronīmi, iesaukas, pseidonīmi – veido kopā valodas antroponīmisko sistēmu jeb antroponīmiju. Par literāro antroponīmu tiek uzskatīts literārā teksta antroponīms.

Darba materiālu veido A. Puškina pasakas un poēmas *Руслан и Людмила (Ruslans un Ludmila)*, *Сказка о попе и о работнике его Балде (Pasaka par popu un viņa kalpu Baldu)*, *Сказка о царе Салтане (Pasaka par caru Saltanu)*, *Сказка о мертвой царевне (Pasaka par mirušo cara meitu)*, *Сказка о золотом петушке (Pasaka par zelta gailīti)*, *Кавказский пленник (Kaukāza gūsteknis)*, *Бахчисарайский фонтан (Bahčisarajas strūklaka)*, *Цыганы (Čigāni)*, *Граф Нулин (Grāfs Nuļins)*, *Полтава (Poltava)*, *Домик в Коломне (Mājiņa Kolomnā)*, *Медный всадник (Vara jātnieks)* un to tulkojumi latviešu un vācu valodā.

Pētījuma objekts ir antroponīmi literārajā tekstā. Īpašvārdu loma poētiskajā un prozaiskajā tekstā atšķiras, tādēļ tiek analizēta tikai viena daiļliteratūras valodas sistēma – poētiskā sistēma. Dzejas valodu raksturo ietilpīgums, vairāku nozīmju koncentrācija minimālā izplatījumā, ko ir interesanti vērot un analizēt arī tulkojumā. A. Puškina poētiskā mantojuma analīzē tika izmantotas pasakas un poēmas, jo pasakas un poēmas ir sižetiski teksti, kas ir bagāti ar antroponīmiem.

Pētījumā izmantotie tulkojumi pieder pie dažādiem A. Puškina daiļrades apgūšanas etapiem: tulkojumi, kas ir izdarīti Puškina dzīves laikā; 19. gadsimta tulkojumi; 20. gadsimta tulkojumi. Tas ļauj vērtēt un analizēt tulkotāju attieksmi pret literāro antroponīmu atveidi laika gaitā.

Analīzē tiek izmantoti tulkojumi latviešu valodā, kas ir iekļauti A. Puškina trīs pamata izdevumos latviešu valodā: *Kopoti raksti piecos sējumos* Jūlija Vanaga redakcijā [1968], *A. S. Puškina raksti* H. Dorbes redakcijā [1937], *Izlase* [1949], kā arī „Kaukāza gūsteknis” K. Aizpura tulkojumā [1950] un „Mājiņa Kolomnā” A. Plensnera tulkojumā [1949].

Darbā izmantotie tulkojumi vācu valodā ir iekļauti Kopotajos rakstos J. fon Gintera redakcijā *Ausgewählte Werke* [1949], rakstos četros sējumos V. Neištadta redakcijā *Ausgewählte Werke in vier Bänden* [1950], izlasē H. Raba redakcijā *Ausgewählte Werke* [1999], *Aleksandra Puškina dzejā divos sējumos (Alexander Puschkin's Dichtungen in 2 Bänden)* R. Liperta

tulkojumos [1840], *Aleksandra Puškina poētiskajos darbos* (*Alexander Puschkin's poetische Werke*) F. Bodenštedta tulkojumos [1854], *Puškina un Ļermontova dzejā* (*Dichtungen von Puschkin und Lermontow*) A. Ašarina tulkojumos [1877], ka arī atsevišķo Puškina darbu K. F. fon der Borga [1823], A. Vulferta [1823], A. Lupusa [1898], E. Valtera [1962] un K. Borovska [2001] tulkojumi.

Darba **aktualitāti** nosaka vairāki faktori.

- Problēmas „Puškina un pasaules kultūra”, kā arī A. Puškina daiļrades recepcijas problēmas aktualitāte mūsdienu rusistikā.
- Nepietiekamā 18.-19.gs. Baltijas jūras reģiona kultūras specifikas izpēte (pirmie A. Puškina tulkotāji vācu valodā ir baltvācieši).
- Translatoloģijas kā starpdisciplīnu nozares (kas ir literatūrzinātnes, valodniecības, kulturoloģijas saskares punkts) teorētiskās un praktiskās bāzes izstrādāšanas nepieciešamība.
- Interese par literāro antroponīmiu mūsdienu filoloģijas pētījumos, piem., V. Kaļinkina, F. Debusa u.c. darbos, kas ir izraisīta ar literārās onomastikas vispusīgas pētīšanas nepieciešamību.

No visas literārās antroponīmijas bagātības patlaban visvairāk izpētīti ir „raksturojošie” vārdi, t.i., semantiski caurredzami vārdi, ko autors izmanto nominācijas objekta raksturojumam un kas uzsver vai arī pārspīlē tā īpašības. Antroponīmija A. Puškina valodā un stilā nav izpētīta kopumā, kaut gan par atsevišķiem vārdiem ir bijušas vairākas norādes, I. Muradjanas disertācijā analizēta A. Puškina prozas antroponīmija, savukārt O. Krjukovas un V. Kaļinkina pētījumi veltīti Puškina darbu īpašvārdu leksikogrāfijas jautājumiem.

Zinātniskā darba **mērķis** ir literāro antroponīmu atveides izpēte A. Puškina pasaku un poēmu tulkojumos latviešu un vācu valodā. Šis mērķis nosaka attiecīgu **uzdevumu** risināšanu:

- noteikt krievu, latviešu un vācu valodas antroponīmiskās sistēmas īpatnības;
- noskaidrot antroponīmu īpatnības A. Puškina daiļradē;
- salīdzināt antroponīmisko nomināciju oriģināltekstā un tulkojumos latviešu un vācu valodā;
- noteikt antroponīmu atveides iespējas literārā teksta tulkojumā;
- analizēt, kā antroponīmu atveide ir saistīta ar teksta žanra specifiku, ar tulkotāja radošo individualitāti, kā arī tulkojuma tapšanas laiku.

Darba mērķis un uzdevumi nosaka attiecīgu pētīšanas **metožu** izvēli: aprakstoša metode, sastatāma metode, konteksta analīzes metode, kvantitatīva metode, funkcionāla metode un teksta interpretācijas metode. Aprakstošā metode pētījumā izpaužas antroponīmu kā daiļliteratūras

teksta vienību aprakstīšanā un analīzē formālajā un semantiskajā aspektā. Sastatāmā metode tiek izmantota oriģināltekstā antroponīmiskas nominācijas sastatīšanā ar antroponīmisko nomināciju tulkojumos latviešu un vācu valodā. Konteksta analīzes metode pētījumā ir antroponīmu kā minimālā un plaša konteksta vienību analīze. Kvantitatīvā metode izpaužas antroponīmu frekvences lomas ievērošanā literārajā tekstā, bet funkcionāla metode ir antroponīmu funkciju noteikšana literārajā tekstā. Teksta interpretācijas metode, t.i., teksta lingvistiskā analīze un estētiskās jēgas atrašana tiek izmantota A. Puškina pasaku un poēmu antroponīmu semantikas un funkciju analīzē.

Darba **teorētisko nozīmi** nosaka pētījumā īstenotā krievu, latviešu un vācu valodas antroponīmisko sistēmu sastatāmā analīze, kā arī literārā teksta antroponīmu atveides analīze (pamatojoties uz krievu, latviešu un vācu valodu).

Darba **praktisko nozīmi** nosaka iespēja izmantot darbā gūtos rezultātus teorētiskās un praktiskās tulkošanas kursā, literārā teksta teorijas kursā, kā arī citos antroponīmikā, A. Puškina valodai un stilam veltītosursos.

Darba **aprobācija**.

Promocijas darba izstrādes gaitā iegūtās atziņas ir apkopotas zinātniskos referātos, kas nolasīti starptautiskajās konferencēs „Valodu un kultūru mijiedarbība: Krievu valoda jaunās Eiropas kultūras komunikatīvajā telpā” (Rīga, 2005), „Vācu valoda un literatūra Baltijas jūras reģionā” (Rīga, 2002, 2004, 2006), starptautiskajā zinātniskajā seminārā „Slāvistikas tradīcijas Baltijā” (Rīga, LU, 2003), 40. un 41. Artura Ozola dienas konference (Rīga, LU, 2004, 2005), starptautiskajā konferencē „J.M.R. Lencs un vācu literatūra Baltijas jūras reģionā XVIII–XIX gs.” (Rīga, Tartu, 2001), konferencē „Salīdzinošā literatūrzinātne Austrumeiropā un pasaulē. Teorijas un interpretācijas” (Rīga, LU, 2003), jauno filologu starptautiskajās konferencēs Latvijas universitātē (2001, 2002, 2003) un jauno filologu starptautiskajās konferencēs Tartu universitātē (Igaunija, Tartu, 2003, 2005).

Darba **struktūra**.

Promocijas darbā ir ievads, vispārīgs apskats *A. Puškina poētiskās daiļrades lingvistiskā izpēte*, divas nodaļas un nobeigums.

Ievadā tiek pamatota tēmas izvēle, tās aktualitāte, formulēts darba mērķis, uzdevumi un nosauktas pētījuma metodes.

Vispārīgajā apskatā *A. Puškina poētiskās daiļrades lingvistiskā izpēte* tiek dots pārskats par galvenajiem A. Puškina poētiskās daiļrades lingvistiskajiem pētījumiem.

Pirmajā nodaļā *Antroponīmi valodā, runā, literārajā tekstā un tulkojumā* tiek raksturota īpašvārdu specifika valodā. Īpašvārdi, kā arī pārējie valodas vārdi, var būt izpētīti ar lingvistikas metožu palīdzību. Tajā pašā laikā īpašvārdi ir cieši saistīti ar socioloģisko, vēsturisko un etnogrāfisko fonu, kas jāievēro, lai saprastu īpašvārdu īpatnības valodas sistēmā un runā. Katras valodas antroponīmiskais materiāls ir sistematizēts. Šajā nodaļā tiek piedāvāts īss triju valodu (krievu, latviešu un vācu) antroponīmisko sistēmu sastatījums. Šo valodu antroponīmiskās sistēmas ir daudz pētītas, tomēr nav aplūkotas sastatāmajā aspektā. Pētījums šādā aspektā veido nepieciešamo literāro tekstu un to tulkojumu antroponīmu analīzes bāzi. Tālāk nodaļā tiek aplūkota daiļliteratūras teksta īpašvārdu specifika. Visi literārā teksta elementi, tajā skaitā arī īpašvārdi, pakļaujas autora idejas realizācijai un tiem piemīt dažādas funkcijas. Darbā tiek parādīts, kādas funkcijas var veikt īpašvārdi, īstenojot autora idejas. Nodaļas pēdējā paragrāfā aprakstītas īpašvārdu atveides problēmas, kas ir saistītas ar starpvalodu un starpkultūru aizgūšanas problēmām, aplūkotas īpašvārdu atveides iespējas, kas tika izstrādātas tulkošanas praksē laika gaitā. Īpaša uzmanība pievērsta A. Puškina tulkojumiem un tulkotāju individualitātēm latviešu un vācu valodā.

Otrajā nodaļā *Antroponīmi A. Puškina pasaku un poēmu tulkojumos vācu un latviešu valodā* analizēti antroponīmi oriģināltekstā un to ekvivalenti tulkojumos. Zinātniskā pētījuma loģika nosaka nepieciešamību pievērsties oriģināltekstam kā tulkotāja rīcības determinantei, t.i., noteicošam faktoram. Tāpēc pirms ekvivalentu sastatīšanas tiek piedāvāts teksta antroponīmu vispārīgs raksturojums. Analīze tiek veikta šādā secībā:

- 1) poēmas „Ruslans un Ludmila” antroponīmi;
- 2) pasaku antroponīmi;
- 3) romantisko poēmu antroponīmi;
- 4) poēmas „Grāfs Nuļins” antroponīmi;
- 5) poēmas „Poltava” antroponīmi;
- 6) poēmas „Mājiņa Kolomnā” antroponīmi;
- 7) poēmas „Vara jātnieks” antroponīmi.

Nobeigumā apkopoti pētījuma **secinājumi** atbilstoši promocijas darbā izvirzītajiem uzdevumiem.

ĪSS PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

A. Puškina poētiskās daiļrades lingvistiskā izpēte

Mūsdienu literārā teksta pētījumu centrā ir radoša autora individuāls pasaules skatījums, kas atspoguļojas viņa valodā. Viena no svarīgākajām domām A. Puškina valodas un stila pētījumos, kas tika aktualizēta jau V. Vinogradova darbos, ir Puškina daiļrades sintezējošais raksturs. Šī ideja tālāk tika attīstīta A. Grigorjevas, N. Ivanovas, I. Iljinskas, B. Gasparova un citos pētījumos. A. Puškina valodā organisku kopīgumu veido baznīcslāvu valodas elementi, eiropieismi, krievu nacionālās sadzīves runas elementi, bet pasaules literatūras stili veido dzejnieka mākslas formu arsenālu, ar kuru palīdzību viņš varēja īstenot dažādas tēmas un sižetus. Puškina daiļrades sintezējošais raksturs kā viņa individuālā stila pamatpazīme izpaužas literārajā tekstā arī īpašvārdu izvēlē un funkcionēšanā.

Īpaša nozīme pētījumā pievērsta zinātniskiem darbiem, kuri veltīti īpašvārdu pētīšanai A. Puškina daiļradē. Tie ir M. Altmana, V. Čerņiševa, J. Karpenko zinātniski raksti, A. Puškina prozas antroponīmu analīze I. Muradjanas disertācijā, darbi, kuri veltīti Puškina daiļrades īpašvārdu leksikogrāfiskajiem jautājumiem: V. Kaļinkina pētījums *Poetonīmu leksikogrāfijas teorija un prakse A. Puškina daiļrades materiālos* (Теория и практика лексикографии поэтонимов: на материале творчества А. С. Пушкина) [1999] un O. Krjukovas darbs *A. Puškina romāna „Jevgeņijs Oņegins” īpašvārdu vārdnīca* (Ономастикон романа А. С. Пушкина "Евгений Онегин") [1999].

A. Puškina daiļrades lingvistiskajos pētījumos liela nozīme ir *A. Puškina valodas vārdnīcai četros sējumos* (Словарь языка Пушкина в четырех томах). Vārdnīcas otrais izdevums, kas iznāca 2000. gadā, ir mūsdienās pilnākā, teorētiski un praktiski vislabāk izstrādātā dzejnieka valodas vārdnīca.

1. NODAĻA. ANTROPONĪMI VALODĀ, RUNĀ, LITERĀRAJĀ TEKSTĀ UN TULKOJUMĀ

1. Antroponīmi valodā un runā

1.1. Īpašvārds un tā specifika valodā un runā

Pēc nominācijas rakstura, t.i., pēc valodas zīmes sakara starp formu un saturu, priekšmetu nosaukumi tiek dalīti īpašvārdos un sugasvārdos. Sugasvārdiem piemīt klasificējošā nominācija (tie apzīmē priekšmetu klasi vai kādu atsevišķu priekšmetu klasē). Īpašvārdiem piemīt individualizējošās nominācijas funkcija, kas paredz apzīmēt īpašu individuālu priekšmetu.

Tā kā īpašvārds arī ir valodas zīme, īpašvārdu nozīmes specifiku var aplūkot vispārīgās valodas nozīmju teorijā. Lingvistikā ir izplatīta nozīmes koncepcija, kur nozīme tiek saprasta kā zīmes attiecības ar apzīmējamo (denotātu), ar īstenoto jēdzienu jeb priekšstatu (signifikātu), ar zīmju lietotājiem, kā arī ar citām zīmēm. Šī koncepcija pamatojas uz Č. Pīrsa idejām. Attiecības starp vārdu, jēdzienu un priekšmetu parasti shematiski tiek attēlotas „semantiskā trīsstūra” veidā. Zīmes attiecības ar apzīmējamo lietu veido tās denotatīvo nozīmi, zīmes attiecības ar īstenoto jēdzienu – tās signifikatīvo nozīmi, zīmes attiecības ar runājošo – tās pragmatisko nozīmi.

Īpašvārdu denotatīvas nozīmes specifiku nosaka fakts, ka īpašvārda denotāts ir atsevišķs priekšmets, nevis priekšmetu kopa. Īpašvārda signifikatīvās nozīmes īpatnība ir mazāk apjomīgs (salīdzinājumā ar sugasvārdiem) ekstensionāls, t.i., jēdziena apjoms, tā kā īpašvārds pauž individuālu jēdzienu. Īpašvārda signifikatīvās nozīmes otrā īpatnība ir diferencētāks kontensionāls, t.i., jēdziena saturs. Pragmatiskā nozīme nepiemīt visiem īpašvārdiem, arī ne visiem sugasvārdiem. Tomēr ir iespējams runāt, ka dažiem īpašvārdiem pragmatiskā nokrāsa (konotācija) piemīt valodas līmenī. Piemēram, krievu priekšvārdiem ir vairākas ekspresīvas formas (*Серезенька, Сергуня, Серьга* u.c.). To pragmatiskā nokrāsa pastāv valodas līmenī, jo šīs formas ir stilistiski marķētas. Pragmatiskā nokrāsa var izpausties arī runā, konteksta līmenī. Vairāki šīs parādības piemēri ir atrodamī literārajā tekstā.

Īpašvārds, kā arī sugasvārds, var būt lietojams pārnestā nozīmē, kas tiek saprasta kā no jauna iegūta nozīme, ko apzināti lieto runā kā tāda priekšmeta apzīmējumu, kurš nav šī vārda parasts referents.

Īpašvārdā iekļautas 3 informācijas: runas informācija, valodas informācija un enciklopēdiskā informācija. Īpašvārda semantikas vispārīgākā daļa ir valodas informācija, kurā šķirami šādi aspekti:

1) īpašvārda formas īpašības (fonētiskas un gramatiskas īpašvārda īpašības);

2) īpašvārda iekšējā forma, etimoloģiskā nozīme un piederība noteiktai valodai;

3) īpašvārda nozīme.

Runas informācija realizē īpašvārda saistību ar objektu un parāda runātāja attieksmi pret objektu. Enciklopēdiskā informācija ir zināšanu kopums par objektu, kas ir pieejams katram valodas kolektīva loceklim, tomēr šī informācija ir diezgan individuāla, kas ir saistīts ar valodas apguves līmeņa atšķirībām, vispārīgo erudīciju, kā arī ar uztveres īpatnībām.

Ir jāšķir īpašvārda nozīme valoda un runā. Promocijas darbā analizētie īpašvārdi ir literārā teksta īpašvārdi, t.i., īpašvārdi runā. Īpašvārda nozīme

runā ir plašāka nekā valodā. Enciklopēdiskā informācija un runas informācija teksta līmenī kļūst par īpašvārda semantikas sastāvdaļu.

1.2. Antroponīmi krievu, vācu un latviešu valodā

Par noteiktas valodas antroponīmisko sistēmu sauc cilvēku vārdu kopumu, kur atspoguļojas valodas nacionālais savdabīgums.

Antroponīmi – cilvēku īpašvārdi: priekšvārdi, uzvārdi, patronīmi (tēvvārdi vai citi pēc tēva vārda doti vārdi), iesaukas, pseidonīmi – veido kopā valodas antroponīmisko sistēmu. Sistēmas centrā ir antroponīmiskā formula: īpašvārds vai īpašvārdu kopums, kas paredzēts personas juridiskajai identificēšanai.

Antroponīmiskā formula latviešu, krievu un vācu valodā atšķiras pēc komponentu skaita. Krievu valodā tajā ir trīs komponenti: priekšvārds, tēvvārds un uzvārds (*Иван Петрович Кузнецов*). Vācu valodā šajā formulā ir divi vai trīs komponenti ar vienu paskaidrojošu piezīmi. Vācu valodā cilvēkam var būt vairāki priekšvārdi (*Wolfgang Franz Albert Müller*). Latviešu valodā situācija ir līdzīga: cilvēkam var būt vairāki priekšvārdi (*Rolands Jānis Kalniņš*).

Visās trīs valodās var izšķirt dažus kopīgus priekšvārdu slāņus:

1) divcelmu personvārdi, kas veidoti no sākotnējas vārdkopas vai no diviem sugasvārdiem un bijuši raksturīgi seno indoeiropiešu tautu personvārdu sistēmai: kr. *Всеволод, Владимир*, latv. *Tālivaldis, Viesturs*, vāc. *Wolfgang, Bernhart*;

2) kristietiskie priekšvārdi. Katrā valodā šie priekšvārdi adaptējās gan fonētiski, gan morfoloģiski: kr. *Петр, Екатерина*, latv. *Pēteris, Katrīna*, vāc. *Peter, Katharina*;

3) priekšvārdi, kuri ir savstarpēji aizgūti no krievu, latviešu, vācu u.c. valodām. Piemēram, *Tanja* vācu valodā ienāk no krievu valodas, bet tāds priekšvārds kā *Žans/ Jean/ Жан* ir aizgūvums no franču valodas.

Priekšvārdiem krievu, latviešu un vācu valodā var izšķirt trīs derivātu, t.i., viena priekšvārda dažādu formu, veidus: pilnas formas – kr. *Иван*, latv. *Valdemārs*, vāc. *Maximilian*, saīsinātas (pilno formu saīsinājums) – kr. *Ваня*, latv. *Valdis*, vāc. *Max* un ekspresīvas formas (ar ekspresivitātes sufiksiem) – kr. *Ванюша*, latv. *Valdītis*, vāc. *Maxi*.

Tomēr tikai krievu valodā šo formu pastāvēšana ir regulāra un šīs formas ir vispāratzītas. Piemēram, latviešu valodā kā patstāvīgi priekšvārdi patlaban oficiāli funkcionē tādas formas, kuras agrāk vēsturē bija tikai saīsinājumi : *Valdis* (no *Valdemārs*) u.c. V. Staltmane darbā *Latviešu antroponīmija (Латышская антропонимия)* [1981] norāda, ka bijušie kvalitatīvi ir kļuvuši patstāvīgi, bet ir saglabājuši zināmu bifunkcionalitāti:

cilvēki, kuru oficiālie priekšvārdi ir *Andrejs, Valdemārs, Gustavs*, var būt nosaukti ģimenes lokā par *Andri, Valdi* vai *Gustu*. Savukārt citiem cilvēkiem tie paši priekšvārdi var būt oficiāli.

Vācu valodas situācija ir līdzīga situācijai latviešu valodā. Vēsturiski *Kurt* ir saīsinājums no *Konrad, Gerd* no *Gerhard, Max* no *Maximilian*, taču patlaban, kā atzīmē V. Zeibike [Seibicke] savā darbā *Die Personennamen im Deutschen (Personvārdi vācu valodā)* [1982], tie funkcionē arī kā patstāvīgie priekšvārdi atbilstoši vācu literārās valodas leksiskajām normām.

Visās trīs valodās sieviešu un vīriešu priekšvārdiem ir savi formanti: galotnes – krievu un latviešu valodā, bet vācu valodā tie ir beigu elementi, kas atšķir vīriešu priekšvārdus no sieviešu priekšvārdiem.

Uzvārdu veidošanās process krievu un vācu valodā bija pakāpenisks, uzvārdi veidojās uz jau esošo pirmsuzvārdu sistēmu pamata (no patronīmiem un iesaukām). Latviešu valodā (Kurzemes un Vidzemes teritorijā) jārunā, pēc V. Staltmanes viedokļa, par savdabīgu ekstralingvistisku situāciju, kas ietekmējusi uzvārdu sistēmas veidošanos.

Visās trīs valodās ir tipiski uzvārdu veidošanas modeļi:

1) uzvārdi, kas ir veidoti no priekšvārdiem: kr. *Андреев*, vāc. *Kaspar*, latv. *Antons*,

2) uzvārdi, kas ir veidoti no ģeogrāfiskiem vai dzīves vietas nosaukumiem: kr. *Елецкий*, vāc. *Münstermann*, latv. *Liepukalns*,

3) no profesiju nosaukumiem: kr. *Сапожников*, vāc. *Fischer*, latv. *Mucenieks*,

4) uzvārdi, kas ir veidoti no vārdiem, kuri norāda uz kādām fiziskām vai psihiskām cilvēka pazīmēm un biogrāfijas īpatnībām: kr. *Верзилин*, vāc. *Bart*, latv. *Garais*.

Kopīgais uzvārdu sastāvā krievu, latviešu un vācu valodā ir arī dubulto uzvārdu iespējamība (kr. *Мусин-Пушкин*, latv. *Taube-Balodis*, vāc. *Allbach-Retty*) un citu valodu izcelsmes uzvārdu pastāvēšana, piem.: latv. *Grīnbergs*, kr. *Эйнгорн*, vāc. *Janke*.

Kā tika minēts, antroponīmiskā formula ir īpašvārdu kopums, kas paredzēts personas juridiskai identificēšanai. Reāli runā funkcionē šīs formulas komponentu kombinācijas. Katra no tām ir iespējama vienā situācijā un nav piemērota citā situācijā, kas ir saistīts ar katras konkrētās valodas runas kultūras normām un etiķeti, ar pragmatisko novērtējumu. Visās trīs valodās eksistē pieklājības forma, kas norāda uz distanci starp runājošiem un oficiālu situāciju: kr. *Наталья Ивановна (госпожа Комарова)*, latv. *Liepas kundze*, vāc. *Frau Koch*, kā arī mazāk oficiālas uzrunas formas: priekšvārda pilnas formas izmantošana: kr. *Наталья*, latv. *Anna*, vāc. *Susanna*, saīsinātās vai ekspresīvās priekšvārda formas

izmantošana: kr. *Имя*, latv. *Anniņa*, vāc. *Susi*. Pēdējā grupā vērojams lielākais kontrasts starp krievu priekšvārdiem, no vienas puses, un latviešu un vācu priekšvārdiem, no otras puses. Kā norāda vairāki pētnieki, piem., V. Bondaļetovs un J. Daņiļina, A. Superanska, A. Vežbicka, L. Salmona u.c., krievu valodai ir raksturīga bagātīga ekspresīvā vārddarināšana, kas atspoguļojas arī priekšvārdu jomā. Vienam un tam pašam priekšvārdam konstatējamas vairākas ekspresīvas formas, no kurām runātājs izvēlas vispiemērotāko. Šī izvēle ir vairāk atkarīga no runātāja garastāvokļa attiecīgajā brīdī, no īpašas attieksmes, ko viņš grib parādīt konkrētajā momentā, nekā no pastāvīgām stingrām konvencijām. Šai grupas pieder arī krievu valodai raksturīgā uzrunāšana tikai ar tēvvārdu, piemēram, *Ивановна*, kura ir izplatīta starp vecākās paaudzes cilvēkiem. Var teikt, ka šī forma apvieno sevī divu formu nozīmes: vārds + tēvvārds (pieklājība) un vārds (uzticība).

Uzrunāšana tikai ar uzvārdu visās trīs valodās var būt uzskatīta par nepieklājīgu vai familiāru. Neitrāla uzvārdā pieminēšana var būt tikai situācijā, kura ir diezgan «depersonificēta», ja galvenais ir nevis personība, bet informācija: piemēram, paraksts oficiālos dokumentos, atsauces uz avotiem zinātniskā literatūrā.

Īpašvārdi runā tiek iekļauti dažādos vertikālos kontekstos, kurus veido kultūras, vēstures, ģeogrāfijas, kā arī pragmatiska rakstura datu kopums, kas ir pazīstams dzimtās valodas pārstāvjiem un kas ir nepieciešams saskarsmē. Vārda vecums, tā izcelsme, sociālā nokrāsa, stilistiskā piederība, lietošanas noteikumi, teritoriāls raksturojums – tie ir pamatparametri, kas veido antroponīmu pragmatiku.

2. Antroponīmi literārajā tekstā

2.1. Literārā teksta valodas specifika un īpašvārdi

Par literārā teksta valodu (художественная речь) tiek uzskatīta nacionālās valodas estētiskās funkcijas realizācija. Literārā teksta valodu raksturo specifiskas īpatnības:

- 1) visi valodas līdzekļi pakļaujas tēlotas pasaules īstenošanai;
- 2) literārajā tekstā pastāv specifiski semantikas likumi. Poētisks vārds ir zīmes zīme. Estētiskā zīme apvieno sevī tiešo uzuālo nozīmi ar okazionālo jeb poētisko nozīmi;
- 3) literārajā tekstā iespējama apzināta valodas normas pārkāpšana;
- 4) literārā teksta valodu raksturo estētisks veselums.

Viss minētais attiecas arī uz īpašvārdiem literārajā tekstā. Īpašvārdu poētikas izpēte mūsdienās kļuvusi par atsevišķas disciplīnas – literārās

onomastikas – priekšmetu. Literārā onomastika tiek parasti saprasta kā objektīvā subjektīvs atspoguļojums, kā autora „spēle” ar valodas onomastiskām normām. Tāpēc īpašvārdi ir rakstnieka stila spilgtas īpatnības izpausme.

Īpašvārds literārajā tekstā spēj aktualizēties jebkurā valodas līmenī. Piemēram, leksiski-semantiskajā līmenī notiek īpašvārdu semantizācija, ja tiek aktualizēta iekšēja forma vai īpašvārds tiek asociatīvi tuvināts citiem vārdiem. Vārddarināšanas līmenī aktualizācijas tendence ir vārda struktūrai, kontekstā var aktualizēties jebkurš afikss. Literārās onomastikas fonētisks savdabīgums it sevišķi spilgti tiek īstenots dzejā, kur īpašvārda skanējumam var būt sava loma.

Literārā teksta īpašvārdu aprakstīšanā jāievēro vairāki aspekti. O. Foņakova zinātniskajā rakstā *Īpašvārds rakstnieka pasaules skatījumā (Имя собственное в художественной картине мира писателя)* [1995] norāda, ka īpašvārdus tekstā var aprakstīt četrās semantiski stilistiskās dimensijās.

1. Īpašvārds literārā teksta īpašvārdu sistēmā: noteikta teksta īpašvārdu kopuma tematisks raksturojums, funkcionāli stilistiskā īpašvārdu klasifikācija (galvenais – otrā plāna – personāžs, epizodiska figūra, īpašvārda lietošana autora runā vai personāžu runā).

2. Īpašvārds un raksturs, objekts (motivējums, iekšējas formas aktualizācija tekstā).

3. Īpašvārds un lokāli temporālā kontinuitāte.

4. Īpašvārds vārdu ķēžu kompozīcijā, t.i., dažādi īpašvārda lietošanas veidi saistībā ar estētiskās funkcijas realizāciju.

V. Mihailovs pētījumā *Īpašvārdu specifika literārajā tekstā (Специфика собственных имен в художественном тексте)* [1987] pievērš uzmanību faktam, ka, aprakstot īpašvārdus literārajā tekstā, jāievēro visi iespējami konteksti, kuros īpašvārds var iekļūt. Viņš runā par trim konteksta veidiem.

1. Strukturāli saturisks konteksts, kad svarīgi ir noteikt, kas ir nosaukts ar šo vārdu: pamatpersonāžs, otrā plāna personāžs, epizodiska figūra; ārpusižeta personāžs; figūra salīdzinājumā vai perifrāzē; pārnestā nozīmē pieminēta figūra.

2. Tematisks konteksts („onomastiskas zonas”, t.i., īpašvārdu kopumi, kuri ir paredzēti konkrētās vietas, personāža, autora tēla raksturojumam).

3. Kompozicionāls runas konteksts, kad tiek izšķirti īpašvārdi autora runā, personāža tiešajā runā, netiešajā runā.

Nosauktās pozīcijas ir ievērotas A. Puškina pasaku un poēmu antroponīmu analīzes shēmā, kas ir izstrādāta un izmantota pētījuma 2. nodaļā.

2.2. Īpašvārdu funkcijas literārajā tekstā

Par īpašvārdu funkcijām literārajā tekstā tiek saprastas īpašvārdu specifiskās funkcijas atšķirībā no citām leksiskām vienībām. Īpašvārdu funkcijas literārajā tekstā pētījis, piemēram, F. Debuss [Debus]. Viņa literāro vārdu funkciju klasifikācija ir piedāvāta darbā *Īpašvārdi literārajos darbos (Namen in literarischen Werken)* [2002], un tās pamatā ir D. Lampinga klasifikācija. F. Debuss izšķir 5 literāro vārdu funkcijas.

1. Identifikācija.
2. Fikcionalizācija / īstenības ilūzijas attēlošana.
3. Raksturojums – vārda īpašnieka ārējās un garīgās būtības apzīmējums.
4. Mitoloģiskums. Nevis mītu izmantošana, bet parādība, kas ir līdzīga mīta dabai. Vārda pieminēšana vienlaicīgi nozīmē arī vārda īpašnieka saucienu.
5. Akcentuācija / anonimizācija. Ar akcentuāciju saprot īpašvārda kā valodas zīmes īpatnību izmantošanu: etimoloģijas, skaņu simbolisma izmantošana, sociāli vai psiholoģiski motivēta nosaukšana, akcents uz atsevišķu vārdu īpašvārdu kopumā. Turpretī anonimizācija nozīmē vārda neminēšanu, noklusējumu.

Turpmākajā A. Puškina pasaku un poēmu īpašvārdu analīzē akcentuācija vispirms ir akcents uz īpašvārda skaņu pusi un īpašvārda skaņu puses un tā semantikas tuvināšanās (piemēram, kad īpašvārdi piedalās atskaņās ar pilnnozīmes vārdiem).

D. Lampings [Lamping] darbā *Vārds stāstījumā (Der Name in der Erzählung)* [1983] nosauc vēl trīs literāro īpašvārdu funkcijas.

- Konstelācija (personāžu grupēšanas funkcija) kā līdzeklis uzsvērt, kādas ir attiecības starp personāžiem, piemēram, draudzība, mīlestība, naidi utt.
- Perspektivizācija. Lasītājs var uztvert īpašvārdu kā noteiktas perspektīvas rādītāju. Personāža īpašvārda dažādu formu lietošana var signalizēt par dažādu viedokļu esamību attiecībā uz vienu un to pašu personāžu, par perspektīvas (skatījuma pozīcijas) pārmaiņām.
- Estetizācija. Šeit ir akcentēta īpašvārda estētiskā izolēšana, uzmanības koncentrēšanās uz vārda formu un saturu, kad īpašvārds kļūst par estētisko pārdzīvojumu.

Pētījumos, kuri veltīti krievu onomastikai, literārās antroponīmijas funkcijas analizējusi M. Karpenko darbā *Krievu antroponīmika (Русская антропонимика)* [1970]. M. Karpenko uzskata, ka vienīgā obligātā literāro antroponīmu funkcija ir raksturojums. Raksturojums var būt tiešs (šis paņēmiens ir populārs satīriskajos darbos, piemēram, Fonvizina personāžu

sauc *Скотинин*) vai netiešs (literārajā antroponīmā iekļauti netieši norādījumi uz vārda īpašnieka īpašībām: piemēram, uzvārdi *Болконский, Друбецкой* L. Tolstoja romānā atgādina pazīstamus krievu uzvārdus *Волконский, Трубецкой* un ar to raksturo personāžus kā aristokrātisko slāņu pārstāvjus).

Pētījums pamatojas uz faktu, ka literāro antroponīmu specifiska funkcija ir raksturojums (plašā ziņā): personāža raksturojums (visos skatījumos), dažādu personāžu attiecību raksturojums, lokāli temporāls raksturojums utt. Principiāli uzsverams ir fakts, ka literārā teksta īpašvārdu funkciju klasifikācija ir atvērta klasifikācija. Pēc attiecīgas antroponīmu analīzes oriģinālā un tulkojumos šī darba 2. nodaļā tiks apkopotas funkcijas, kādas veic īpašvārdi A. Puškina pasakās un poēmās.

3. Antroponīmi tulkojumā

3.1. Īpašvārdu atveidošanas problēmas

Runājot par īpašvārdiem, parasti domā nevis par to tulkošanu, bet atveidi tulkojuma tekstā. Citā gadījumā *Churchill* parādītos vācu tulkojumā kā *Kirchberg*, *Casanova* kā *Neuhaus*, *Shakespeare* kā *Schwingespeer*, bet *Bach* franču tulkojumā parādītos kā *Ruisseau*.

Darbā teorētiski ir apkopoti tulkošanas praksē nostiprinājušies dažādi īpašvārdu atveides ekvivalentu tipi. J. Levi savā monogrāfijā *Tulkošanas māksla* [1974] runā par trim tulkošanas veidiem (tajā skaitā arī īpašvārdu tulkošanā): īsts tulkojums, substitūcija (nacionālas analogijas izmantošana) un transkripcija.

O. Sidorova zinātniskajā rakstā *Antroponīms tulkojuma tekstā (Антропоним в тексте перевода)* [2001] nosauc transkripciju par pamatveidu, bet izšķir arī transliterāciju un tulkojumu. Plašāku īpašvārdu atveides tipu klasifikāciju, kas tiek izmantota arī šajā pētījumā, izstrādājis D. Jermolovičs [Ермолович] savā grāmatā *Īpašvārdi valodu un kultūru saskarē (Имена собственные на стыке языков и культур)* [2001]. Viņš klasificē sešus atveides tipus.

1. Tiešais vārda sākotnējās formas pārnese tulkojuma tekstā. Mūsdienās šis paņēmiens tiek lietots, piemēram, krievu lietišķajos vai laikrakstu tekstos, kad tiek pieminētas kādas firmas vai kompānijas.

2. Onomastiskais ekvivalents. Tas tiek saprasts kā īpašvārda skaniskās formas atveidojums. Par onomastisko ekvivalentu tas tiek nosaukts, jo tā galvenais uzdevums ir atveidot onīmu, t.i., īpašvārdu. Pie šī atveides tipa pieder transkripcija, transliterācija, tradicionāls ekvivalents (ekvivalents, kas atspoguļo īpašvārda atveides vēsturisko tradīciju). Tāpat kā D. Jermoloviča

iepriekš minētajā darbā, arī šajā pētījumā transkripcija un transliterācija netiek šķirti kā atsevišķi atveides tipi, jo „tīra” transkripcija vai transliterācija parasti netiek izmantota. Mūsdienu tulkošanas praksē izstrādāts praktiskās transkripcijas princips, kurā iekļauti arī daži transliterācijas elementi. A. Puškina pasaku un poēmu antroponīmu analīzē tulkojumos ir norādes uz kopīgo atveides tipu – onomastiskais ekvivalents (izņemot atsevišķus gadījumus).

Onomastisko ekvivalentu analīzē tiek izmantota mūsdienu latviešu valodas citvalodu īpašvārdu pareizrakstības un pareizrunas sērija *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā* [1960-1993] un norādījumi *Par vārdu un uzvārdu lietošanu un rakstību latviešu literārajā valodā* [1999], bet vācu antroponīmijas normatīvie aspekti ir atspoguļoti *Mūsdienu vācu valodas gramatikā (Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache)* [1998].

3. Komentējošs tulkojums (onomastiskā ekvivalenta lietošana un tā komentārs pielikumā).

4. Precizējošs tulkojums (onomastiskais ekvivalents tiek precizēts ar vienu vai vairākiem paskaidrojošiem vārdiem tieši tekstā).

5. Aprakstošs tulkojums (īpašvārda nozīme tiek atveidota tulkojumā ar sugasvārdu vai vārdu savienojumu).

6. Transformējošs tulkojums (kā ekvivalents tiek izmantots cits īpašvārds). Pie šī tipa pieder arī tiešs tulkojums (kas ir raksturīgs, kā darbā redzams, pasaku īpašvārdiem), jo tiešs tulkojums (piemēram, *Chapeau Rouge – Sarkangalvīte*) ir transformējoša tulkojuma variants.

3.2. Antroponīmu atveides specifika

Antroponīmu atveides problēmas var dalīt trīs grupās. Tās ir atsevišķu antroponīmu veidu atveides problēmas; antroponīmu semantikas atveides problēmas; antroponīmu formas atveides problēmas.

Atsevišķu antroponīmu veidu atveide sagādā grūtības tulkojumā noteikta antroponīmu veida specifikas dēļ. Pie šīs grupas pieder:

1) priekšvārdu formu (pilno, saīsināto, ekspresīvo formu) atveide. Sevišķi problemātisks ir tulkojums no krievu valodas, kad vienas personas apzīmēšanā tiek lietotas vairākas ekspresīvas priekšvārdu formas (*Серезенька, Сергунька, Сергуня, Серега*);

2) tēvvārdu atveide. Tēvvārdi ir krievu valodas antroponīmiskas sistēmas raksturīga pazīme. Vācu un latviešu valodā tie tiek uztverti kā kaut kas eksotisks, kas sagādā kultūras un psiholoģijas uztveres īpatnības;

3) iesauku atveide. Iesauka tiek saprasta kā neoficiāls ekspresīvs personvārds, kas tiek lietots kā oficiālā vārda papildinājums vai arī oficiālā

vārda vietā. Iesaukām ir parasti dzīva iekšēja forma, tāpēc iesaukas motivācija pēc iespējas ir jāatspoguļo tulkojumā.

Otro antroponīmu atveides problēmu grupu veido jautājumi, kas ir saistīti ar antroponīmu nozīmes atveidi. Pie šīs grupas pieder:

1) plaši pazīstamu cilvēku vārdu atveide (piem., *Пушкин, Shakespeare, Einstein*). Tie ir personvārdi, kuri valodas kolektīva apziņā saistās, pirmām kārtām, ar kādu konkrētu cilvēku un var būt ieviesti tekstā bez jebkādiem paskaidrojumiem. Problēmas rodas, ja šis antroponīms ir pazīstams tikai vienā valodas kolektīvā;

2) antroponīmu pārnestās nozīmes atveide. Problēmas rodas, ja pārnestā nozīme izraisa asociācijas tikai vienā valodas kolektīvā.

Trešā problēmu grupa ir saistīta ar antroponīmu formas atveidi. Pie šīs grupas pieder:

1) antroponīmu dzimtes atveide. Krievu un latviešu valodā no vīriešu dzimtes uzvārda var atvasināt sieviešu dzimtes uzvārdu (*Иванов / Иванова, Liepiņš / Liepiņa*), bet vācu valodā sieviešu un vīriešu uzvārdi neatšķiras pēc formas (*Schmidt*);

2) kopīgas eiropeiskās izcelsmes priekšvārdu atveide (t.i., Bībeles vai citu kristīgo rakstu avotu vārdi, kā arī ar antīko kultūru saistīti vārdi). Tādiem vārdiem valodās ir parasti sava tradicionāla forma, kas ir jālieto tulkojumā.

Literārā teksta antroponīmu atveidē ir savas īpašības. Literārā teksta antroponīmu atveidi nedrīkst aplūkot atsevišķi no radošā vārda došanas akta oriģinālā, tāpēc gan tulkotāja stratēģija, gan ekvivalentu hierarhija literāro īpašvārdu atveidē ir cieši saistīta ar autora intencijām. Pie tulkotāja (piemēram, pasaku, bērnu grāmatu, literāro tekstu tulkotāja) uzdevumiem pieder arī orientēšanās ar īpašvārdiem saistītās konotācijās.

F. Debuss atzīmē, ka atsevišķiem literārajiem īpašvārdu tipiem ir piemēroti atšķirīgi atveides veidi. Debusa tipoloģijā ir četri literāro īpašvārdu tipi.

1. Raksturojošie vārdi. Tie „raksturo” un informē mūs tāpat kā sugasvārdi, to leksiskajai nozīmei piemīt raksturojoša pazīme (piemēram, antīkajā dzejā *Tersits* – ‘pārdroš’).

2. Klasificējošie vārdi. Tie norāda uz vārdu īpašniekiem pēc reliģijas, nacionālām, sociālām u.c. pazīmēm. Piem., T. Manna varonis *Tonio Kröger*. Uzvārds ir marķēts kā ziemeļvācu birģera uzvārds, bet priekšvārds ir varoņa mātes itāļu izcelsmes apliecinājums.

3. Vārdi, kuriem piemīt skaņu simbolisms (piemēram, dziedātāja vārds T. Fontanes darbā – *Adolar Krola*, kur estētisko skaņu efektu rada patskaņu virkne *a-o-a-o-a*).

4. Iemiesojošie vārdi (verkörperte Namen), kuri savu nozīmi iegūst, norādot uz vārda īpašnieku ārpus noteikta literārā teksta. Tie ir, piemēram, vēsturisko personu vārdi literārajā tekstā (*Wilhelm Tell* F. Šillera drāmā „Vilhelms Tells”).

F. Debuss atzīmē, ka raksturojošus vārdus, ja to nozīmi var precīzi noteikt, var tulkot un tie arī ir jātulko. Atveidojot klasificējošos vārdus un vārdus, kuriem piemīt skaņu simbolisms, ja tiem nevar atrast atbilstīgo formu, ir jāatveido tikai grafiskais apvalks, kas ir principiāls lēmums, runājot par iemiesojošiem vārdiem.

2. nodaļā tiks parādīts, kādas antroponīmu atveides iespējas izmantojuši A. Puškina tulkotāji vācu un latviešu valodā.

3.3. A. Puškina tulkojumi un tulkotāji vācu un latviešu valodā

A. Puškina darbu tulkojumu skaits vācu valodā patlaban ir jau diezgan ievērojams. Vācija var lepoties ne tikai ar atsevišķiem daiļdarbu tulkojumiem, bet arī ar pirms 150 gadiem iznākušo pirmo A. Puškina darbu izlasi vācu valodā. Promocijas darbā analizētie tulkojumi pieder pie dažādiem A. Puškina daiļrades recepcijas posmiem Vācijā.

1. Tulkojumi, kas radīti A. Puškina dzīves laikā: K. F. fon der Borga poēmas „Ruslans un Ludmila” fragmenta tulkojums [1823]; A. Vulferta poēmas „Kaukāza gūsteknis” tulkojums [1823].

2. 19. gadsimta tulkojumi: *Aleksandra Puškina dzeja divos sējumos* R. Liperta tulkojumos [1840]; F. Bodenštedta tulkojumi [1854]; A. Ašarina tulkojumi [1877]; A. Lupusa tulkojumi [1898].

3. 20. gadsimta tulkojumi: E. Valtera tulkojumi [1962]; *Kopotī raksti* I. fon Gintera redakcijā un tulkojumā [1949]; *Kopotī raksti četros sējumos* V. Neištadta redakcijā [1950], kuros iekļauti mūsu pētījumā analizēti V. Gregera un A. Lutera tulkojumi; *Kopotī raksti* H. Rāba redakcijā [1999], no kuriem pētījumā tiek analizēti M. Remane, B. Tutenberga, B. Strucikas, A. Eliasberga tulkojumi; K. Borovska tulkojums [2001].

A. Puškina daiļdarbu pirmos tulkojumus vācu valodā bieži īstenoja Krievijas impērijas teritorijā, un tulkotāji bija Krievijas vācieši vai baltvācieši. Tālākā A. Puškina daiļrades recepcija vācu valodā notiek vairāk jau tieši Vācijas teritorijā.

Latviešu valodā A. Puškina darbus sāk tulkot vēl 19. gadsimta vidū. A. Puškina pasaku un poēmu tulkotāji latviešu valodā pārsvarā ir latviešu rakstnieki un dzejnieki, kuru nozīmības vērtējums latviešu literatūrā ir atšķirīgs, tomēr informācija par katru no viņiem, izņemot F. Selgu, ir iekļauta biogrāfiskajā vārdnīcā *Latviešu rakstniecība biogrāfijās* [2003], kas ir mūsdienās visplašākais latviešu literātu biogrāfiju apkopojums.

Pētījumā tiek analizēti A. Puškina pasaku un poēmu tulkojumi latviešu valodā, kas ir iekļauti izdevumā *A. S. Puškina raksti* H. Dorbes redakcijā [1937]. Tie ir H. Dorbes, Plūdoņa, M. Grimmas, M. Kaudzītes, F. Selgas, F. Mierkalna tulkojumi. No *Izlasēs* [1949] tiek analizēti J. Plauža tulkojumi. *Kopoti raksti piecos sējumos* Jūlija Vanaga redakcijā [1968] ir visplašākais A. Puškina darbu izdevums latviešu valodā. No šī izdevuma tiek analizēti J. Vanaga, J. Plauža, B. Sauliņa, V. Belševicas, P. Vīlpa, V. Kaijaka, A. Kurcija, M. Bendrupes tulkojumi. Pētījumā tiek aplūkoti arī divi tulkojumi, kuri iznākuši atsevišķos izdevumos: „Kaukāza gūsteknis” K. Aizpura tulkojumā [1950] un „Mājiņa Kolomnā” A. Plensnera tulkojumā [1949].

Vairāki no minētiem tulkotājiem ir tulkojuši ne tikai A. Puškina daiļdarbus, bet arī citu krievu, angļu, vācu, franču, poļu u.c. rakstnieku darbus latviešu valodā.

2. NODAĻA. A. PUŠKINA PASAKU UN POĒMU ANTROPONĪMI TULKOJUMOS VĀCU UN LATVIEŠU VALODĀ

Īpašvārdu loma poētiskajā un prozaiskajā tekstā atšķiras, tādējādi pētījumā tiek analizēta tikai viena daiļliteratūras valodas sistēma – poētiskā sistēma. Dzejas valodu raksturo ietilpīgums, vairāku nozīmju koncentrācija minimālā izplatījumā, ko ir interesanti vērot arī tulkojumā. No visa A. Puškina poētiskā mantojuma analīzē tika iesaistītas pasakas un poēmas, jo tās rakstītas dzejas formā, turklāt pasakas un poēmas ir sižeta teksti, kuri ir bagāti ar antroponīmiem.

Antroponīmi tulkojumos tiek analizēti pēc vienas shēmas. Pirms tulkojumu un oriģināltekstā antroponīmu salīdzinājuma tiek dots kopīgs aplūkotā teksta antroponīmiskā sastāva raksturojums. Tajā iekļauts antroponīmu grupu tematiskais apraksts un funkcionāli stilistiskais raksturojums (galvenais – otrā plāna – personāžs, epizodiska figūra, pieminēts vārds). Tālākajā atsevišķu antroponīmu vai izšķirto antroponīmu grupu analīzē iekļauti vairāki aspekti.

1. Īpašvārda formas īpatnību analīze. Šeit tiek noteiktas īpašvārda fonētiskās un gramatiskās īpatnības oriģināltekstā, kā arī īpašvārda atveides specifika tulkojumā: īpašvārda atveides tips (pēc D. Jermoloviča klasifikācijas, kas parādīta 1. nodaļā), grafiski fonētiskās un gramatiskās īpašvārda atveides īpašības, izmantojot onomastisko ekvivalentu.

2. Īpašvārda semantika. Antroponīmu semantika tiek analizēta kā literārā teksta īpašvārda semantika, t.i., īpašvārda semantika runā. Tajā iekļauta īpašvārda iekšēja forma, antroponīma motivējums, ievērojot

iespējamās iekšējās formas asociācijas, kā arī enciklopēdiskā un runas informācija, kura piemīt īpašvārdam kontekstā (gan tuvākajā, gan plašākā kontekstā). Īpašvārda semantika oriģinālā tiek sastatīta ar tā ekvivalenta semantiku tulkojumos.

3. Īpašvārda funkcijas oriģinālā un tulkojumos. Analizējot antroponīmus A. Puškina pasakās un poēmās un to tulkojumos, bija ievērotas 1. nodaļā aprakstītas literārā teksta īpašvārdu klasifikācijas. Tomēr, tā kā literārā teksta īpašvārdu funkciju klasifikācija ir atvērta, pēc nepieciešamības tiek noteiktas arī citas īpašvārdu funkcijas, ja tās kļūst aktuālas teksta analīzes gaitā. Darba pamatuzdevums ir noteikt īpašvārdu funkcijas oriģinālā un analizēt, kā tās atspoguļojas tulkojumos.

1. Poēmas „Ruslans un Ludmila” un to tulkojumu antroponīmi

Poēmas „Ruslans un Ludmila” antroponīmu kopums ir diezgan plašs (36 vārdi) un pēc sava sastāva atšķirīgs. Tie ir galveno personāžu vārdi (*Руслан, Людмила*), citu personāžu vārdi (*Рогдай, Фарлаф, Ратмир, Черномор, Наина, Финн, Владимир*) un epizodiskās figūras, kuras var dalīt attiecīgajās tematiskajās grupās:

1) īpašvārdi, kuri ir saistīti ar krievu vai slāvu folkloru un senkrievu literatūru (*Кащей, Баба-Яга, Лель, Баян*);

2) īpašvārdi, kuri ir saistīti ar antīko kultūru (*Феб, Паллада, Киприда, Цитерея, Зоил, Диана, Амур, Досада, Дорида, Орфей, Мельпомена, Гимен, Климена, Фидий, Лида, Дельфира*);

3) īpašvārdi, kuri ir saistīti ar austrumu tēmu (*Соломон, Шахеразада*);

4) autori un personāži. Šajā grupā iekļauti rakstnieku īpašvārdi, kā arī literāro tekstu personāžu vārdi, kuri tiek minēti poēmā „Ruslans un Ludmila” (*Омер, Парни, Вадим, Армида*).

Ārpus grupu klasifikācijas palicis viens īpašvārds – A. Puškina laika mākslinieka vārds *Орловский*, kas parādās autora atkāpē. Jāpiebilst, ka īpašvārdu sadalījums tematiskajās grupās nav stingri noteikts. Daži īpašvārdi var būt iekļauti vairākās grupās (piemēram, īpašvārds *Омер* pieder ne tikai grupai „Autori un personāži”, bet arī grupai, kas saistīta ar antīko kultūru).

Visvairāk izplatītais antroponīmu atveides tips poēmas tulkojumos ir onomastiskā ekvivalenta lietošana, pēc tā – komentējošs tulkojums. Dažos gadījumos (piemēram, antīko īpašvārdu atveidē) komentārs tiek radīts nevis tulkotajam tekstam, bet oriģinālajam tekstam, kura izpratne prasa noteiktu zināšanu bāzi.

Dažu antroponīmu atveidē tiek izmantots aprakstošs tulkojums: lat. *ragana*, vāc. *Hexe* ‘ragana’ – kr. *Баба-Яга*, vāc. *Geizhals* ‘skopulis’ –

kr. *Кащей*, precizējošs tulkojums: vāc. *Gott Lel* – kr. *Лель*, kā arī transformējošs tulkojums: lat. *Afrodīte* – kr. *Кунруда*, lat. *Mērapuns* (*mēris*, kas labi korelē ar krievu vārdu *мор* + *puns*) – kr. *Черномор*, lat. *Laļs* – kr. *Лель*, lat. *Soms* – kr. *Финн*.

Antīkās mitoloģijas personāžu vārdiem, kā arī tādu rakstnieku vārdiem kā *Гомер*, *Парни* tulkojuma valodā ir savi tradicionāli onomastiskie ekvivalenti, kas tika izmantoti arī šajā darbā. Izmantojot onomastisko ekvivalentu, notiek grafiski fonētiska un gramatiska īpašvārda adaptācija tulkojuma valodai. Īpašvārdiem latviešu valodā bieži tiek uzsvērta pirmā zilbe (*Ruslans*, *Ludmila*, *Vadims* un citi), vīriešu īpašvārdiem tiek pievienota galotne –s, uzvārdiem, kuri krievu valodā beidzas ar –*ский* atbilst –*skis*– forma latviešu valodā (*Orlovskis*). Vācu tulkojumos vērojamas svārstības grafēmu *c / k*, *ph / f* izvēlē (*Cypris / Kypris*, *Delfira / Delphire*), kas nav šo tulkojumu īpatnība, bet objektīvās valodas situācijas atspoguļošana. Vācu valodas fonētiskās sistēmas specifika redzama arī līdzskaņa dubultojumā īpašvārdā *Ludmilla*.

Īpašvārdu semantikas atveide tulkojumos sagādāja grūtības gadījumos, kad īpašvārdiem ir fona informācija, kura ir labi pazīstama dzimtās valodas lietotājam. Piemēram, īpašvārdi ar dzīvo iekšējo formu: kr. *Людмила* – *мила* ‘mīļa’ + *люди* ‘cilvēki’, kr. *Ратмир* – *рать* ‘karaspēks’ + *мир* ‘miers’, īpašvārdi, kuri ir saistīti ar folkloru, ar senkrievu literatūru, V. Žukovska poēmas personāža vārds *Вадим*. Šādu īpašvārdu semantiku vislabāk var atveidot, izmantojot komentāru.

Poēmas „Ruslans un Ludmila” antroponīmiem tekstā ir dažādas funkcijas.

1. Personāža raksturojums: *Черномор*. Īpašvārda *Черномор* forma veidota no divām saknēm: *черн-* ‘melns’ un *мор-*, *морить* ‘mērdēt, mocīt’. Poēmas tekstā notiek īpašvārda iekšējās formas aktualizācija – ļauns burvis *Черномор* aizved ar varu un iemidzina galveno varoni.

2. Lokāli temporāls raksturojums:

- darbības vietas (šaurā mērogā) raksturojums: *Армида*. Dārzs, kurā notiek darbība, ir skaistāks par *Armīdas* dārziem (*Прекраснее садов Армиды*);
- krievu nacionāla kolorīta īstenošana: *Людмила*, *Ратмир*, pateicoties iekšējai formai, kas ir skaidra dzimtās valodas lietotājam;
- folkloras kolorīta atspoguļošana: *Баба-Яга*, *Лель* kā vārdi, kas ir saistīti ar folkloru;
- austrumu kolorīta atspoguļošana: *Шахеразада* kā īpašvārds no pasakām „Tūkstoš un viena nakts”;

– A. Puškina laikmeta kolorīta atspoguļošana: *Орловский* kā Puškina laikabiedra vārds.

3. Konstelācija: *Ратмир, Рогдай, Фарлаф*. Varoņi tiek pretstatīti viens otram un *Ruslanam*.

4. Akcentuācija: *Наина*. Šis īpašvārds piedalās atskaņās (*Наина – судьбина* ‘liktenis’ – *кручина* ‘skumjas’), šo vārdu nozīmes izplatās arī uz īpašvārda nozīmi un atspoguļo *Soma* stāstīto par sevi un *Naīnu*.

5. Literatūras un kultūras asociāciju atspoguļošana: *Парни, Мельпомена*.

6. Vispārināti simboliskā vārda funkcija: *Луда, Доруда*. Šie īpašvārdi ir pieņemti kā sieviešu tēlu īpašvārdi un tiek lietoti ne tikai poēmā „Ruslans un Ludmila”, bet arī A. Puškina lirikā.

Vislielākās grūtības tulkojumos sagādājusi krievu nacionālā un folkloras kolorīta, kā arī Puškina laikmeta kolorīta funkciju atveide un tādu literatūras asociāciju atspoguļošana, kuras saistītas ar krievu literatūru, tā kā šo funkciju realizācija oriģinālā pamatojas uz dzimtās valodas lietotājam pazīstamu fona informāciju. Tomēr arī šo funkciju atspoguļošanā ir interesanti tulkotāju paņēmieni. Piemēram, īpašvārds *Руслан* piedalās nacionāla kolorīta atspoguļošanā, jo bieži tiek lietots vienā kontekstā ar vārdu *витязь* ‘spēkonis, varonis’ un iegūst līdz ar to papildu nozīmi ‘senkrievu karavīrs’. Īpašvārda nacionālo kolorītu tulkojumā atveido K. F. Borgs [1823], kurš īpašvārda rakstībā izmanto vācu burtu *ß* – *Rußlan*. Tāda rakstība var veicināt asociāciju veidošanos: *Rußlan – Rußland* (Krievija), t.i., semantiski tuvināt abus īpašvārdus un akcentēt īpašvārda saistību ar folkloru.

2. Antroponīmi A. Puškina pasakās un to tulkojumos

A. Puškina pasaku antroponīmiskais sastāvs nav tik plašs kā poēmā „Ruslans un Ludmila” un ir diezgan viendabīgs. To veido četrus pasaku personāžu vārdi: *Сказка о попе и о работнике его Балде* (*Pasaka par popu un viņa kalpu Baldu*), *Сказка о царе Салтане* (*Pasaka par caru Saltanu*), *Сказка о мертвой царевне* (*Pasaka par mirušo cara meitu*), *Сказка о золотом петушке* (*Pasaka par zelta gailīti*). Tie ir galveno personāžu vārdi (*Салтан, Гвидон, Лебедь, Елисей, Дадон, Балда*) un pārējo personāžu vārdi (*Бабариха, Черномор, Чернавка, Бес, Шамаханская царица*).

A. Puškina pasaku antroponīmu īpatnība ir to saistība ar varoņa raksturu, izskatu, uzvedību. Puse antroponīmu ir raksturojošie vārdi. Cita pasaku īpašvārdu īpatnība ir saistība ar krievu folkloru un pasaku par *Бову* (*Бова*).

Pasaku īpašvārdu atveides īpašības ir saistītas ar īpašvārdu specifiku. Raksturojošie vārdi nosaka arī tulkošanas stratēģiju: to atveidei parasti izmanto transformējošo tulkojumu: kr. *Балда* – vāc. *Trottel, Lümmel, Flegel* ('stulbenis'), lat. *Muļķa Antulis*, kr. *Черномор* – lat. *Melnjūrs* (*melns + jūra*), kr. *Бес* – lat. *Jods*, kr. *Чернавка* – lat. *Melnūksne* (no vārda *melns*), kr. *Лебедь* – vāc. *Schwan* ('gulbis'), lat. *Gulbe* u.c. Aprakstošs tulkojums tiek izmantots biežāk nekā poēmas „Ruslans un Ludmila” antroponīmu atveidē: kr. *Бес* – vāc. *Teufel* ('velns'), lat. *velns*, kr. *Шамаханская царица* – vāc. *die kaukasische Prinzessin, die persische Prinzessin* ('Kaukāza princese', 'Persijas princese'), lat. *princese* u.c.

Visagrākais no analizētajiem tulkojumiem ir R. Liperta tulkojums [1840], ko varētu uzskatīt par Puškina pasakas brīvu pārveidošanu, par ko liecina arī īpašvārdu ekvivalenti: kr. *Салтан* – vāc. *Silvan*, kr. *Гвидон* – vāc. *Harald*, kr. *Бабаруха* – vāc. *Sibylle*.

Atveidojot pasaku antroponīmus, tulkotāji sastopas ar vairākām specifiskām problēmām. Viens no galvenajiem jautājumiem ir saistīts ar raksturojošo vārdu tulkošanu. Pasaku tulkotāji tiešo tulkojumu bieži izvēlas kā transformējošā tulkojuma variantu. Problēmas sagādā arī gramatiskās dzimtes saglabāšana, kad ir jāatveido raksturojošais vārds (*Лебедь*), jo šis vārds krievu valodā ir sieviešu dzimtē, bet *gulbis* un *Schwan* ir vīriešu dzimtes vārdi. Par izdevīgu risinājumu var uzskatīt dažādu īpašvārda *Лебедь* ekvivalentu izmantošanu nosaukumā un tekstā (*Schwanenprinzessin* – 'gulbju princese', *Schwan* – 'gulbis') vācu valodā un sieviešu dzimtes īpašvārda *Gulbe* (no sugasvārda *gulbis*) izmantošanu latviešu valodā.

Puškina pasaku īpašvārdiem tekstā ir vairākas funkcijas.

1. Personāža raksturojums: *Балда*, pateicoties asociācijām ar sugasvārdu *балда* ('stulbenis').

2. Lokāli temporāls raksturojums:

- krievu nacionāla kolorīta īstenošana: *царь Дадон, царь Салтан* – pateicoties pastāvīgai izmantošanai kopā ar vārdu *царь* 'cars' (cars – monarhu tituls krievu pasakās).
- olkloras kolorīta atspoguļošana: *Лебедь* – īpašvārds ir saistīts ar folkloras tēlu *лебедь белая* (balts gulbis).
- austrumu kolorīta atspoguļošana: *Салтан* – pateicoties asociācijai ar vārdu *султан* 'sultāns' (*салтан / султан* – A. Puškina valodā ir fonētiski varianti).

3. Akcentuācija: *Дадон*. Šis vārds tiek izmantots atskaņās (*Дадон – сон* 'miegs' – *пробужден* 'pamodināts') un tādējādi iegūst papildu nozīmi, un akcentē pasakas vadmotīvu «*Царствууй лежа на боку!*» ('Valdi, guļot uz sāniem').

4. Literatūras asociāciju atspoguļošana: *Шамаханская царица* (A. Puškina pasakas tēls ir saistīts ar P. Kateņina pasaku).

Personāža raksturojuma funkciju vislabāk varēja atveidot, izmantojot transformējošo tulkojumu (lat. *Melnjūrs* – kr. *Черномор*, vāc. *Flegel* – kr. *Балда*). Akcentuācija, ko oriģinālā realizē īpašvārds *Дадон*, piedaloties atskaņās, un īpašvārds *Бабариха*, pateicoties pastāvīgajām kontekstam *баба Бабариха*, tulkotājiem sagādāja grūtības. Vislabāk akcentuācija tika atveidota S. Elenberga [1999] un V. Gregera [1999] tulkojumos vācu valodā, tā kā ekvivalents *Dadon* aktīvi izmantots atskaņās, kā arī J. Vanaga [1968] tulkojumā latviešu valodā, kur tiek izmantots konteksts *veča Vecatiņa* un komponents *vecs* dubultošanas pēc analogijas ar oriģinālo kontekstu *баба Бабариха*.

Krievu nacionāla kolorīta un austrumu kolorīta atveide notiek, pamatojoties uz tuvu kontekstu, piemēram, vāc. *Zar Saltan* (*Zar* – ‘cars’).

Folkloras kolorīta atveide sagādā lielākas grūtības. To var īstenot, uzrakstot tulkotāja komentāru.

3. Antroponīmi A. Puškina romantiskajās poēmās un to tulkojumos

Šajā apakšnodaļā aplūkoti triju poēmu antroponīmi: *Кавказский пленник* (*Kaukāza gūsteknis*), *Бахчисарайский фонтан* (*Bahčisarajas strūklaka*), *Цыганы* (*Čigāni*). Pēc antroponīmu līdzdalības tekstos poēma *Kaukāza gūsteknis*, no vienas puses, un poēmas *Bahčisarajas strūklaka* un *Čigāni*, no otras puses, ir organizētas atšķirīgi. Poēmas *Kaukāza gūsteknis* galvenajiem personāžiem – gūsteknim un čerkesietei – nav vārdu, bet divu citu poēmu varoņiem ir vārdi: *Гирей*, *Мария*, *Зарема* (*Bahčisarajas strūklaka*), *Алеко*, *Земфира*, *Мариула* (*Čigāni*). Poēmā *Kaukāza gūsteknis* parādās citi īpašvārdi, vēsturisko personu vārdi, kuri tiek minēti poēmas epilogā (*Цицианов*, *Котляревский*, *Ермолов*, *Батый*, *Мстислав*) un veltījumā (*Н. Н. Раевский*).

Turklāt poēmā *Kaukāza gūsteknis* ir autora piezīmes, kurās lietoti arī daži antroponīmi (*Бакунин*, *Цицианов*, *Державин*, *Зубов*, *Жуковский*, *Воейков*, *Мстислав*, *Владимир*, *Удальй*, *Редедя*). Poēmas *Bahčisarajas strūklaka* poētiskajām tekstam A. Puškina pievienojis „Izrakstu no I. M. Muravjova-Apostola ceļojuma uz Taurīdu” un „Vēstules fragmentu”, kuros arī ir antroponīmi.

Romantisko poēmu antroponīmu atveidē visbiežāk tiek lietots onomastiskais ekvivalents, bet onomastisko ekvivalentu veidošana tulkojumos ne vienmēr ir konsekventa. Piemēram, A. Vulferta tulkojumā

[1823] īpašvārds *Котляревский* poēmas tekstā atveidots kā *Kotlerevsky*, bet komentārā kā *Kotlārevsky*, turklāt *e* vai *ä* izmantošanai grafēmas *я* vietā tulkošanas praksē nav tradīcijas, par ko liecina arī citu vācu tulkojumu ekvivalenti. Īpašvārds *Цицианов* arī parādās divos variantos: *Zizianov* – poēmas poētiskajā tekstā, *Zyzianov* – komentārā. Pēdējais variants neatbilst mūsdienu transkripcijas un transliterācijas noteikumiem. Acīmredzot tulkotājs mēģināja atspoguļot līdzskanīm *z* sekojoša patskaņa izrunu. A. Vulferta tulkojumā nekonsekventa ir arī dažu krievu uzvārdu rakstība (runa ir par uzvārdiem, kuri beidzas ar *-ов*): *Jermolow*, bet *Zizianov*. Pēc mūsdienu vācu valodā esošajiem krievu īpašvārdu atveides noteikumiem abi minēti varianti ir iespējami, tikai *-ow* atspoguļo transkripcijas sistēmu, bet *-ov* – transliterācijas sistēmu.

Tulkojumos latviešu valodā uzmanību piesaista daži onomastiski ekvivalenti, ko lieto M. Kaudzīte [1937]: kr. *Батый* – lat. *Bātus*, kr. *Цицианов* – lat. *Zizianovs* (citos tulkojumos šo ekvivalentu vieta ir *Batijs*, *Cicianovs*). Šādu ekvivalentu pastāvēšana izskaidrojama ar faktu, ka M. Kaudzītes tulkojums ir viens no agrākajiem A. Puškina tulkojumiem latviešu valodā, kurš parādījās kā atsevišķs izdevums tālajā 1877. gadā. 19. gadsimta otrajā pusē latviešu valodas ortogrāfija vēl nebija reformēta, īpaši to ietekmēja vācu valoda, kas atspoguļojās arī īpašvārdu rakstībā. Tādējādi nestabila rakstība izskaidrojama ar tulkojuma rašanās laiku, kad īpašvārdu atveides noteikumi vēl nebija konsekventi un nostabilizējušies. Analogisko situāciju var konstatēt arī citos Puškina darbu agrīnajos tulkojumos.

Tomēr nepareiza īpašvārda rakstība var parādīties arī kā tulkotāja kļūda, kas tikusi pieļauta jau teksta uztveršanas posmā. Piemēram, A. Ašarina tulkojumā [1877] *Batija* kā īpašvārda *Батый* ekvivalents parādās, jo Puškina tekstā šis īpašvārds dots ģenitīvā – *Батья*.

Otrais visbiežāk lietotais īpašvārdu atveides tips romantisko poēmu tulkojumos ir komentējošs tulkojums, kurš aktīvi izmantots A. Vulferta tulkojumā [1823], kā arī H. Rāba izdevumā, kur publicēts M. Remane tulkojums [1999].

Romantisko poēmu galveno personāžu īpašvārdiem raksturīga eksotika un skaņu simbolisms, tāpēc tulkojumos īpaši svarīga kļūst īpašvārda skaņu apvalka atveide un saskarsme ar nozīmi, piemēram, īpašvārdu izmantošana atskaņās. Puškina tekstā trīs reizes parādās atskaņa *Гирея* – *не смея* (*сметь* – ‘uzdrošināties’), kā arī atskaņa *Гирею* – *владею* (*владесть* – ‘valdīt’), kas aktualizē nozīmes ‘valdnieks’, ‘bargs’. Tulkojumos vācu valodā šis īpašvārds nav lietots atskaņās, bet F. Selgas [1937] tulkojumā latviešu valodā pievērsta

uzmanība atskaņām ar īpašvārdu *Гирей*. Divas no četrām atskaņām ar šī antroponīma ekvivalentu F. Selgas tulkojumā labi atspoguļo oriģināla nozīmes: *Girēja – nedrīkstēja, Girēju – neiespēju*.

Īpaša uzmanība tulkotājam ir jāpievērš pieminēto vārdu semantikai, to fona informācijai. Vispiemērotākais atveides tips šajā gadījumā šķiet komentējošs tulkojums. Pieminēto īpašvārdu komentārs ir izstrādāts H. Rāba [1999] un J. Vanaga [1968] izdevumos. Vienīgi onomastiskie ekvivalenti (piemēram, tādu īpašvārdu kā *Котляревский, Цицианов, Ермолов*, kuri mūsdienās nav saprotami pat visiem krievu lasītājiem un arī viņiem jāmeklē skaidrojumi komentāros) neatklāj pilnībā poēmas *Kaukāza gūsteknis* epiloga politisku saturu. Kaukāza iekarotāju īpašvārdi, vārdi, kas ir saistīti ar seno Krievijas vēsturi (*Мстислав, Батый*) piedalās vēsturiskā un nacionāla kolorīta veidošanā. Puškina drauga vārds – *Н. Н. Раевский*, persiešu dzejnieka vārds *Саади*, piezīmju īpašvārdi arī piedalās literārā teksta radīšanā, un tie ir jāatspoguļo tulkojumā. Jurijs Lotmans ir runājis par romantisko poēmu „spontāno dialogismu”. Tas parādās, jo kopā ar poētisko tekstu līdztekus atrodas prozaisks teksts, kurš ir veltīts tai pašai tēmai, bet demonstrē par to citu uzskatu. A. Puškina romantisko poēmu tulkotāji vācu un latviešu valodā pilnībā nav ievērojuši prozaiskā teksta lomu. Vairākos tulkojumos jūtama diezgan brīva attieksme pret autora piezīmēm: tās var būt atspoguļotas tikai daļēji vai neatspoguļotas vispār. Visprecīzāk A. Puškina komentāri ir atveidoti F. Bodenštedta tulkojumā [1854], H. Rāba [1999] un J. Vanaga [1968] izdevumos.

A. Puškina romantisko poēmu īpašvārdi realizē tekstā vairākas funkcijas.

1. Akcentuācija. Piemēram, īpašvārdi *Гирей, Зарема, Мария* sarežģītas fonētiskās spēles rezultātā izraisa asociācijas ar vārdu *гарем* (‘harēms’).

2. Personāža raksturojums. *Гирей – Gerāj* – Krimas hanu dinastijas uzvārds. A. Puškina tekstā, pateicoties atskaņām, aktualizējas nozīmes ‘valdnieks’, ‘bargs’, kuras ir saistītas ar īpašvārda etimoloģiju.

3. Kultūras asociāciju atspoguļošana (vārds *Мария* izraisa asociācijas ar Bībeles tēlu).

4. Lokāls raksturojums:

- austrumu kolorīta atspoguļošana (*Гирей*, pateicoties etimoloģijai);
- „eksotiskā” lokāla kolorīta atspoguļošana. Īpašvārdi *Алеко, Земфира, Мариула* ir „īpašo” romantisko personāžu vārdi, tie norāda uz darbības vietas eksotiku (piemēram, vārda forma *Алеко*, nevis *Александр / Алексей*, tā kā varonis gribēja kļūt par čigānu).

– krievu nacionāla kolorīta īstenošana (*Мстислав, Ермолов* ir īpašvārdi, kuri saistīti ar Krievijas vēsturi).

5. Vēsturiskais kolorīts (*Мстислав, Батый, Ермолов, Цицианов* – vēsturisko personu vārdi).

6. Dialogisms (autora piezīmju īpašvārdi).

Galveno un citu personāžu īpašvārdu fonētiskās puses īpašā loma un tādējādi arī akcentuācijas funkcija tulkojumos ir labi atveidota. Raksturojuma un austrumu kolorīta īstenošanas funkcijas labi atveidotas F. Selgas [1937] tulkojumā (sk. piemēru ar īpašvārdu *Гирей*). Asociācijas ar Bībeles tekstu, kuras izraisa vārds *Мария*, ir kopīgas visās kristīgajās kultūrās, tāpēc tās nesagādā tulkotājiem īpašas grūtības. Īpašvārdiem, kuri realizē vēsturisko vai krievu nacionālu kolorītu, ir jāpievieno komentārs, lai īpašvārdu funkcijas tiktu uztvertas arī tulkojumā. Piezīmju īpašvārdu „spontāna dialogisma” funkcija nav atveidota dažos tulkojumos, kuros nav pārtulkotas autora piezīmes.

4. Poēmas „Grāfs Nuļins” un to tulkojumu antroponīmi

Poēmas „Grāfs Nuļins” antroponīmu sastāvs ir plašs, to veido 25 antroponīmi.

1. Galveno personāžu īpašvārdi (*Наташа / Наталья Павловна, Нулин*) un īpašvārdi *Лукреция, Тарквиний*, kuri lietoti pārnestā nozīmē kā galveno personāžu nominācijas.

2. Kaimiņu un kalpu īpašvārdi (*Парашиа, Филька, Васька, Пикар / Picard, Лидин*).

3. Īpašvārdi, kuri ir saistīti ar franču modes tēmu (*Гизот, Вальтер-Скотт, Беранжер, Россини, Пер, Тальма, Марс, Потье / Potier, d’Arlincourt, Ламартин, Фальбала, Элиза, Арман*).

Poēmā „Grāfs Nuļins” gan galveno, gan arī citu personāžu vai pieminētu personu īpašvārdu atveidē visbiežāk tiek lietots onomastiskais ekvivalents. Īpašvārdi, kuri ir saistīti ar franču modes tēmu, tiek atveidoti tulkojumos vācu valodā oriģinālajā (t.i., franču valodas) rakstībā. Īpašvārdiem *Тарквиний* un *Лукреция* kā senas romiešu leģendas vārdiem tulkojumu valodās ir savi tradicionāli ekvivalenti (vāc. *Tarquin, Tarquinius, Lukrezia, Lucretia*, lat. *Tarkvīnijs, Lukrēcija*), kurus tulkotāji arī izmanto.

Aprakstošs tulkojums, ko lieto R. Liperts [1840] un A. Luters [1950], atveidojot pieminētu personu īpašvārdus (kalpu īpašvārdi *Филька, Васька* tiek atveidoti kā *Burschen* ‘kalpi’), arī ir pozitīvi vērtējams, jo oriģināla ideja tiek saglabāta. Transformējošs tulkojums, ko izmanto

F. Bodenštedts [1854], atveidojot galvenās varones vārdu (kr. *Наталья Павловна* – vāc. *Katharina*), R. Liperts [1840], atveidojot istabenes vārdu (kr. *Параша* – vāc. *Rosette*), R. Liperts [1840] un A. Lutera [1950], atveidojot īpašvārdus *Элиза* un *Арман* (*Herrmann, Amande*), ir mazāk izdevīgi tulkotāju risinājumi, tā kā tulkojumos netiek realizēta krievu nacionāla kolorīta atspoguļošanas funkcija (runājot par vārdiem *Rosette, Katharina*) vai tiek pazaudēta ‘franču’ nozīme (runājot par vārdiem *Herrmann, Amande*), kura ir svarīga oriģinālteksta stilistikai. Galvenā varone audzināta franču gaumē, viņa lasa romānu par *Elīzas* un *Armāna* mīlestību («Любовь Элизы и Армана, или переписка двух семей»). Franču īpašvārdu aizvietošana ar vācu īpašvārdiem pārkāpj oriģināla stilistiku, jo šie īpašvārdi atspoguļo varones gaumi, kas lasa franču romānu un interesējas par franču modi.

Tulkojot poēmu „Grāfs Nuļins”, tulkotāji sastopas ar parasto krievu personvārdu, to formu un derivātu dažādību (piemēram, *Наталья Павловна* – *Наташа; Филька, Васька*) atveides problēmām. Šīs problēmas var atrisināt, lietojot dažādu formu atveidē atšķirīgus ekvivalentus (piemēram, vāc. *Natascha* – *Natalja Pawlowna* – *Natalja*; lat. *Nataša* – *Natalja Pavlovna*). Tomēr pieklājības formas (vārds + tēvvārds) izmantošana, priekšvārdu ekspresīvo formu izmantošana sagādā grūtības tulkojuma lasītājam teksta uztverē, tāpēc ir nepieciešams tulkotāja komentārs, kurā var būt ietverta svarīga informācija par īpašvārdu dažādu formu nozīmēm.

Atveidojot poēmas antroponīmu semantiku, svarīgi ir pievērst uzmanību faktam, ka galveno un citu personāžu īpašvārdi ir parasti krievu īpašvārdi, kuri reprezentē poēmā krievu muižnieku satīriski atspoguļoto sadzīvi.

Var teikt, ka poēmas „Grafs Nuļins” poētiku nosaka „nicināmas prozas” estētika (*Презренной прозой говоря* – citāts no poēmas). Tas ir atspoguļots arī galveno un citu poēmas personāžu antroponīmos, taču daļēji pazūd tulkojumos, kur krievu valodā tipiska uzrunas forma vārds + tēvvārds netiek konsekventi lietota un krievu īpašvārdu aizvieto franču īpašvārds (kr. *Параша* – vāc. *Rosette*); kur muižniece, uzrunājot kalpus, lieto antroponīmu pilno, nevis ekspresīvo formu (kr. *Филька, Васька* – vāc. *Philipp, Wassily* F. Bodenštedta [1854] tulkojumā).

Ievērojot „nicināmas prozas” estētiku, pat romiešu leģendas personvārdi – *Тарквиний* un *Лукреция* – parādās stilistiski zemos kontekstos, ko tulkotāji labi uztver un atveido bez īpašām grūtībām, jo antīkās kultūras īpašvārdi tiek vienādi saprasti ka oriģinālā, tā arī tulkojumu valodās.

Īpašvārdi, kuri ir saistīti ar franču modes tēmu, savā nozīmē ietver ‘franču’ komponentu, kas tiek atveidots tulkojumos, pateicoties īpašvārdu franču rakstībai.

Poēmas „Grāfs Nuļins” antroponīmiem tekstā ir dažādas funkcijas.

1. Personāža raksturojums:

- īpašvārds raksturo vārda īpašnieku. Piemēram, galvenā varoņa uzvārdam *Нулин* ir dzīva iekšēja forma *нуль* ‘nulle’, kas aktualizējas tekstā un raksturo grāfu kā ne sevišķi nozīmīgu cilvēku;
- īpašvārds raksturo citu personāžu. Franču aktieru un rakstnieku īpašvārdi raksturo grāfu *Nuļinu*, kurš tikko aizbraucis no Francijas.

2. Lokāli temporāls raksturojums:

- darbības vietas raksturojums un krievu nacionāla kolorīta īstenošana (*Наталья Павловна, Филька, Васька, Параша* ir tipiski krievu antroponīmu repertuāra elementi);
- Puškina laikmeta kolorīta īstenošana. Ja tādi īpašvārdi kā *Россини, Вальтер Скотт* ir plaši pazīstami arī mūsdienās, tad tādi vārdi kā *Потье* vai *Марс* bija pazīstami Puškina laikmetā.

3. Literatūras un kultūras asociācijas (*Лукреция, Тарквиний*).

4. Vispārināti simboliskā vārda funkcija: *Элиза, Арман*. „Elīzas un Armāna mīlestība jeb divu ģimeņu sarakste” (*Любовь Элизы и Армана, или переписка двух семей*) ir romāna stilizēts nosaukums (18. gadsimta sentimentālā romāna nosaukuma stilizācija), līdz ar to īpašvārdu izvēle ir nosacīta.

5. Mājiena funkcija: *Лудин*. Šis īpašvārds ar vienreizīgu pieminējumu poēmas beigās izjauc galvenās varones un viņa vīra harmoniskās laulības ilūziju.

6. Svešvalodas konotāciju īstenošana (*Potier, d’Arlincourt*). Daži īpašvārdi Puškina tekstā rakstīti franciski, kas rada svešvalodas konotācijas.

7. Stilistiskās gradācijas funkcija (*Наталья Павловна – Наташа, Параша, Филька, Васька*).

8. Ironijas īstenošana: *Тарквиний, Лукреция*, pateicoties to lietošanai stilistiski zemos kontekstos.

Lielākas grūtības izraisa tulkojumos krievu nacionālā kolorīta atspoguļošanas un stilistiskās gradācijas funkcijas, kuras tekstā veic vieni un tie paši īpašvārdi.

5. Poēmas „Poltava” un to tulkojumu antroponīmi

Poēmas antroponīmu skaits un dažādība ir „Poltavas” materiāla dažādības rezultāts. Pirms poēmas rakstīšanas A. Puškins izpētījis vairākus vēsturiskus darbus krievu un franču valodā.

Poēmas antroponīmi var būt sadalīti attiecīgās grupās.

1. Galveno personāžu vārdi (*Кочубей, Мария, Мазена*).
2. Vēsturisko personu vārdi (*Петр, Карл, Богдан, Станислав, Дульская, Войнаровский, Булавин, Дорошенко, Самойлович, Палей, Гордеенко, Орлик, Забела, Гамалея, Чечель, Искра, Шереметьев, Брюс, Боур, Репнин, Розен, Шлипенбах*).
3. Bībeles vārdi (*Христос, Иуда*).
4. Epigrāfa un piezīmju personvārdi.

Puškina piezīmēs līdz ar specifisko reāliju paskaidrojumiem doti īsie vēsturisko personu vārdu un ar viņiem saistīto notikumu vai leģendu komentāri. Komentāros parādās arī citi, dzejas tekstā neminētie personvārdi, lai paskaidrotu poēmā aprakstītos notikumus. Pie šīs grupas pieder epigrāfa īpašvārds *Бурон*, kā arī piezīmju īpašvārdi *Василий Леонтьевич Кочубей, Обидовский, Мазена, Матрена, Байрон, Дорошенко, Григорий Самойлович, Петр I (Петр, Петр Великий), Симеон Палей, Костя Гордеенко, Карл (Карл XII, Charles XII), Искра, Зеленский, Дульская, Филипп Орлик, Булавин, Шафиров, Головкин, Бантыш-Каменский, Казы-Гирей, Сусанна, Даниил, Иван Скоропадский, Чечель, Меншиков, Данилыч, Август, Voltaire*.

Poēmas „Poltava” antroponīmu atveidē visbiežāk tiek lietots onomastiskais ekvivalents. Tas ir izskaidrojams ar poēmas antroponīmu sastāvu, ko veido pārsvarā vēsturisko personu vārdi.

Plaši pazīstamo personu antroponīmiem (*Карл, Петр*) tulkojumu valodās eksistē tradicionāli ekvivalenti, kas arī bija izmantoti tulkojumos latviešu un vācu valodā (vāc. *Peter, Karl*, lat. *Pēteris, Kārlis*). Ja tulkotāji rada onomastiskus ekvivalentus, tad jāpiebilst, ka agrīno tulkojumu autori ne vienmēr konsekventi atveido dažas grafēmas, tāpēc ka tulkošanas normas (tajā skaitā arī īpašvārdu atveidē) vēl nebija izstrādātas. Piemēram, A. Ašarins [1877] atveido krievu *в* gan kā *v* (*Bulavin*), gan kā *w* (*Woinarowsky*). F. Bodenštedta [1854] un A. Ašarina [1877] tulkojumos grafēma *и* (*Дорошенко*) atveidota kā *sh* (*Doroshenko*), nevis kā *sch* (*Doroschenko*). Lai saglabātu sākotnējo [s] uzvārda *Самойлович* izrunā, A. Ašarins atveido krievu *с* kā *-ss-* (*Ssamoilowitsch*). Atveidojot īpašvārdus *Кочубей, Палей* vācu valodā, ir jānovērš galotnes *-ей* nepareiza izruna kā [ai]. Visveiksmīgākais variants ir *Palej* B. Tutenberga [1999] un J. Gintera

[1949] tulkojumos, jo tas nostiprina [ei] izrunu. F. Bodenštedta [1854] tulkojumā īpašvārds *Paléi*, kā arī citi īpašvārdi rakstīti ar uzsvara zīmi.

Atsevišķos gadījumos antroponīmu atveidē tiek izmantots aprakstošs tulkojums. Šī atveides tipa daudzkārtīga lietošana (R. Liperta [1840] tulkojumā) rada situāciju, ka poēmas antroponīmu skaits kļūst trīs reizes mazāks. Tādējādi zūd arī vēsturiskais kolorīts, kas rodas, pateicoties vēsturisko personu īpašvārdu uzskaitīšanai.

Poēmas „Poltava” īpašvārdu semantikas īpatnības saistītas ar antroponīmu sastāvu. Katram vēsturiskas personas īpašvārdam ir sava fona informācija, kas ir vairāk vai mazāk pazīstama gan oriģināla, gan tulkojuma lasītājam. Tāpēc ļoti svarīga ir komentāra loma. Dažos poēmas „Poltava” tulkojumu izdevumos tulkotāji vai izdevēji ir ievietojuši arī savu komentāru. Šāds risinājums ir pozitīvi vērtējams, jo visa fona informācija (piem., tādā poēmā kā „Poltava”) nevar būt „ievietojama” tieši dzejas tekstā. Turklāt apjomīgs komentārs nav pretrunā ar teksta žanra specifiku (vēsturiskā poēma).

Vēsturisko personu īpašvārdi, kas iekļauti literārajā tekstā, pakļaujas literārā teksta likumiem, t.i., var iegūt papildu nozīmes, pateicoties, piemēram, etimoloģijas aktualizācijai. Tā īpašvārdam *Кочубей* ir tjurku izcelsme (*küčük bej*), bet tjurku izcelsmes uzvārdiem krievu valodas apziņā ir asociācijas ar dižciltību un ar dzimtas senumu. Tas tiek uzsvērts arī tuvākajos kontekstos: *Богат и славен Кочубей; Богат и знамен Кочубей* (*Liels Kočubejs un daudzināts*).

Vēsturiskā kolorīta īstenošanai svarīgs ir vēsturisko personu īpašvārdu skaits tekstā. Tādu īpašvārdu uzskaitīšana rada vēsturiskās hronikas stilistisko efektu.

Poēmā „Poltava” svarīga nozīme ir autora piezīmēm, kurās ir iekļauti arī antroponīmi. Dažos tulkojumos ir konstatējams, ka tulkotāji un/vai izdevēji neuztver autora piezīmes kā literārā teksta organisku sastāvdaļu un tādēļ atveido piezīmes tikai daļēji vai neatveido vispār. Tas pārkāpj dialogisma principu (sk. romantisko poēmu antroponīmu analīzi), kas ir viens no konstruktīvajiem Puškina teksta uzbūves principiem.

Poēmas „Poltava” antroponīmi tekstā veic dažādas funkcijas.

1. Vēsturiskā kolorīta īstenošana. Tā ir visbiežākā poēmas antroponīmu funkcija, ko realizē vēsturisko personu un autora piezīmju īpašvārdi.

2. Folkloras kolorīta atspoguļošana. Piemēram, īpašvārds *Мария* parādās stilistiskajos kontekstos, kas orientēti uz folkloras valodu. *Marijas* skaistums aprakstīts ar poētisko salīdzinājumu palīdzību: kustības kā gulbim, acis kā zvaigznes, lūpas kā roze utt.

3. Personāža raksturojuma funkcija. *Кочубей* ir tjurku izcelsmes uzvārds un raksturo vārda īpašnieku kā senas dzimtas pārstāvi.

4. Literatūras un kultūras asociāciju atspoguļošana (*Байрон, Христос, Иуда, Voltaire*).

5. Konstelācija (*Карл – Петр*). Īpašvārds *Карл* ir iekļauts vārdu spēlē *Карл – карла* ('punduris'): *Ошибся в этом Карле я. / Он мальчик бойкий и отважный...* Tāpēc šis īpašvārds iegūst papildu nozīmes 'mazs', 'nenozīmīgs', kas veicina konstelācijas īstenošanu, jo „mazais *Kārlis*” tiek pretstatīts milzenim *Pēterim*.

6. Dialogisma funkcija (autora piezīmju īpašvārdi).

Vēsturiskā kolorīta īstenošana vislabāk parādās tulkojumos, kur ir atveidotas gan Puškina piezīmes, gan ievietots tulkotāja vai izdevēja komentārs. Maksimāli tuvu oriģinālam Puškina piezīmes ir atveidotas F. Bodenštedta [1854] un A. Kurcija [1968] tulkojumos. Jāuzsver, ka J. Vanaga izdevumā, kur publicēts A. Kurcija tulkojums, A. Puškina piezīmes ievietotas tieši pēc poēmas teksta, bet jau sējuma beigās sniegts izdevēja komentārs, tādējādi autora teksts un izdevēja komentārs ir precīzi sadalīti, kas diemžēl nav parējos analizējamos tulkojumos.

Folkloras kolorīta (*Мария*) un raksturojuma (*Кочубей*) funkciju atveidei arī būtu vēlams komentārs, bet literatūras un kultūras asociācijas, kas ir saistītas ar īpašvārdiem *Байрон, Христос, Иуда, Voltaire*, ja arī prasa komentāru, tad tas būtu nepieciešams ne tikai tulkojuma, bet arī oriģināla lasītājam. Konstelācijas funkcija (*Карл – Петр*) tiek atveidota tulkojumos, pamatojoties uz tuvāko kontekstu. J. Gintera [1949] tulkojumā vācu valodā īpašvārda *Карл* ekvivalents *Karle* fonētiski un grafiski ir satuvinājies ar vārdu savienojumu *kühner Knabe* ('drosmīgs zēns'). Vārdu spēle *Карл–карла* un ar to saistītā konstelācijas funkcija vislabāk parādās tieši šajā tulkojumā.

Dialogisma funkcijas realizācijas galvenais nosacījums ir A. Puškina piezīmju atveide tulkojumos.

6. Antroponīmi poēmā „Mājiņa Kolomnā” un to tulkojumos

Poēmas „Mājiņa Kolomna” antroponīmu sastāvu veido 15 īpašvārdi. Poēmas galvenās varones vārds *Параша (Пашенька)*, mājas virējas vārds *Мавра (Мавруша, Маврушка)*, kā arī citu pieminētu radu un mājnieku vārdi (*Вера Ивановна, Фекла / Феклуша*) ir vārdi no dzejas stāsta par „mazajiem cilvēkiem”. Citi pieminēti antroponīmi var būt dalīti trīs mazās grupās:

- 1) īpašvārdi, kas ir saistīti ar antīko kultūru (*Феб, Диана*);
- 2) rakstnieku un mākslinieku vārdi (*Эмин, Шихматов, Рембрандт*);
- 3) karavadoņu vārdi (*Тамерлан, Наполеон*).

Poēmas „Mājiņa Kolomnā” tulkotājiem īpašas grūtības sagādā priekšvārdu ekspresīvo formu atveide (tādu kā *Пашенька, Феклуша, Мавруша, Маврушка*), ja tekstā ir arī šo īpašvārdu pilnas (*Мавра, Фекла*) vai saīsinātas (*Параша*) formas, kā arī formas priekšvārds + tēvvārds (*Вера Ивановна*) atveide, jo tā ir raksturīga krievu valodai, bet nav raksturīga latviešu un vācu valodai. Ja tulkotājs atveido visas oriģinālā nosauktās priekšvārda formas, tas var izjaukt īpašvārda identitāti lasītāja uztverē. Tomēr šķiet, ka var atveidot visas oriģinālā nosauktās priekšvārda formas, sevišķi, ja tās ir galveno personāžu vārdi, taču šajā situācijā ir nepieciešams tulkotāja komentārs, kurā varētu paskaidrot, ka šīs ir viena priekšvārda formas. Visneizdevīgākos galveno personāžu (*Пашенька, Мавруша*) un pieminēta personāža (*Фекла*) īpašvārdu atveides variantus piedāvājis A. Plensners [1949]: *Pašiņ, Marviņ, Tekla*. Tie neatspoguļo nacionālo kolorītu. Divi īpašvārdi viņa tulkojumā ir modificēti (*Marva, Tekla*). Turklāt arī īpašvārdu formas veidotas pēc latviešu valodas normām (ar deminutīvā sufiksa *iņ(š) / -iņ(a)* palīdzību), salīdz.: *Anna – Anniņa (Anniņ! – vokatīva forma)*, kas ir pārāk liela adaptācija tulkojuma valodai.

Antīkās tematikas īpašvārdu atveide nesagādā īpašas grūtības. A. Plensnera [1949] kļūda (tulkotājs atveidojis īpašvārdu *Феб* kā *Zibeņmetējs*) parādās jau teksta saprašanas posmā. Atveidojot rakstnieku īpašvārdus *Эмин, Шихматов*, kļūst aktuāls jautājums par tulkotāja vai izdevēja komentāru. H. Rāba [1999] un J. Vanaga [1968] izdevumos radītais komentārs tulkojuma lasītājam padara vieglāku teksta uztveršanu. Īpašvārdu semantikas atveidē grūtības izraisa īpašvārda stilistiskā un sociālā marķējuma atspoguļošana. Piemēram, galvenās varones vārds *Параша*, kas jau bija izmantots poēmā „Grāfs Nuļins”, ir īpašvārda *Прасковья* saīsinātā forma, bet vārds *Прасковья* savukārt ir stilistiski un sociāli marķēts kā vienkāršo ļaužu vārds. Šī informācija pieder pie fona zināšanām, un tāpēc tulkojuma lasītājam bez komentāra nav skaidra.

Poēmas „Mājiņa Kolomnā” īpašvārdiem tekstā ir vairākas funkcijas.

1. Personāža raksturojums:

- īpašvārds raksturo vārda īpašnieku. Piemēram, īpašvārds *Параша* raksturo varoni, pateicoties stilistiskajam marķējumam;
- īpašvārds raksturo citu personāžu. Īpašvārds *Рембрандт* izmantots varones mātes izskata raksturojumam: *В картинах Рембрандта такие лица (Tādus vaigus / ir Rembrants gleznojis)*.

2. Lokāls raksturojums:

- darbības vietas raksturojums. Īpašvārdi *Параша, Фекла, Мавра, Вера Ивановна* ir tipiski krievu valodas antropoīmu

repertuāra elementi un ir lietoti krievu valodā tipiskās formās (priekšvārdu saīsinātas un ekspresīvas formas, forma priekšvārds + tēvvārds). Tie atspoguļo Pēterburgas nomales dzīvi;

- Puškina laikmeta kolorīta īstenošana: *Шухматов*. Dzejnieka *Šihmatova* (1785–1837) vārds parādās autora spriedelējumos par dzeju: *Так писывал Шухматов богомольный* (*Tā rakstījis Šihmatovs svētais*). Tas ir Puškina laikmeta literārās polemikas atspoguļojums.

3. Stilistiskās gradācijas funkcija:

- tuva cilvēka uzruna (*Парашиа*);
- ekspresīva uzruna (*Маврушка, Пашенька*).

4. Kultūras un vēstures asociāciju īstenošana (*Феб, Диана, Эмин, Рембрандт, Тамерлан, Наполеон*).

5. Ironija. Antīkā dieva vārds *Феб* ir stilistiski augsta marķējuma vārds, bet Puškina tekstā tas iekļauts stilistiski zemā kontekstā *В отставке Феб живет* (*Fēbs atvaļināts*), kas rada ironiju.

Lielākas grūtības sagādā tulkotājiem lokāla raksturojuma, tuva cilvēka vai ekspresīvas uzrunāšanas funkcijas, kā arī Puškina laikmeta kolorīta īstenošanas funkcijas atveide. Tuva cilvēka vai ekspresīva uzrunāšana ir grūti atveidojama, tā kā priekšvārdu saīsinātas (*Парашиа*) vai ekspresīvas (*Пашенька, Феклуша, Мавруша, Маврушка*) formas ir raksturīgas krievu valodai, bet latviešu un vācu literārajā valodā tās nav regulāras formas. Tulkotāji mēģina izvairīties no oriģinālteksta priekšvārdu formu daudzveidības. Tikai M. Bendrupes [1968] tulkojumā lietoti visu triju virējas priekšvārda formu ekvivalenti: *Mavra, Mavruša, Mavruška*, pārējie tulkotāji lieto tikai divas formas: M. Remane [1999] – *Mawra, Mawruscha*, A. Plensners [1949] – *Marva, Marviņ*. Pieminēta personāža īpašvārds *Вера Ивановна* (ar krievu valodā tipisko formu priekšvārds + tēvvārds) atveidots tulkojumos latviešu valodā kā *Vera*, bet vācu valodā kā *Base* ‘māsīca’, t.i., aprakstoši.

7. Poēmas „Vara jātnieks” un to tulkojumu antroponīmi

Poēmā „Vara jātnieks”, tāpat ka poēmā „Poltava”, svarīga ir vēstures problemātika. Tomēr poēmā „Vara jātnieks” aprakstītie notikumi ir tikai tēli, kuros atspoguļotas Puškina pārdomas par vēsturi un Krievijas likteni. Salīdzinājumā ar „Poltavu” parādās cita radoša autora ievirze poēmas antroponīmiskajā sastāvā, jo to vairs neraksturo vēsturisko personu vārdu dominēšana. Tāpat kā poēmā „Poltava”, A. Puškina rada dzejas teksta piezīmes, kurās iekļauti arī daži īpašvārdi. Poēmas „Vara jātnieks” antroponīmi var būt sadalīti trīs grupās.

1. Izdomātu personāžu īpašvārdi: *Евгений, Параша, Всадник Медный*. No trim īpašvārdiem vienu (*Всадник Медный*) Puškina radījis pats, divi citi (*Евгений, Параша*) ir krievu valodas antroponīmu repertuāra elementi un marķēti, jo jau tikuši izmantoti citos Puškina daiļdarbos.

2. Reālo personu vārdi: *Петр, Карамзин, Хвостов*.

3. Priekšvārda un piezīmju antroponīmi: *В. Н. Борх, Альгаротти, Вяземский, Мицкевич, Милорадович, Бенкендорф, Рубан, Oleszkiewicz*.

Atveidojot poēmas īpašvārdus, tulkotāji izmanto šādus ekvivalentu veidus: onomastisko ekvivalentu (dzejas tekstā nosaukto reālo personu un piezīmju vārdu atveidē), tiešo vārda sākotnējās formas pārnesumu tulkojuma tekstā, ja īpašvārds ir rakstīts latīņu valodas alfabētā (*Oleszkiewicz*), transformējošo tulkojumu, atveidojot īpašvārdu, ko radījis Puškina un kam ir dzīva iekšēja forma (*Всадник Медный*). Vāc. *der Eherne Reiter / der eh'rne Reiter* ('vara jātnieks'), lat. *Vara Jātnieks* (no vārdiem *varš, jātnieks*) ir īpašvārda *Всадник Медный* tiešais tulkojums, kas ir transformējošā tulkojuma variants.

Īpašvārds *Eugen*, kas lietots kā vārda *Евгений* ekvivalents tulkojumos vācu valodā, acīmredzot ir kļuvis par Puškina personāžu tradicionālo ekvivalentu. Tas ir saistīts ar cita *Jevgeņija* popularitāti – *Jevgeņija Oneģina* (*Евгений Онегин*), kura īpašvārds atveidots vairākos tulkojumos vācu valodā kā *Eugen Onegin*.

Onomastiskajos ekvivalentos, ko rada tulkotāji, par problemātiskām var nosaukt tādas pašas pozīcijas, kas jau bija analizētas iepriekšējās apakšnodaļās (piemēram, nekonekventa *-ов-* uzvārdu atveidošana A. Lupusa [1898] agrīnajā poēmas tulkojumā vācu valodā: *Chwostof / Chwostoff* u.c.).

Lai atveidotu reālo personu īpašvārdu un piezīmju īpašvārdu semantiku, ir nepieciešams komentārs, kurā būtu iekļauta enciklopēdiska informācija par šo vārdu īpašniekiem. Minēto grupu īpašvārdu lielākai daļai komentārs ir nepieciešams arī mūsdienu oriģināla lasītājam. Citas problēmas īpašvārdu semantikas atveidē saistītas ar vārdu *Параша*, jo ir jāatveido vārda sociālais raksturojums, un ar vārdu *Евгений*. Šis Puškina teksta vārds izmantots atskaņās un iegūst no tām papildu nozīmes. Atskaņas *размышлений* ('pārdomas') – *мучений* ('mokas') – *потрясений* ('satricinājumi') atspoguļo koncentrētā formā *Jevgeņija* likteni. Tulkojumos īpašvārda *Евгений* papildu nozīmes neizdevās saglabāt. J. Plauža [1968] tulkojumā īpašvārds *Jevgeņijs* nepiedalās atskaņās, V. Gregera [1999] tulkojumā vārdam *Eugen* nav atskaņu ar pilnnozīmīgajiem vārdiem, bet A. Lupusa tulkojumā atrodam tikai vienu atskaņu *Eugen – vergeh(e)n* ('pāriet'), kas ir par maz, lai saglabātu oriģināla asociācijas.

Poēmas „Vara jātnieks” antroponīmi tekstā veic vairākas funkcijas.

1. Personāža raksturojums. Īpašvārds *Евгений*, kas ar atskaņu palīdzību akumulē sevī papildu nozīmes, raksturo vārda īpašnieku.

2. Literatūras un kultūras asociāciju veidošana. Īpašvārdi *Параша*, *Евгений* rada šādas asociācijas kā īpašvārdi, kas jau bija lietoti Puškina daiļradē, bet īpašvārdi *Мицкевич*, *Карамзин*, *Вяземский* – kā slavenu literātu vārdi.

3. Stilistiskā gradācija. Īpašvārds *Параша* ir stilistiski un sociāli marķēts kā vienkāršu ļaužu vārds.

4. Akcentuācija: īpašvārds *Евгений*, pateicoties atskaņām *размышлений – мучений – потрясений*.

5. Konstelācija (*Всадник Медный – Петр*). Krievu lasītājs uztver Pētera I figūras sarežģītību, kas parādīta poēmā divos atsevišķos tēlos: *Петр – Всадник Медный*.

6. Simbols: *Всадник Медный*. *Всадник Медный* aizvieto *Pēteri*, simbolizē viņa diženumu, bet rāda tās otro pusi.

7. Puškina laikmeta kolorīta īstenošana. Ģenerālis *М. А. Милорадович*, žandarmu korpusa šefs *А. Х. Бенкендорф* ir Puškina laikabiedru īpašvārdi.

8. Dialogisma atspoguļošana (priekšvārda un piezīmju antroponīmi).

9. Ironija: *Хвостов*. Literātu vidē vārds *Хвостов* bija kļuvis par sugasvārdu un apzīmēja grafomānu. Poēmā Puškina ironiski raksta: *Граф Хвостов, / Поэт, любимый небесами, / Уж пел бессмертными стихами / Несчастье невских берегов (Un dzejnieks – debess viņu zina – / Grāfs Hvastovs nemirsīgos pantos / ...Jau postu apdzejoja šo [Plaudis 1968]).*

Literatūras un kultūras asociācijas, kas ir saistītas ar krievu kultūru, un Puškina laikmeta kolorīts vislabāk atspoguļots tulkojumos ar komentāriem, jo šo funkciju atveide pamatojas uz fona informāciju. Piemēram, plašo un informatīvo tulkotāja komentāru izstrādājis A. Lupuss [1898].

Dialogisma funkcijas atveides galvenā problēma ir tulkotāju sākotnējā attieksme pret autora piezīmēm, kas tika konstatēts arī citu Puškina poēmu tulkojumos. H. Rāba [1999] izdevumā, kur publicēts V. Gregera tulkojums, Puškina piezīmes ir gandrīz pilnībā pārtulkotas, bet ir ievietotas sējuma beigās un sajauktas ar izdevēja piezīmēm. J. Ginters [1949] gandrīz visus Puškina komentārus ievieto zemsvītras piezīmēs. A. Lupuss [1898] arī izmanto zemsvītras piezīmes, taču viņš nav iztulkojis visus autora komentārus.

Konstelācijas un simbola funkcijas arī pamatojas uz fona zināšanām, bet šīs funkcijas uztver arī tulkojuma lasītājs, tajā skaitā pateicoties arī izdevēja komentāram, kur atrodama informācija par *Pētera I* pieminēto Sanktpēterburgā.

Secinājumi

1. Antroponīmiskām sistēmām latviešu, krievu un vācu valodā ir daudz kopīga gan sastāvā, gan funkcionēšanā. Starpkultūru komunikācijas situācijās, piemēram, tulkošanā, tas ļauj atrast piemērotu ekvivalentu. Tomēr jāievēro arī katras sistēmas īpatnības: tēvvārda pastāvēšana krievu valodā, vairāku priekšvārdu iespējamība latviešu un vācu valodā, pilno, saīsināto un ekspresīvo priekšvārdu atšķirīgais statuss, pieklājības formas atšķirīgā struktūra. Sevišķi svarīga nozīme tulkošanas procesā ir antroponīmu pragmatiskajai pusei, tiem vertikālajiem kontekstiem, kuros iekļauti oriģinālteksta antroponīmi un kuri jāievēro tulkojumā.

2. Literārie antroponīmi kopā ar pārējiem valodas līdzekļiem piedalās autora pasaules uzskata veidošanā. Īpašvārdi, kas ir iekļauti dažādos kontekstos, ir daiļdarba strukturāli saturiskās, tematiskās un kompozicionālas puses svarīgi elementi, jo var aktualizēt savas ekspresīvās spējas jebkurā valodas līmenī. Literārā teksta īpašvārdi ir īpašvārdi runā, un tādēļ to semantika ir bagātāka nekā īpašvārdu semantika valodā. Turklāt literārā teksta īpašvārds ir poētiskās valodas elements ar visām iespējamām papildu nozīmēm.

3. Puškina daiļrades sintezējošais raksturs kā viņa individuālā stila pamatpazīme izpaužas literārajā tekstā arī īpašvārdu izvēlē un funkcionēšanā. Puškina pasaku un poēmu antroponīmu kopums ir diezgan plašs un pēc sava sastāva atšķirīgs. Tie ir gan parasti krievu īpašvārdi, gan īpašvārdi, kuri ir saistīti ar antīko kultūru, ar krievu vai slāvu folkloru, ar austrumu tēmu, rakstnieku, vēsturisko personu u. c. vārdi.

4. Atveidojot īpašvārdus tulkojumā, tiek lietoti šādi pamattipi: tiešais vārda sākotnējās formas pārnese tulkojuma tekstā, onomastiskais ekvivalents, komentējošs tulkojums, precizējošs tulkojums, aprakstošs tulkojums, transformējošs tulkojums. Analizētajos A. Puškina pasaku un poēmu tulkojumos latviešu un vācu valodā ir izmantoti visi nosauktie īpašvārdu atveides tipi.

5. Visbiežāk lietojamais antroponīmu atveides tips tulkojumos ir **onomastiskais ekvivalents**. Tas tiek lietots kā galveno, tā arī otrā plāna personāžu un pieminēto personu īpašvārdu atveidē. Izmantojot onomastisko ekvivalentu, tulkotāji sastopas ar atsevišķu grafēmu vai burtu savienojumu atveides problēmām, ar krievu valodas fonētiskajām īpatnībām, ar svešvalodas īpašvārdu adaptācijas problēmām.

6. Īpašvārdu grafiskās atveides problēmas visvairāk saistītas ar tulkojuma rašanās laiku, kad attiecīgas normas vēl nebija izstrādātas un tulkotāji rīkojās pēc savas intuīcijas.

7. Atsevišķu tematisku grupu antroponīmu atveidē ir lietots **tradicionāls ekvivalents**. Tie ir antīkās mitoloģijas īpašvārdi (*Феб, Диана, Орфей*), pazīstamo rakstnieku vārdi (*Парни*), Bībeles īpašvārdi (*Христос, Иуда*), slaveno vēsturisko personu vārdi (*Петр, Карл*).

8. Tradicionālo krievu antroponīmu un to derivātu atveide, izmantojot onomastiskos ekvivalentus, ir saistīta ar noteiktām grūtībām. Ja tulkotājs atveido visas oriģinālā nosauktās priekšvārda saīsinātās un ekspresīvās formas un tādējādi saglabā nacionālo kolorītu, tas var deformēt īpašvārda identitāti lasītāja uztverē. Tomēr šķiet, ka atveidot visas oriģinālā nosauktās priekšvārda formas ir iespējams un pat vēlams, it sevišķi, ja tās ir galveno personāžu vārdi, bet šajā situācijā nepieciešams ir tulkotāja komentārs, kur varētu paskaidrot, ka šis ir viena priekšvārda formas.

9. **Komentējošs tulkojums** ir nepieciešams gadījumā, ja īpašvārdam oriģināla valodā ir fona informācija. Tulkotāji izmanto komentāru, ja īpašvārdi ir saistīti ar folkloru, krievu literatūru un vēsturi. Komentāra loma ir svarīga, ja īpašvārds lietots pārnestā nozīmē.

10. **Precizējošs tulkojums**, tāpat kā komentējošs tulkojums, sniedz tulkojuma lasītājam papildu informāciju, bet jau tieši tekstā. Ar precizējoša tulkojuma palīdzību tulkotāji labi risina šo uzdevumu (vāc. *Gott Lel* – kr. *Лель*, vāc. *Batu-Chan* – kr. *Батый*).

11. Izmantojot **aprakstošo tulkojumu**, t.i., aizvietojo īpašvārdu ar sugasvārdu vai vārdu savienojumu, tulkotājam jāreķinās, ka teksts tiek adaptēts lasītāja uztverei, tādējādi notiek atkāpšanās no oriģināla, tā kā īpašvārdiem literārajā tekstā ir savi estētiski uzdevumi. Tāpēc aktīva šī atveides tipa izmantošana, kā, piemēram, R. Liperta [1840] poēmas „Poltava” tulkojumā, kur viņš neizmanto vairākus vēsturisko personu īpašvārdus, neļauj realizēt autora idejas pilnībā, šajā gadījumā tulkojumā zūd vēsturiskais kolorīts.

12. **Transformējošs tulkojums** pārsvarā tiek izmantots, lai atveidotu Puškina pasaku antroponīmus, kuru galvenā pazīme ir īpašvārda saistība ar varoņa raksturu, izskatu, uzvedību. Tomēr transformējoša tulkojuma izmantošana var provocēt arī atkāpšanos no autora idejām. R. Liperta [1840] tulkojumā piedāvātas transformācijas (kr. *Салтан* – vāc. *Silvan*, kr. *Гвидон* – vāc. *Harald*, kr. *Бабапуха* – vāc. *Sibylle*) neļauj saglabāt nacionālo kolorītu, turpretī tās iekļauj Puškina pasaku Rietumeiropas pasaku un leģendu lokā.

13. **Tiešais vārda sākotnējās formas pārnese** tulkojuma tekstā tiek izmantots, ja Puškina tekstā antroponīmi ir rakstīti franču valodā (*Potier, d’Arlincourt*), angļu valodā (*Byron*), poļu valodā (*Oleszkiewicz*). Svešvalodas konotācijas, kas ir saistītas ar šiem īpašvārdiem oriģinālā, tiek pārnestas arī tulkojumā.

14. Īpašvārdu semantikas atveide sagādā grūtības, ja īpašvārdiem piemīt fona informācija, kas ir pazīstama tikai dzimtas valodas lietotājam (piemēram, īpašvārdi ar dzīvo iekšējo formu, īpašvārdi, kas ir saistīti ar folkloru, krievu literatūru un vēsturi). Īpaša uzmanība tulkotājiem jāpievērš pieminēto īpašvārdu semantikai. Tie tiek pieminēti tekstā tikai vienu vai divas reizes, bet tiem ir liela informatīva slodze. Vislabāk šo īpašvārdu semantiku var atveidot, sniedzot uzrakstītu komentāru. Tulkotāja vai izdevēja komentārs ir izdevīgs risinājums sevišķi tad, ja plašs komentārs nav pretrunā ar teksta žanra specifiku (piemēram, vēsturiskās poēmas gadījumā).

15. Atveidojot pasaku antroponīmu semantiku, tulkotājam ir jāizlemj, vai ir jātulko raksturojošie vārdi. Pasaku tulkotāji bieži izvēlas tiešo tulkojumu kā transformējošā tulkojuma variantu.

16. Literārā teksta īpašvārda semantika tiek paplašināta, pateicoties vārda iekļaušanai šaurākā un plašākā kontekstā. Īpašvārda izmantošana atskanās, īpašvārda un sugasvārda nozīmju sadursme, etimoloģijas aktualizācija, izmantošana pastāvīgajos kontekstos – tas viss var bagātināt īpašvārda semantiku un ir jāievēro tulkojumā. Literārajā tekstā radītās īpašvārdu papildu nozīmes tulkotāji mēģina saglabāt, pamatojoties uz tuvo kontekstu, atskanām vai veidojot komentāru.

17. Puškina pasaku un poēmu antroponīmiem tekstā ir dažādas funkcijas. Tās ir personāža raksturojums; lokāli temporāls raksturojums; konstelācija; akcentuācija; literatūras un kultūras asociāciju atspoguļošana; vispārināti simboliskā vārda funkcija; vēsturiskais kolorīts; dialogisms; svešvalodas konotāciju atspoguļošana; stilistiskās gradācijas funkcija; ironija; simbols. Šis Puškina pasaku un poēmu īpašvārdu funkciju saraksts nav domāts kā literārā teksta īpašvārdu funkciju galējais saraksts. Principiāli uzsverams ir fakts, ka literārā teksta īpašvārdu funkciju klasifikācija ir atvērta.

18. Lielākas grūtības izraisa tulkojumos krievu nacionāla kolorīta, vēsturiskā, folkloras un Puškina laikmeta kolorīta atspoguļošana, ka arī tādu literatūras asociāciju īstenošana, kas saistītas ar krievu literatūru, jo šo funkciju realizācija oriģinālā pamatojas uz fona informāciju, kas ir pazīstama dzimtās valodas lietotājam. Problemātiska ir arī stilistiskās gradācijas funkcijas atveide, tā kā šo funkciju realizējošās priekšvārdu saīsinātas vai ekspresīvas formas ir raksturīgas krievu valodai, bet latviešu un vācu literārajā valodā tās nav regulāras. Dialogisma funkcija, ko īsteno piezīmju īpašvārdi, netiek realizēta tulkojumos, ja tajos nav atveidotas Puškina piezīmes.

19. Tulkojumā antroponīmu un literāro antroponīmu atveidē ir daudz kopīga, tā kā literāro antroponīmu lielāko daļu veido tekstā iekļautie

valodas antroponīmi. Atsevišķas Puškina pasaku un poēmu antroponīmu atveides īpatnības saistītas ar poētiskā teksta specifiku. Dažus tulkotāju risinājumus nosaka oriģināla metrika un ritms.

20. Analizējot Puškina pasaku un poēmu antroponīmu atveidi, var konstatēt, ka atveides tipu ietekmē antroponīma tips. Raksturojošo vārdu atveidē parasti tiek izmantots transformējošais tulkojums, bet, atveidojot klasificējošos, iemiesojošos vārdus un vārdus, kuriem piemīt skaņu simbolisms, pārsvarā tiek izmantots onomastiskais ekvivalents. Iemiesojošo vārdu atveidē bieži izmantots arī komentējošais tulkojums, tomēr tas ir saistīts nevis ar iemiesojošo vārdu tipu, bet faktu, ka analizēto tekstu iemiesojošie vārdi ir Krievijas vēsturē pazīstamo personu vārdi, kam piemīt fona informācija.

21. Antroponīmu atveidē atspoguļojas arī tulkojuma rašanās laiks. Agrīnos tulkojumos kā latviešu, tā arī vācu valodā dažreiz vērojama tulkotāju nekonsekvence grafēmu izvēlē, diezgan „brīva” attieksme pret autora tekstu, kas atspoguļojas galveno personāžu īpašvārdu pārmaiņās, Puškina piezīmju neprecīzā atveidē.

Nobeigumā jāuzsver, ka īpašvārdiem tulkojumā ilgu laiku nav tikusi pievērsta pietiekama uzmanība, kas bija saistīts ar stereotipu par īpašvārdu „kaut kādā veidā” veiktu automatisku atveidi. Šajā pētījumā mēģināts parādīt, ka tas ir tikai stereotips. Neapšaubāmi, ka īpašvārdiem un literārā teksta īpašvārdiem jāpievērš uzmanība arī bez saistības ar tulkošanas procesu. Literārā teksta īpašvārdi piedalās radoša autora pasaules uzskata veidošanā, un A. Puškina daiļrades īpašvārdu kopīgā analīze pagaidām nav izdarīta. Turklāt A. Puškina valoda kā kultūras un krievu nacionālās kultūras precedents var būt ražīgi pētīta tieši sastatāmajā aspektā, jo sastatījums ar citām valodām parāda gan valodas funkcionālo pusi, gan tās nacionālo specifiku.

ANTHROPONYME IN DER ÜBERSETZUNG EINES LITERARISCHEN TEXTES (A. PUSCHKINS WERKE AUF LETTISCH UND DEUTSCH)

ALLGEMEINE CHARAKTERISTIK DER PROMOTIONSARBEIT

Die vorliegende Promotionsarbeit ist der Funktionsanalyse der literarischen Anthroponymie in den Poemen und Märchen A. Puschkins und in den Übersetzungen dieser Werke ins Deutsche und Lettische gewidmet.

Zu den Anthroponymen gehören alle Eigennamen (EN) der Menschen: Vornamen, Patronyme (Vatersnamen oder andere ähnliche Benennungen), Familiennamen, Spitznamen, Pseudonyme. Anthroponyme einer Sprache bilden ihre Anthroponymie. Unter den literarischen Anthroponymen werden Anthroponyme eines literarischen Werkes verstanden.

Das **Material** der Forschung bilden Texte der Märchen und Poeme A. Puschkins *Руслан и Людмила (Ruslan und Ludmila)*, *Сказка о попе и о работнике его Балде (Märchen von dem Popen und seinem Knecht Trottel)*, *Сказка о царе Салтане... (Märchen vom Zaren Saltan)*, *Сказка о мертвой царевне... (Märchen von der toten Zarentochter)*, *Сказка о золотом петушке (Märchen vom goldenen Hahn)*, *Кавказский пленник (Der Gefangene im Kaukasus)*, *Бахчисарайский фонтан (Die Fontäne von Bachtschissarai)*, *Цыганы (Die Zigeuner)*, *Граф Нулин (Graf Nulin)*, *Полтава (Poltawa)*, *Домик в Коломне (Das Häuschen in Kolonna)*, *Медный всадник (Der Eherne Reiter)* und deren Übersetzungen ins Deutsche und Lettische.

Das **Forschungsobjekt** sind Anthroponyme eines literarischen Textes. Da die EN der poetischen und prosaischen Werke über wesentliche Unterschiede verfügen, werden in der vorliegenden Arbeit nur poetische Texte analysiert. Die Sprache der Dichtung, für die eine Konzentriertheit der Bedeutungen auf einem minimalen Platz charakteristisch ist, erweckt ein großes Interesse in der Übersetzung. Aus dem gesamten poetischen Schaffen Puschkins werden in der Arbeit Märchen und Poeme analysiert, denn es sind Sujettexpte und sie verfügen deshalb über eine große Anthroponymenzahl.

Die analysierten Übersetzungen gehören zu verschiedenen Rezeptionsetappen der Werke Puschkins in Deutschland und in Lettland. Das sind Übersetzungen, die noch zu Lebzeiten Puschkins gemacht wurden, als auch Übersetzungen, die im 19. und im 20. Jh. erschienen.

Das lässt vergleichen, wie sich die Beziehung der Übersetzer zum Problem der Anthroponymwiedergabe mit der Zeit verändert hat.

In der Promotionsarbeit werden die Übersetzungen der drei Hauptausgaben Puschkins Werke auf Lettisch analysiert: *A. S. Puškina raksti* (*Schriften Puschkins*, herausgegeben von H. Dorbe) [1937], *Izlase* (*Ausgewählte Werke*) [1949] und *Kopotī raksti piecos sējumos* (*Gesammelte Schriften in fünf Bänden*, herausgegeben von J. Vanags) [1968], als auch *Der Gefangene im Kaukasus* in der Übersetzung von K. Aizpurs [1950] und *Das Häuschen in Kolomna* in der Übersetzung von A. Plensners [1949].

Die in der vorliegenden Arbeit analysierten Übersetzungen ins Deutsche wurden den *Ausgewählten Werken* (herausgegeben von J. von Guenther) [1949], *Ausgewählten Werken in vier Bänden* (herausgegeben von W. Neustadt) [1950], *Ausgewählten Werken* (herausgegeben von H. Raab) [1999], *Alexander Puschkin's Dichtungen in 2 Bänden* in der Übersetzung von R. Lippert [1840], *Alexander Puschkin's poetischen Werken* in der Übersetzung von F. Bodenstedt [1854], *Dichtungen von Puschkin und Lermontow* in der Übersetzung von A. Ascharin [1877] entnommen. Außerdem wurden einzelne Übersetzungen der Werke Puschkins von K. F. von dem Borg [1823], A. Lupus [1898], E. Walter [1962] und K. Borowski [2001] betrachtet.

Die **Aktualität** des gewählten Themas bestimmen folgende Faktoren:

- Aktualität in der gegenwärtigen Rusistik des Problems „Puschkin und die Weltkultur“, als auch des Rezeptionsproblems der Werke Puschkins außerhalb Russlands,
- nicht genug erforschte Eigenart des baltischen Kulturraumes im 18.-19. Jh. (die ersten Übersetzer Puschkins Werke ins Deutsche waren die Deutschbalten und Russlands Deutsche),
- Notwendigkeit der Ausarbeitung des theoretischen und praktischen Hintergrundes der Übersetzungswissenschaft, die als eine Nebengewissenschaft Angaben der Linguistik, Literaturwissenschaft, Kulturwissenschaft berücksichtigen soll,
- Interesse an der literarischen Anthroponymie in den gegenwärtigen philologischen Forschungen, z.B. in den Arbeiten von V. Kalinkin, F. Debus u.a., was von der Notwendigkeit der umfassenden Untersuchung der literarischen Onomastik ausgerufen ist.

Aus der gesamten literarischen Anthroponymie sind überwiegend redende Namen erforscht. Das sind Namen, die lexikalisch motiviert sind und durch semantische Merkmale zur Charakteristik des Benennungsobjekts

beitragen. Was die Anthroponyme in der Sprache und im Stil Puschkins betrifft, so kann man feststellen, dass es zahlreiche Bemerkungen über einzelne Namen in seinen Werken gemacht wurden. Eine detaillierte onomastische Analyse der Anthroponyme in Prosa Puschkins wurde in der Dissertation von I. Muradjan durchgeführt. Lexikografischen Fragen der EN in den Werken Puschkins sind die Forschungen von O. Krjukova und V. Kalinkin gewidmet. Die Gesamtanalyse der Anthroponymie in den Werken Puschkins wurde aber noch nicht durchgeführt.

Ziel der Arbeit ist es, die Wiedergabebesonderheiten der literarischen Anthroponyme von Puschkins Märchen und Poemen in den Übersetzungen ins Deutsche und Lettische zu erforschen. Zur Erfüllung des angestrebten Zieles wurden folgende **Aufgaben** gestellt:

- die sprachlichen Besonderheiten der anthroponymischen Systeme des Russischen, Deutschen und Lettischen zu bezeichnen;
- die Besonderheiten der Anthroponyme literarischer Werke Puschkins zu bestimmen;
- anthroponymische Nomination in den Texten Puschkins mit der Nomination in den Übersetzungen ins Deutsche und Lettische zu vergleichen;
- die möglichen Verfahren der Anthroponymenwiedergabe bei der Übersetzung eines literarischen Textes zu bestimmen;
- den Zusammenhang der Anthroponymenwiedergabe mit dem Genre des Textes, mit der kreativen Eigenart des Übersetzers sowie mit der Erscheinungszeit der Übersetzung zu bestimmen.

In der Promotionsarbeit wurden folgende **Forschungsmethoden** angewendet: deskriptive Methode, komparative Methode, Methode der Kontextanalyse, quantitative Methode, funktionale Methode und Methode der Textinterpretation. Deskriptive Methode besteht in der vorliegenden Arbeit in der Beschreibung und Analyse der Anthroponyme als Einheiten eines literarischen Textes unter dem formalen und semantischen Aspekt. Komparative Methode wird beim Vergleich der anthroponymischen Nominationen im Original und in den Übersetzungen ins Deutsche und Lettische angewendet. Methode der Kontextanalyse besteht in der Analyse der Anthroponyme als Einheiten minimaler und breiterer Kontexte. Quantitative Methode kommt zum Ausdruck in der Berücksichtigung der Frequenzrolle der Anthroponyme in einem literarischen Text. Funktionale Methode in der vorliegenden Arbeit ist die Bestimmung der Funktionen der Anthroponyme eines literarischen Textes. Methode der Textinterpretation, d.h. die Durchführung einer stilistischen Textanalyse, die zur Auffassung

ästhetischer Ideen beiträgt, wird in der Promotionsarbeit bei der Analyse der Anthroponymsemantik und -funktionen angewendet.

Theoretischer Nutzen der Arbeit besteht in dem Durchführen einer komparativen Analyse der anthroponymischen Systeme des Russischen, Deutschen und Lettischen als auch einer Analyse der Anthroponymwiedergabe bei der Übersetzung eines literarischen Textes (am Beispiel des Russischen, Deutschen und Lettischen).

Praktischer Nutzen der Arbeit wird davon bestimmt, dass die Untersuchungsergebnisse in dem theoretischen und praktischen Übersetzungskurs, in Kursen zu Problemen der literarischen Texte, der Anthroponymik, der Sprache Puschkins benutzt werden können.

Vorträge. Die während der Forschung gewonnenen Erkenntnisse wurden auf folgenden wissenschaftlichen Konferenzen vorgetragen: „Zusammenwirken der Sprachen und Kulturen: Russische Sprache in dem kommunikativen Raum des neuen Europas“ (Riga, 2005), „Deutsche Sprache und Literatur im Ostseeraum“ (Riga, 2002, 2004, 2006), „Traditionen der Slawistik im Baltikum“ (Riga, 2003), 40. und 41. Konferenzen zum Andenken an A. Ozols (Riga, 2004, 2005), „J. M. R. Lenz und die deutsche Literatur im Baltikum der 18.-19. Jh.“ (Riga, Tartu, 2001), „Komparative Literaturwissenschaft in Osteuropa und in der Welt (Riga, 2003), Internationale Konferenzen der jungen Philologen an der Universität Lettlands (2001, 2002, 2003) und an der Universität Tartu (2003, 2005).

Struktur der Arbeit.

Die Arbeit besteht aus einer Einführung, dem Übersichtskapitel *Linguistische Untersuchungen der poetischen Werke Puschkins*, zwei Hauptkapiteln und einem Fazit. In der **Einführung** werden die Wahl des Themas und seine Aktualität begründet, Ziel, Aufgaben und Methoden der Untersuchung formuliert. In dem **Übersichtskapitel** *Linguistische Untersuchungen der poetischen Werke Puschkins* werden die wichtigsten linguistischen Forschungen der Werke Puschkins charakterisiert, die der Sprache seiner Dichtung gewidmet sind.

Im **ersten Hauptkapitel** *Anthroponyme in Sprache und Rede, einem literarischen Text und Übersetzung* wird die Besonderheit der EN bestimmt. Wie auch andere Wörter kann man sie mit Hilfe linguistischer Methoden untersuchen. Dabei muss man berücksichtigen, dass ihre Entstehung, Bedeutung und Verwendung eng mit Geschichte, Soziologie und Ethnographie verbunden sind. Das anthroponymische Material jeder Sprache bildet ihr anthroponymisches System. In diesem Kapitel wird

ein allgemeiner Vergleich der antroponymischen Systeme der drei Sprachen (Russisch, Lettisch, Deutsch) vorgeschlagen, der auf keine Weise als eine ausführliche kontrastive Analyse verstanden werden soll, sondern nur als eine notwendige Basis für die danach folgende Untersuchung, denn die antroponymischen Systeme der drei Sprachen sind mehr oder weniger umfassend untersucht und beschrieben worden, doch eine sprachkontrastive Untersuchung liegt bis jetzt nicht vor.

Danach werden die Besonderheiten der EN eines literarischen Textes beschrieben, in dem alle Elemente zum Verwirklichen der Ideen des Autors beitragen, und die Funktionen der EN eines literarischen Textes analysiert. Schließlich werden die Probleme der EN-Wiedergabe in der Übersetzung beschrieben, die mit den Problemen der intralingualen und intrakulturellen Entlehnung verbunden sind, und mögliche Äquivalente bei der EN-Wiedergabe betrachtet, die die Übersetzungspraxis ausgearbeitet hat.

Besondere Aufmerksamkeit wird in diesem Kapitel der Beschreibung der analysierten Übersetzungen der Werke Puschkins ins Lettische und Deutsche und deren Autoren geschenkt.

Im **zweiten Hauptkapitel** *Anthroponyme in den Übersetzungen der Märchen und Poeme Puschkins ins Deutsche und Lettische* werden Anthroponyme des Originals und ihre Äquivalente in den Übersetzungen analysiert. Logik der wissenschaftlichen Untersuchung fordert es, den Originaltext als ein bestimmender Faktor für das Übersetzerhandeln zu verstehen und als ein Ausgangspunkt für die vergleichende Analyse zu betrachten. Deshalb geht in der vorliegenden Arbeit eine allgemeine Charakteristik der Textanthroponyme einer Äquivalentenanalyse immer voran. Diese Analyse wird nach folgendem Plan durchgeführt:

- 1) Anthroponyme des Poems „Ruslan und Ludmila“
- 2) Anthroponyme der Märchen
- 3) Anthroponyme der romantischen Poeme
- 4) Anthroponyme des Poems „Graf Nulin“
- 5) Anthroponyme des Poems „Poltawa“
- 6) Anthroponyme des Poems „Das Häuschen in Kolomna“
- 7) Anthroponyme des Poems „Der Eherne Reiter“

In dem **Fazit** werden die **Hauptergebnisse** der Promotionsarbeit formuliert.

KURZE ZUSAMMENFASSUNG DER PROMOTIONSARBEIT

Linguistische Untersuchungen der poetischen Werke A. Puschkins

Das Problem der Weltanschauung eines Schriftstellers, die sich in seiner Sprache widerspiegelt, steht im Zentrum der gegenwärtigen Untersuchungen eines literarischen Textes. Der Hauptgedanke der Untersuchungen der Sprache und des Stils Puschkins, der noch in den Arbeiten von V. Vinogradov erscheint und im Weiteren in den Untersuchungen von A. Grigorjeva, N. Ivanova, I. Iljinskaja, B. Gasparov u.a. entwickelt wird, ist der Gedanke an den synthesierenden Charakter seines Schaffens. In der Sprache Puschkins bilden viele verschiedenartige Elemente eine organische Einheit: Elemente der kirchenslawischen Sprache, die Entlehnungen aus den europäischen Sprachen, Elemente der russischen Alltagssprache. Außerdem ist Puschkins Dichtung durch das ganze Erbe der Weltliteratur bedingt. Synthesierender Charakter des Schaffens Puschkins als die wichtigste Eigenschaft seines individuellen Stils kommt auch in der Auswahl und dem Funktionieren der EN in den Werken Puschkins zum Ausdruck.

Wissenschaftliche Arbeiten, die den EN in den Werken Puschkins gewidmet sind, bekommen im Rahmen der vorliegenden Untersuchung eine besondere Bedeutung. Das sind die Arbeiten von M. Altman, V. Černyšev, J. Karpenko, eine Analyse der Anthroponyme in Prosa Puschkins, die in der Dissertation von I. Muradjan durchgeführt wurde, die Forschungen, die den Lexikographiefragen der EN in den Werken Puschkins gewidmet sind. Hier ist die Untersuchung von V. Kalinkin *Theorie und Praxis der Lexikographie von Poetonymen (Теория и практика лексикографии поэтонимов: на материале творчества А. С. Пушкина)* [1999] zu erwähnen als auch die Arbeit von O. Krjukova *Eigennamenbestand des Romans von A. Puschkin „Jewgenij Onegin“ (Ономастикон романа А. С. Пушкина "Евгений Онегин")* [1999], die das Eigennamenwörterbuch dieses Romans darstellt.

Für linguistische Untersuchungen des Schaffens von Puschkin hat *Das Wörterbuch der Sprache Puschkins in 4 Bänden (Словарь языка Пушкина в четырех томах)* eine wichtige Bedeutung. Die zweite Auflage des Wörterbuches im Jahr 2000 bietet eine erweiterte Fassung des Wörterbuches der Schriftstellersprache.

KAPITEL 1. ANTHROPONYME IN SPRACHE UND REDE, EINEM LITERARISCHEN TEXT UND ÜBERSETZUNG

1. Anthroponyme in Sprache und Rede

1.1. Eigennamen (EN) und ihre Besonderheiten in Sprache und Rede

In der Kategorie der Substantive werden nach dem Charakter des Nominierens, d.h. nach der Verbindung zwischen Form und Inhalt eines Sprachzeichens, die Subkategorien Eigennamen (EN) und Gattungsnamen unterteilt. Gattungsnamen verfügen über eine klassifizierende Nomination (sie bezeichnen eine Klasse der Gegenstände oder einen einzelnen Gegenstand dieser Klasse), während EN Funktion einer individualisierenden Nomination haben, denn sie dienen als eine besondere individuelle Bezeichnung eines Gegenstandes.

EN sind wie Gattungsnamen Sprachzeichen, deshalb kann die Eigenart ihrer Bedeutung im Rahmen der allgemeinen Theorie der Sprachbedeutung betrachtet werden.

In der Sprachwissenschaft ist die Konzeption der Bedeutung verbreitet, die die Bedeutung als Relationen des Zeichens versteht. Das ist Relation zwischen dem Zeichen und dem bezeichneten Gegenstand (Denotat), zwischen dem Zeichen und dem Begriff (Signifikat), zwischen dem Zeichen und den Zeichenbenutzern, als auch zwischen einem Zeichen und anderen Zeichen. Dieser Konzeption liegen die Ideen von Charles Sanders Peirce und Charles William Morris zugrunde. Das so genannte semiotische Dreieck ist die bekannteste Form der symbolischen Darstellung dieser Relationen oder Beziehungen. Die Beziehung zwischen dem Zeichen und dem Gegenstand bildet seine denotative Bedeutung, zwischen dem Zeichen und dem Begriff – signifikative Bedeutung, zwischen dem Zeichen und den Benutzern – pragmatische Bedeutung.

Die Eigenart der denotativen Bedeutung der EN besteht darin, dass das Denotat eines EN nicht eine Klasse der Gegenstände, sondern ein konkreter Gegenstand ist. Die Besonderheit der signifikativen Bedeutung der EN besteht darin, dass der Begriffsumfang (Extensional) der EN nicht so groß wie der bei den Gattungsnamen ist. Der Begriffsinhalt der EN ist hingegen differenzierter als der bei den Gattungsnamen. Über eine pragmatische Bedeutung verfügen nicht alle EN (wie auch nicht alle Gattungsnamen). Es ist aber möglich davon zu sprechen, dass einige EN über eine pragmatische Färbung (Konnotation) auf der Sprachebene

verfügen. So ist z.B. für russische Vornamen eine große Zahl expressiver Formen charakteristisch (*Серезенька, Сергуня, Серьга* u.a.), die schon auf der Sprachebene stilistisch markiert sind. Die pragmatische Färbung kann außerdem auch auf der Kontextebene (d.h. in der Rede) entstehen. Zahlreiche Belege dafür sind literarischen Texten zu entnehmen.

Wie auch Gattungsname, kann der EN in der übertragenden Bedeutung gebraucht werden, unter der eine Bedeutung verstanden wird, die das Wort bekommt, wenn es nicht seinen üblichen Referenten bezeichnet.

EN enthalten drei Arten von Informationen: Rede-, sprachliche und enzyklopädische Information. Den ständigsten Bestandteil der EN-Semantik bildet die sprachliche Information, in der folgende Aspekte ausgegliedert werden können:

1) Formale Besonderheiten (phonetische und grammatische Besonderheiten) von EN.

2) Innere Form von EN (etymologische Bedeutung, Sprachangehörigkeit von EN).

3) Bedeutung von EN.

Die Redeinformation realisiert die Verbindung zwischen dem Namen und dem Objekt und zeigt die Beziehung des Sprechenden zu diesem Objekt. Die enzyklopädische Information stellt den Wissensumfang über das Objekt dar, mit dem jedes Mitglied eines Sprachkollektivs vertraut ist. Diese Information ist dennoch individuell bedingt, denn es können wesentliche individuelle Unterschiede der Sprachkenntnisse, des Allgemeinwissens, der Wahrnehmung bestehen.

Es ist notwendig, die Bedeutung von EN in Sprache und Rede abzugrenzen. Die in der vorliegenden Arbeit analysierten EN sind die EN eines literarischen Textes, d.h. EN in der Rede. Die Bedeutung von EN in der Rede ist umfangreicher als die in der Sprache. Enzyklopädische und Redeinformation gehören auf der Textebene zur Semantik von EN.

1.2. Anthroponyme im Russischen, Deutschen und Lettischen

Personennamen (Anthroponyme) oder personenbezeichnende EN wie Vornamen, Familiennamen, Patronyme (Vatersnamen), Spitznamen und Pseudonyme bilden zusammen das anthroponymische System der Sprache. Im Zentrum des Systems steht die anthroponymische Formel: der Name oder die Namen, die zur juristischen Identifizierung der Person dienen.

Die anthroponymischen Formeln des Russischen, Lettischen und Deutschen unterscheiden sich durch ihre Komponentenzahl. Im Russischen sind es drei Komponenten: Vorname + Vatersname + Familienname (*Иван Петрович Кузнецов*).

Die deutsche anthroponymische Formel besteht aus zwei Komponenten (Vorname + Familienname), von denen die erste mehrfach besetzt werden kann, da im deutschsprachigen Kulturraum eine Person mehrere Vornamen haben darf (*Wolfgang Franz Albert Müller*). Im Lettischen ist die Situation ähnlich: Die Person darf mehrere Vornamen haben (*Rolands Jānis Kalniņš*).

In dem Vornamenbestand des Russischen, Deutschen und Lettischen kann man gleichartige Vornamenschichten ausgliedern:

1) Die alten Rufnamen, die schon vor dem Christentum bekannt waren, meist zweigliedrige Komposita: *Всеволод, Владимир* (russ.) – *Tāivaldis, Viesturs* (lett.) – *Wolfgang, Bernhart* (dt.).

2) Die christlichen Namen, die phonetisch und morphologisch an die jeweilige Sprache angepasst sind: *Петр, Екатерина* (russ.), *Pēteris, Katrīna* (lett.), *Peter, Katharina* (dt.).

3) Die Entlehnungen. Der Name *Tanja* kommt ins Deutsche aus dem Russischen. *Жан* (russ.), *Žans* (lett.), *Jean* (dt.) sind Entlehnungen aus dem Französischen. Diese Schicht hat Zugänge aus vielen Sprachen der Welt.

In allen drei Sprachen gibt es neben Vornamensvollformen (russ. *Иван*, lett. *Valdemārs*, dt. *Maximilian*) auch Vornamenderivata, d.h. davon abgeleitete Kurzformen (russ. *Ваня*, lett. *Valdis*, dt. *Max*) und expressive Formen (russ. *Ванюша*, lett. *Valdītis*, dt. *Maxi*).

Der Status dieser Formen ist aber in den Sprachen nicht gleich. Nur im Russischen erscheinen alle drei Formen regelmäßig und sind anerkannt. Im Lettischen funktionieren heute z.B. als selbständige Vornamen solche Formen, die aus der historischen Sicht Kurzformen sind, z.B. *Valdis* von *Valdemārs* usw. V. Staltmane bemerkt in ihrer Monografie *Lettische Anthroponymie (Латышская антропонимия)* [1981], dass selbständig gewordene Kurzformen heute ebenfalls bifunktional sein können: Personen mit dem offiziellen Vornamen *Andrejs, Valdemārs* und *Gustavs* können im Familienkreis *Andris, Valdis* und *Gusts* genannt werden. Für andere Personen können aber diese Kurzformen die offiziellen Vornamen sein. Im Deutschen ist die Situation ähnlich. Aus der historischen Sicht ist *Kurt* eine Kurzform von *Konrad*, *Gerd* von *Gerhard*, *Max* von *Maximilian*, aber heute, wie

W. Seibicke in dem Buch *Die Personennamen im Deutschen* [1982] bemerkt, funktionieren sie auch als selbständige Vornamen in der lexikalischen Norm der deutschen Sprache.

In allen drei Sprachen sind die Frauenvornamen wie die Männervornamen markiert. Im Russischen und Lettischen dienen dazu die Endungen, die deutschen Männer- und Frauenvornamen verfügen auch über spezifische Formanten.

Die Familiennamen sind in allen drei Sprachen jünger als die Vornamen. Im Deutschen und im Russischen etablierten sich die Familiennamen über einen längeren Zeitraum. Sie entstanden aus Beinamen und Patronymen. Für das Lettische (in Kurland und Livland) liegt nach V. Staltmane eine besondere extralinguistische Situation vor, die die Entwicklung des Familiennamensystems beeinflusst hat.

In allen drei Sprachen bestehen die gemeinsamen Modelle der Familiennamenbildung:

1) Familiennamen aus Rufnamen: russ. *Андреев*, dt. *Kaspar*, lett. *Antons, Pāvuls*.

2) Familiennamen nach der Herkunft oder Wohnstätte: russ. *Елецкий*, dt. *Münstermann*, lett. *Liepikals*.

3) Familiennamen nach dem Beruf: russ. *Сапожников*, dt. *Fischer*, lett. *Mucenieks*.

4) Familiennamen aus Übernamen, d.h. aus Benennungen, die auf auffallende körperliche oder geistige Eigenschaften eines Menschen zielen, seinen Gang, seine Redeweise oder sein Benehmen charakterisieren: *Гусев* (russ. *гусь* – 'die Gans'), dt. *Bart*, lett. *Garais* (lett. *garš* – 'lang').

Das Gemeinsame in allen drei Sprachen ist auch das mögliche Bestehen der doppelten Familiennamen (russ. *Мусин-Пушкин*, lett. *Taube-Balodis*, dt. *Allbach-Retty*) und das Vorhandensein der Entlehnten Familiennamen, z.B.: lett. *Grīnbergs*, russ. *Эйнгорн*, dt. *Janke*.

Wie schon erwähnt wurde, besteht die anthroponymische Formel aus mehreren Komponenten. Je nach der kommunikativen Situation sowie in Verbindung mit der Sprachetikette werden verschiedene Komponenten oder Kombinationen dieser Komponenten verwendet. In allen drei Sprachen funktionieren Höflichkeitsformen: russ. *Наталья Ивановна (госпожа Комарова)*, lett. *Liepās kundze*, dt. *Frau Koch*, die eine Distanz zwischen den Gesprächspartnern und eine offizielle Situation markieren, als auch weniger offizielle Anredeformen: das Gebrauchen einer Vollform des Vornamens (russ. *Наталья*, lett. *Anna*,

dt. *Susanna*), einer Kurzform oder einer expressiven Form des Vornamens (russ. *Хаманна*, lett. *Аниņa*, dt. *Susi*). In der letzten Gruppe ist der größte Kontrast zwischen den russischen Vornamen einerseits und den deutschen und lettischen Vornamen andererseits festzustellen. Wie es viele Forscher bemerkt haben, z.B. V. Bondaletov, E. Danilina, A. Superanskaja, A. Vežbickaja, L. Salmon u.a., verfügt das Russische über das reiche expressive Wortbildungspotenzial, was sich auf dem Gebiet der Vornamen auch zum Ausdruck kommt. Ein Vorname hat eine große Zahl expressiver Derivata, aus denen der Sprechende eine für die Situation passende Form aussuchen kann. Die Auswahl hängt dabei nicht von den ständigen Regeln, sondern im großen Maße von seiner Stimmung ab, von seinem Verhältnis, das er gerade in diesem Moment zum Ausdruck bringen will. Im Russischen zählt zu dieser Gruppe noch der Vatersname, z.B. *Ивановна*, der als Anrede (in diesem Fall für eine Frau) unter älteren Personen verbreitet ist. In dieser Form verbinden sich zwei Bedeutungen: Höflichkeit (wie Vorname + Vatersname) und Vertraulichkeit (wie der Vorname). In allen drei Sprachen wird die Anredeform *Familiennamen* als unhöflich betrachtet. Als neutral gilt sie nur in einer depersonifizierten kommunikativen Situation, in der die Aufmerksamkeit nicht auf die Persönlichkeit gerichtet ist, sondern auf die Information oder auf den Sachbestand (Unterschrift in den Dokumenten, Literaturhinweise in wissenschaftlichen Texten).

EN in der Rede gehören zu verschiedenen vertikalen Kontexten, die die für eine Kommunikation notwendigen historischen, geografischen, pragmatischen als auch Kulturkenntnisse zusammen bilden. Die Muttersprachler verfügen über diese Kenntnisse. Das Namensalter, seine Herkunft, soziale Färbung, stilistische Markierung, Gebräuchlichkeit, territoriale Charakteristik, das sind die Hauptelemente, die zur Pragmatik der Anthroponyme gehören.

2. Anthroponyme in einem literarischen Text

2.1. Besonderheiten der Sprache eines literarischen Textes und EN

In der Sprache eines literarischen Textes wird die ästhetische Funktion einer Nationalsprache verwirklicht, deshalb verfügt diese Sprache über eigene Besonderheiten, und zwar:

1) Alle Sprachmittel eines literarischen Werkes dienen zur Bildung einer fiktionalen Welt.

2) Literarische Texte befolgen besondere semantische Regeln. Poetisches Wort ist ein sekundäres Zeichen. Das ästhetische Zeichen verbindet in seiner Semantik direkte Wortbedeutung mit einer okkasionalen poetischen Bedeutung.

3) In einem literarischen Text besteht die Möglichkeit einer beabsichtigten Verletzung der sprachlichen Norm.

4) Für literarische Texte ist die ästhetische Ganzheit charakteristisch.

Die oben genannten Besonderheiten charakterisieren auch EN eines literarischen Textes. Poetik von EN ist heute zum Forschungsgegenstand einer eigenen Disziplin, der literarischen Onomastik, geworden. Literarische Onomastik untersucht eine subjektive Widerspiegelung des Objektiven, das „Spiel“ des Autors mit der sprachlichen onomastischen Norm. Deshalb ist die onomastische Lexik, d.h. EN, eine prägnante Eigenschaft des Stils eines Schriftstellers.

EN eines literarischen Textes können auf jeder sprachlichen Ebene aktualisiert werden. Auf der lexik-semantischen Ebene kann z.B. die innere Form eines EN aktualisiert werden. EN und die anderen Wörter können sich im Text assoziativ nähern. Auf der Wortbildungsebene kann die EN-Struktur (jedes Affix in der Struktur) aktualisiert werden. Phonetische Eigenart der literarischen Onomastik kommt besonders deutlich in der Poesie zum Ausdruck, wenn der Klang eines EN eine wichtige Rolle spielt.

In der Beschreibung von EN eines literarischen Textes sollen mehrere Aspekte berücksichtigt werden. O. Fonjakova zeigt in ihrer Arbeit *EN in der Weltanschauung eines Schriftstellers (Имя собственное в художественной картине мира писателя)* [1995], dass ein EN eines literarischen Textes in vier semantisch-stilistischen Dimensionen beschrieben werden kann:

1) der EN im EN-System eines literarischen Textes: thematische Charakteristik des Namenschatzes, funktional-stilistische Klassifizierung von EN (Hauptfigur, Nebenfigur, episodische Person, das Gebrauchen von EN in der Autoren- und in der direkten Rede);

2) der EN und der Charakter, das Objekt (Motivierung, Aktualisierung der inneren Form im literarischen Text);

3) der EN im lokal-temporalen Kontinuum;

4) der EN „in der Komposition der Wortketten“, d.h. verschiedene Varianten des Namengebrauchs bei dem Verwirklichen der ästhetischen Funktion.

V. Mihailov unterstreicht in seiner Untersuchung *EN-Besonderheiten in einem literarischen Text (Специфика собственных имен в художественном тексте)* [1987], dass man bei der Beschreibung von EN alle möglichen Kontexte, in denen EN eines literarischen Textes gebraucht werden, in Betracht ziehen muss. Er unterscheidet zwischen drei Kontextarten:

1) Strukturell-inhaltlicher Kontext, wenn es bestimmt wird, wer diesen EN trägt: eine Haupt-, Neben- oder episodische Figur, eine in dem Vergleich oder der Paraphrase erwähnte Person, eine übertragen genannte Person.

2) Thematischer Kontext („onomastische Zonen“, d.h. EN-Komplexe, die für den Handlungsort, eine Handlungsfigur, die Figur des Autors charakteristisch sind).

3) Kompositions- und Redekontext, wenn EN in der Autoren-, direkten und erlebten Rede bestimmt werden.

Die oben genannten Leitsätze sind in dem im 2. Kapitel ausgearbeiteten Schema der Anthroponymenanalyse berücksichtigt.

2.2. Funktionen von EN in einem literarischen Text

Unter den Funktionen von EN in einem literarischen Text werden besondere Funktionen von EN (im Unterschied zu den anderen Lexemen) verstanden. Funktionen von EN eines literarischen Textes wurden unter anderem von F. Debus erforscht. Den Grund seiner Klassifizierung, die in der Arbeit *Namen in literarischen Werken* [2002] vorgeschlagen ist, bildet die Klassifizierung von D. Lamping. F. Debus unterscheidet zwischen fünf Funktionen von literarischen Namen:

1) Identifizierung.
2) Fiktionalisierung / Illusionierung.
3) Charakterisierung. Sie dient zur näheren Kennzeichnung vom Aussehen und Wesen des Namensträgers.

4) Mythisierung. Die Rede ist nicht vom Mythengebrauch, sondern von der alten in Mythos wurzelnden Vorstellung von der unzertrennlichen Einheit vom Namen und Wesen des diesen Namen Tragenden. Das Erwähnen des Namens bedeutet gleichzeitig das Aufrufen des Namensträgers.

5) Akzentuierung / Anonymisierung. Akzentuierung ist die durch bestimmte Mittel wie Klangsymbolik, Etymologie beabsichtigte oder erreichte Wirkung des Namens als sprachlichen Zeichens, sozial und psychologisch motivierte Benennung, Akzent auf den einzelnen Namen

im ganzen Namenschatz des Werkes. Anonymisierung ist dagegen das Verschweigen des Namens, Namenlosigkeit.

Bei der weiteren Analyse der Anthroponyme in Puschkins Poemen und Märchen wird unter der Akzentuierung in erster Linie Akzent auf dem Klang eines Namens verstanden, als auch das Näheren der phonetischen und semantischen Seiten eines Namens (z.B. bei dem Gebrauch eines EN in Reimen).

D. Lamping unterscheidet in seiner Arbeit *Der Name in der Erzählung* [1983] außer den fünf genannten noch unter drei Funktionen von literarischen Namen:

- Konstellierung (Funktion der Gruppierung von Figuren). Das ist ein Mittel, Verbindung und Beziehung (z.B. Liebe, Freundschaft, Feindschaft) zwischen wenigstens zwei Figuren anzuzeigen.
- Perspektivierung. Die Wahl einer Benennung kann von Lesern als die jeweilige Einstellung zu einer bestimmten Person verstanden werden. Der Benennungswechsel signalisiert auch einen Perspektivenwechsel.
- Ästhetisierung. Ästhetische Isolierung des Namens, Konzentration der Aufmerksamkeit auf das sprachliche Zeichen selbst (auf seine Form und Inhalt), Darstellungsweise, die den Namen zum Objekt eines Erlebnisses macht.

In den Untersuchungen, die der russischen Onomastik gewidmet sind, wurden die Funktionen von literarischen Anthroponymen unter anderem von M. Karpenko in der Arbeit *Russische Anthroponymik* (*Русская антропонимика* [1970]) geforscht. M. Karpenko meint, dass die einzige obligatorische Funktion von literarischen Anthroponymen die Charakteristik ist. Die Charakteristik kann direkt oder indirekt sein. Eine direkte Charakteristik ist typisch für satirische Werke. So heißt eine der handelnden Personen im Fonvizins Drama *Скотинин* (vom russ. *скотина* 'das Vieh'). Eine indirekte Charakteristik weisen Anthroponyme des Romans von L. Tolstoj *Krieg und Frieden* auf. Die Familiennamen einiger Helden – *Болконский, Друбецкой* – erinnern an die bekannten russischen Familiennamen *Волконский, Трубецкой* und charakterisieren damit ihre Namensträger als Vertreter des russischen Adels.

In der vorliegenden Arbeit wird Charakteristik (im weitesten Sinne des Wortes) ebenso für die spezifische Funktion der literarischen Anthroponymen gehalten. Das kann Charakteristik der handelnden Figur (mit der Berücksichtigung der Perspektivenvielfalt), Charakteristik der Beziehungen zwischen den Figuren, lokal-temporale Charakteristik usw.

sein. Es ist wichtig dabei zu unterstreichen, dass die Klassifizierung von EN-Funktionen in einem literarischen Text den Charakter einer offenen Reihe hat. Welche Funktionen EN der Märchen und Poeme Puschkins haben, wird nach der jeweiligen Anthroponymenanalyse im Original und Übersetzungen zusammengefasst.

3. Anthroponyme in der Übersetzung

3.1. Probleme der EN-Wiedergabe

Im Falle von Anthroponymen sollte man nicht von der Übersetzung, sondern von ihrer Wiedergabe sprechen. Andernfalls würde aus *Churchill* ein *Kirchberg*, aus *Casanova* ein *Neuhaus*, aus *Shakespeare* ein *Schwingespeer*, aus (*Johann Sebastian*) *Bach* ein (*Jean Sébastien*) *Ruisseau*

In der Übersetzungspraxis gibt es verschiedene Verfahren, die man bei der EN-Wiedergabe benutzt. I. Levy weist z.B. in seinem Buch *Kunst der Übersetzung* [1974] auf drei mögliche Übersetzungsverfahren hin, darunter auch in der „Übersetzung“ von EN: die eigentliche Übersetzung, Substitution (Gebrauch eines nationalen Äquivalentes), Transkription. O. Sidorova unterscheidet in ihrer Untersuchung *Anthroponym in einem übersetzten Text (Антропоним в тексте перевода)* [2001] neben der eigentlichen Übersetzung von EN zwischen Transkription und Transliteration.

Eine breite Klassifizierung der Übersetzungsverfahren bei der EN-Wiedergabe, auf die auch meine Untersuchung basiert, schlägt D. Ermolovič in seinem Buch *Eigennamen in dem Sprach- und Kulturkontakt (Имена собственные на стыке языков и культур)* [2001] vor. Er unterscheidet zwischen sechs möglichen Verfahren:

1) Übertragung eines Personennamens ohne Veränderungen in die Übersetzung. Dieses Verfahren wird z.B. in der russischen Presse gebraucht, wenn man Firmennamen wiedergibt.

2) Onomastisches Äquivalent, unter dem ein Äquivalent verstanden wird, das phonografische Form des EN wiedergibt. Es wird onomastisch genannt, denn seine Hauptaufgabe ist es, Onoma (Namen) wiederzugeben. Zu diesem Verfahren gehören Transkription, Transliteration, traditionelles Äquivalent (ein Äquivalent, das an die historische Tradition der EN-Wiedergabe knüpft). In der vorliegenden Untersuchung (sowie in der oben erwähnten Forschung von D. Ermolovič) werden Transkription und Transliteration als einzelne Verfahren nicht geteilt, denn eine reine

Transkription oder Transliteration gibt es in der Regel nicht. In der gegenwärtigen Übersetzungspraxis benutzt man das Prinzip der praktischen Transkription, wobei einige Elemente der Transliteration einbezogen werden. In der Anthroponymenanalyse der Übersetzungen von Märchen und Poemen Puschkins wird, ausgenommen einzelne Fälle, nur allgemeine Äquivalentenart bestimmt (onomastisches Äquivalent).

Für die Analyse der onomastischen Äquivalente im Lettischen werden folgende normative Nachschlagewerke benutzt: *Anweisung zur normativen Schreibung und Aussprache von fremden Eigennamen in der lettischen Literatursprache (Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā)* [1960-1993] und *Über den Vor- und Familiennamengebrauch und Schreibung in der lettischen Literatursprache (Par vārdu un uzvārdu lietošanu un rakstību latviešu literārajā valodā)* [1999]. Normative Aspekte der deutschen Anthroponymie sind in *Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* [1998] dargestellt.

3) Kommentierte Übersetzung (wenn dem onomastischen Äquivalent ein Kommentar beigelegt wird).

4) Präzisierte Übersetzung (onomastisches Äquivalent mit präzisierenden Wörtern im Text).

5) Beschreibende Übersetzung (die Bedeutung eines Personennamens wird von einem oder mehreren Gattungsnamen wiedergegeben).

6) Transformierende Übersetzung. Als Äquivalent wird ein anderer Personenne verwendet. Zu diesem Verfahren gehört auch die eigentliche Übersetzung, die für die Märchenübersetzungen typisch ist (z.B. dt. *Rotkäppchen* – fr. *Chapeau Rouge*).

3.2. Besonderheiten der Anthroponymenwiedergabe

Die Hauptprobleme der Anthroponymenwiedergabe in der Übersetzung betreffen drei Aspekte: die Wiedergabe der einzelnen Anthroponymenarten, die Wiedergabe der Semantik und die Wiedergabe der Form von Anthroponymen.

Schwierigkeiten, die bei der Wiedergabe der einzelnen Anthroponymenarten entstehen, werden von der Eigenart der Anthroponymenart bestimmt. Zu dieser Gruppe gehören:

1) Die Wiedergabe von verschiedenen Vornamenformen (Voll-, Kurz- und expressiver Formen des Vornamens). Besonders problematisch ist die Übersetzung aus dem Russischen, wenn für die Benennung einer

Person mehrere expressive Vornamenformen benutzt werden (*Серезенька, Сергунька, Сергуня, Серега*).

2) Die Wiedergabe des Vatersnamens. Vatersnamen sind ein typisches Merkmal des anthroponymischen Systems der russischen Sprache. Im Deutschen und Lettischen werden sie als etwas Exotisches empfunden, was kultur-psychologische Probleme des Wahrnehmens auslöst.

3) Die Wiedergabe von Spitznamen. Unter einem Spitznamen wird ein unoffizieller expressiver Name verstanden, der als Ergänzung eines offiziellen Namens gebraucht wird oder ihn ersetzt. Spitznamen verfügen in der Regel über die aktualisierte innere Form, deshalb sollte die Motivierung eines Spitznamens auch in der Übersetzung wiedergegeben werden.

Die zweite Gruppe bilden Probleme, die mit der Wiedergabe der Anthroponymsemantik verbunden sind. Zu dieser Gruppe gehören:

1) Die Wiedergabe der Namen von berühmten Personen (z.B. *Пушкин, Shakespeare, Einstein*). Diese Namen werden in dem Bewusstsein eines Sprachkollektivs in erster Linie mit einer konkreten Person verbunden. Im Text können sie ohne weitere Erklärungen gebraucht werden. Ein Problem entsteht, wenn dieser Name nur in einem Sprachkollektiv bekannt ist.

2) Die Wiedergabe einer übertragenen Bedeutung von Anthroponymen. In der Übersetzung wird sie problematisch sein, wenn die übertragene Bedeutung eines Namens nur in einem Sprachkollektiv Assoziationen hat.

Die dritte Gruppe bilden Probleme, die mit der Wiedergabe der Anthroponymform verbunden sind. Zu dieser Gruppe gehören:

1) Die Wiedergabe des grammatischen Geschlechts. Im Russischen und Lettischen können von Männerfamiliennamen Frauenfamiliennamen abgeleitet werden (russ. *Иванов / Иванова*, lett. *Liepiņš / Liepiņa*), im Deutschen unterscheiden sich Männer- und Frauenfamiliennamen der Form nach nicht (*Schmidt*).

2) Die Wiedergabe von Vornamen gemeinsamer europäischer Herkunft (Namen der Bibel und anderer christlichen Quellen; Namen der antiken Kultur). Diese Namen haben in der Regel traditionelle Äquivalente in jeweiliger Sprache, die in der Übersetzung gebraucht werden sollten.

Bei der Wiedergabe der literarischen Anthroponyme gibt es überdies ihre eigenen Besonderheiten. Die Wiedergabe von literarischen Anthroponymen darf nicht unabhängig vom schöpferischen Akt der originalsprachlichen Namensgebung betrachtet werden, denn sowohl

Übersetzungsstrategie als auch Äquivalenzhierarchie sind bei der Übertragung von literarischen EN eng mit Intentionen des Autors verknüpft. Zu den Aufgaben des Übersetzers (z.B. von Kinderbüchern und literarischen Texten) gehört unter anderem Orientierung in den an EN gebundenen Konnotationen.

F. Debus bemerkt, dass verschiedene Typen literarischer Anthroponyme unterschiedlich übersetzt werden sollen. Er unterscheidet zwischen vier Typen literarischer Namen:

1) Redende Namen, die gleichsam wie Gattungsnamen zu uns „sprechen“. Ihre lexikalische Bedeutung ist das charakteristische Merkmal (z.B. in der antiken Poesie *Thersites* – 'der Freche').

2) Klassifizierende Namen. Sie ordnen ihre Träger aufgrund von religiös, national, sozial u.a. Namengebungskonventionen einer bestimmten Gruppe zu (in dem Namen der Hauptfigur einer Erzählung von T. Mann – *Tonio Kröger* – ist der Familienname als ein norddeutscher Bürgerfamilienname markiert, der Vorname spricht aber für italienische Herkunft seiner Mutter).

3) Klangsymbolische Namen (z.B. Sängername *Adolar Krola* bei T. Fontane, in dem Lautkombination *a-o-a-o-a* expressiv wirkt).

4) Verkörperte Namen. Namen, die ihre eigentliche Bedeutung durch den Verweis auf einen außerhalb des Kunstwerks existierenden Träger dieses Namens gewinnen. Das sind z.B. Namen von historischen Personen in einem literarischen Text (*Wilhelm Tell* bei F. Schiller).

F. Debus unterstreicht, dass man redende Namen, deren Bedeutung präzise verstanden wird, übersetzen darf und muss. Klassifizierende und klangsymbolische Namen, für die man keine entsprechende Form findet, muss man in der Übersetzung „lassen“ (d.h. nur ihre graphische Form wiedergeben), was im Falle verkörperter Namen eine prinzipielle Lösung ist.

Welche Übersetzungsverfahren deutsche und lettische Übersetzer der Werke Puschkins bei der Anthroponymwiedergabe gebraucht haben, wird im Kapitel 2 gezeigt.

3.3. Übersetzer und Übersetzungen der Werke Puschkins ins Deutsche und Lettische

Die Zahl von Übersetzungen der Werke Puschkins ins Deutsche ist heutzutage schon sehr groß. In Deutschland gibt es nicht nur mehrere einzelne Übersetzungen seiner Werke, sondern auch schon vor mehr als 150 Jahren wurden die gesammelten Schriften Puschkins auf Deutsch

veröffentlicht. Die in der vorliegenden Arbeit analysierten Übersetzungen gehören zu verschiedenen Rezeptionsetappen der Werke Puschkins in Deutschland:

1) Übersetzungen, die zu den Lebzeiten Puschkins gemacht wurden: die Übersetzung eines Fragments aus dem Poem „Ruslan und Ludmila“ von Karl Friedrich von der Borg [1823], die Übersetzung des Poems „Der Gefangene im Kaukasus“ von Alexander Wulfert [1823].

2) Übersetzungen, die im 19. Jh. herausgegeben wurden: *Alexander Pusckin's Dichtungen in 2 Bänden* von Robert Lippert [1840], Übersetzungen von F. Bodenstedt [1854], A. Ascharin [1877], A. Lupus [1898].

3) Übersetzungen des 20. Jhs.: Übersetzungen von E. Walter [1962]; *Ausgewählte Werke* in der Übersetzung von J. von Guenther [1949]; *Ausgewählte Werke in vier Bänden*, herausgegeben von W. Neustadt [1950], wo die in der vorliegenden Arbeit analysierten Übersetzungen von W. Groeger und A. Luther veröffentlicht wurden; *Ausgewählte Werke*, herausgegeben von H. Raab [1999], wo außer den früher publizierten Übersetzungen die Übersetzungen von M. Remané, B. Tutenberg, B. Struzik und A. Eliasberg veröffentlicht wurden; eine Übersetzung von K. Borowski [2001].

Die frühen Übersetzungen Puschkins ins Deutsche erschienen oft auf dem Territorium Russlands, die Übersetzer waren die Deutschbalten oder Russlands Deutsche. Im Weiteren ist die Rezeption der Puschkins Werke schon direkt mit Deutschland verbunden.

Die ersten Übersetzungen der Werke Puschkins ins Lettische wurden in der Mitte des 19. Jhs. gemacht. Die Übersetzer der Poeme und Märchen Puschkins ins Lettische sind in der Regel lettische Schriftsteller und Dichter, deren Bedeutung in der Geschichte der lettischen Literatur je nach dem Übersetzer unterschiedlich bewertet wird. Die Informationen über alle dieser Übersetzer (ausgenommen F. Selga) sind dem Wörterbuch *Lettische Literatur in Biographien (Latviešu rakstniecība biogrāfijās)* [2003], der zu dieser Zeit größten Biographiensammlung der lettischen Literaten, zu entnehmen.

In der vorliegenden Arbeit werden die Übersetzungen der *Schriften A. Puschkins (A. S. Puškina raksti)*, herausgegeben von H. Dorbe [1937], analysiert. Das sind die Übersetzungen von H. Dorbe, Plūdons, M. Grimma, M. Kaudzīte, F. Selga, F. Mierkalns. Aus den *Ausgewählten Werken (Izlase)* [1949] werden Übersetzungen von J. Plaudis analysiert. *Die gesammelten Schriften in fünf Bänden (Kopotī raksti piecos sējumos)*,

herausgegeben von J. Vanags [1968], ist die größte Sammlung der Werke Puschkins auf Lettisch. Aus dieser Ausgabe werden die Übersetzungen von J. Vanags, J. Plaudis, B. Saulītis, V. Belševica, P. Vīlipsis, V. Kaijaks, A. Kurcijs, M. Bendrupe analysiert. Außerdem werden in der vorliegenden Untersuchung noch zwei Übersetzungen betrachtet, und zwar „Der Gefangene im Kaukasus“ von K. Aizpurs [1950] und „Das Häuschen in Kolomna“ in der Übersetzung von A. Plensners [1949].

Viele der genannten Übersetzer haben nicht nur Werke Puschkins, sondern auch Werke von anderen russischen, englischen, deutschen, französischen, polnischen u.a. Schriftstellern übersetzt.

KAPITEL 2. ANTHROPONYME DER MÄRCHEN UND POEME A. PUSCHKINS IN DEN ÜBERSETZUNGEN INS DEUTSCHE UND LETTISCHE

Da EN von poetischen und prosaischen Werken über wesentliche Unterschiede verfügen, werden in der vorliegenden Arbeit nur poetische Texte analysiert. Die Sprache der Dichtung, für die die Konzentriertheit von Bedeutungen auf einem minimalen Platz charakteristisch ist, erweckt das Interesse auch in der Übersetzung. Aus dem gesamten poetischen Schaffen Puschkins werden in der Arbeit Märchen und Poeme analysiert, denn es sind Sujettexpte und sie verfügen deshalb über eine große Anthroponymenzahl.

Die Anthroponymenanalyse wird nach einem ständigen Schema durchgeführt. Einleitend wird eine allgemeine Charakteristik des Anthroponymenschatzes des analysierten Textes gegeben. Sie besteht in der vorliegenden Arbeit in der Analyse von thematischen Anthroponymengruppen und einer funktional-stilistischen Charakteristik der Anthroponyme (Hauptfigur, Nebenfigur, episodische Person). Bei der weiteren Analyse von Anthroponymen oder Anthroponymengruppen werden folgende Aspekte berücksichtigt:

1) Formale Eigenart von Anthroponymen. Das sind phonetische und grammatische Besonderheiten von EN im Original als auch Spezifik der EN-Wiedergabe in Übersetzungen: die Wiedergabeverfahren nach der Klassifizierung von D. Ermolovič (siehe Kapitel 1), graphisch-phonetische und grammatische Besonderheiten der EN-Wiedergabe beim Gebrauch von onomastischen Äquivalenten.

2) Semantik von EN. Anthroponymensemantik wird als Semantik von EN eines literarischen Textes analysiert. Sie besteht in der inneren Form des EN und der Anthroponymenmotivierung als auch in der

enzyklopädischen und Redeeinformation, die der EN im Kontext (sowohl in einem minimalen Kontext als auch im Kontext des ganzen Werkes oder sogar des ganzen Schaffens) hat. Die EN-Semantik im Original wird mit der Semantik dessen Äquivalents in der Übersetzung verglichen.

3) Funktionen von EN im Original und in der Übersetzung. Bei der Anthroponymenanalyse der Märchen und Poeme Puschkins und der Übersetzung werden die im Kapitel 1 beschriebenen Klassifizierungen der EN-Funktionen eines literarischen Textes berücksichtigt. Da die Klassifizierung der Funktionen von EN eines literarischen Textes den Charakter einer offenen Reihe hat, wird (soweit notwendig) auch auf die anderen EN-Funktionen hingewiesen. Die Hauptaufgabe bleibt dabei, EN-Funktionen im Original zu bestimmen und ihre Übertragung in der Übersetzung zu analysieren.

1. Anthroponyme im Poem „Ruslan und Ludmila“ und in den Übersetzungen

Der Anthroponymenschatz des Poems „Ruslan und Ludmila“ ist umfangreich (36 EN) und verschiedenartig. Das sind EN der Hauptfiguren (*Руслан, Людмила*), EN der Nebenfiguren (*Рогдай, Фарлаф, Ратмир, Черномор, Наина, Финн, Владимир*) und erwähnte EN, die man thematisch gruppieren kann:

1) EN, die mit der russischen oder slawischen Folklore und mit der altrussischen Literatur verbunden sind (*Кащей, Баба-Яга, Лель, Баян*).

2) EN, die die antike Welt darstellen (*Феб, Паллада, Киприда, Цитерея, Зоил, Диана, Амур, Досада, Дорида, Орфей, Мельпомена, Гимен, Климена, Фидий, Лида, Дельфира*).

3) EN, die die orientalische Welt darstellen (*Соломон, Шахеразада*).

4) EN von Autoren und handelnden Personen der literarischen Werke (*Омер, Парни, Вадим, Армида*).

Der erwähnte EN *Орловский* (so heißt der Maler und Zeitgenosse Puschkins, dessen Name im Poem einmal genannt wird) wurde keiner thematischen Gruppe zugerechnet. Es ist notwendig zu unterstreichen, dass die EN-Teilung in thematische Gruppen auch in Bezug auf die anderen EN nicht immer eindeutig ist. Einige EN können mehr als einer thematischen Gruppe zugerechnet werden (z.B. der EN *Омер* gehört nicht nur zur thematischen Gruppe *Autoren und handelnde Personen der literarischen Werke*, sondern auch zur Gruppe *EN, die die antike Welt darstellen*).

Das häufigste Verfahren der EN-Wiedergabe in Übersetzungen ist onomastisches Äquivalent, dem der Häufigkeit nach kommentierte Übersetzung folgt. In einigen Fällen (z.B. in Bezug auf die antiken Namen) ist zu bemerken, dass der Kommentar nicht direkt für den übersetzten Text ausgearbeitet wird, sondern für das Original, denn der Leser des Originals muss auch über bestimmte Kenntnisse verfügen, um den Text zu verstehen.

Übersetzer des Poems gebrauchen bei der EN-Wiedergabe auch beschreibende Übersetzung: lett. *ragana*, dt. *Hexe* – russ. *Баба-Яга*, dt. *Geizhals* – russ. *Кащей*; präzisierte Übersetzung: dt. *Gott Lel* – russ. *Лель*. Man findet einzelne Beispiele transformierender Übersetzung: lett. *Afrodīte* – russ. *Кунпуда*, lett. *Mērapuns* (lett. *mēris* 'Pest' widerspiegelt die Komponente *мор* in dem Namen: russ. *мор* 'Seuche'; lett. *puns* 'Beule') – russ. *Черномор* (russ. *черный* 'schwarz', russ. *мор* 'Seuche'), lett. *Laļs* – russ. *Лель*, lett. *Soms* – russ. *Финн* (lett. *soms*, russ. *финн* – 'Finne').

Die Namen aus der antiken Mythologie als auch die Namen der berühmten Schriftsteller (*Гомер*, *Парни*) haben ihre traditionellen Äquivalente in der Sprache der Übersetzung, die auch benutzt wurden. Bei dem Gebrauch der onomastischen Äquivalente erfolgt graphische, phonetische und grammatische Anpassung von EN zu der Übersetzungssprache. Im Lettischen werden EN oft anders als im Original betont (den Akzent auf die erste Silbe bekommen z.B. die EN *Ruslans*, *Ludmila*, *Vadims* u.a.), die Männernamen bekommen die Endung -s, den Familiennamen auf -ский im Russischen entsprechen die Formen auf -skis (*Orlovskis*) im Lettischen. In den deutschen Übersetzungen ist die Unbeständigkeit bei der Graphemauswahl *c / k*, *ph / f* zu bemerken (*Cypris / Kypris*, *Delfira / Delphire*), was keine Besonderheit der analysierten Übersetzungen ist, sonder Widerspiegelung einer objektiven Situation der deutschen Sprache. Ein Merkmal des phonetischen Systems der deutschen Sprache kommt in der Wiedergabe des EN *Людмила* – dt. *Ludmilla* (in der Verdoppelung des Konsonanten *l*) zum Ausdruck.

Die Wiedergabe der EN-Semantik hat Schwierigkeiten gemacht, wenn EN über Grundinformation verfügen, mit der nur Muttersprachler vertraut sind, z.B. EN mit der aktiven inneren Form: *Людмила* (russ. *мила людям* 'lieb den Menschen'), *Ратмир* (russ. *рать* 'Heer' und *мир-*, *мирный* 'friedlich'), die mit der Folklore und altrussischen Literatur verbundenen EN, der Name des Haupthelden aus dem Poem von V. Žukovskij *Вадим*. Um Semantik dieser EN wiederzugeben, muss man einen Kommentar ausarbeiten.

Die Anthroponyme des Poems „Ruslan und Ludmila“ erfüllen im Text verschiedene Funktionen:

1) Charakteristik der handelnden Figur: *Черномор*. Dem Namen liegen zwei Stämme zu Grunde *черн-* und *мор-*, *морить* (sieh. oben). Im Text wird die innere Form aktualisiert, weil der böse Zauberer *Черномор* die Hauptheldin *Людмила* entführt und einschläfert.

2) Lokal-temporale Charakteristik:

- Charakteristik des Handlungsortes (im engeren Sinne): *Армида*. Der Garten von *Черномор* ist schöner als die Gärten von *Армида*.
- Widerspiegelung des russischen Nationalkolorits: *Людмила*, *Ратмир*, dank der für den Muttersprachler klaren inneren Form der Namen.
- Widerspiegelung des Folklorenkolorits: *Баба-Яга*, *Лель* (Namen, die mit der Folklore verbunden sind).
- Widerspiegelung des orientalischen Kolorits: *Шахеразада* (der Name der Heldin aus dem Buch *Tausend und eine Nacht*).
- Widerspiegelung des Kolorits der Puschkinzeit: *Орловский* (der Name von einem Zeitgenossen Puschkins).

3) Konstellierung: *Ратмир*, *Рогдай*, *Фарлаф*. Die Recken werden sowohl miteinander als auch mit *Руслан* verglichen.

4) Akzentuierung: *Наина*. Der Name wird in Reimen gebraucht (*Наина – судьбина* 'Schicksal' – *кручина* 'Traurigkeit'). Die gereimten Wörter dehnen ihre Bedeutungen auf den EN aus und widerspiegeln die Geschichte von *Финн*.

5) Widerspiegelung von Literatur- und Kulturassoziationen: *Парни*, *Мельпомена*.

6) Funktion eines verallgemeinerten symbolhaften Namens: *Лидя*, *Дорида*. Das sind Namen, die bei Puschkin als die Bezeichnung einer Frauengestalt nicht nur in diesem Poem, sondern auch in der Lyrik gebraucht werden.

Die Widerspiegelung des russischen Nationalkolorits, Folklorenkolorits und Kolorits der Puschkinzeit als auch die Widerspiegelung von Literaturassoziationen, die mit der russischen Literatur verbunden sind, bereiten die größten Schwierigkeiten in den Übersetzungen, weil die Erfüllung dieser Funktionen sich auf die für den Muttersprachler bekannte Grundinformation stützt. Bei der Wiedergabe dieser Funktionen sind aber auch interessante Übersetzerlösungen zu bemerken. Der EN

Руслан widerspiegelt das Nationalkolorit, weil er in ständigen Kontexten mit dem Wort *витель* 'der altrussische Kämpfer' gebraucht wird. Das Nationalkolorit des Namens wird in der Übersetzung von K.F. von der Borg [1823] wiedergegeben, denn er benutzt in seiner Übersetzung eine besondere Schreibung des Namens: *Rußlan*. Diese Schreibung ermöglicht das Entstehen der Assoziation: *Rußlan* – *Rußland*, was diese zwei EN der Semantik nach nähert und die Verbindung mit der Folklore akzentuiert.

2. Anthroponyme in den Märchen A. Puschkins und in den Übersetzungen

Der Anthroponymenschatz der Märchen Puschkins ist nicht so groß wie der des Poems „*Ruslan und Ludmila*“ und ist viel gleichartiger nach seinem Bestand. Das sind EN der Helden aus vier Märchen (*Märchen von dem Popen und seinem Knecht Trottel*, *Märchen vom Zaren Saltan*, *Märchen von der toten Zarentochter*, *Märchen vom goldenen Hahn*): EN der Hauptfiguren (*Салтан*, *Гвидон*, *Лебедь*, *Елисей*, *Дадон*, *Балда*) und der Nebenfiguren (*Бабариха*, *Черномор*, *Чернавка*, *Бес*, *Шамаханская царица*).

Eine wichtige Besonderheit des Anthroponymenschatzes der Märchen Puschkins ist die auffallende Verbindung zwischen dem EN und dem Charakter, Aussehen, Benehmen des Helden. Eine Hälfte des Namenschatzes bilden redende Namen. Eine andere Besonderheit der EN der Märchen ist ihre Verbindung mit der russischen Folklore und dem Märchen über *Bova* (*Бова*).

Die Besonderheiten der EN-Wiedergabe in den Übersetzungen der Märchen Puschkins werden von der Eigenart der EN bedingt. Das Vorhandensein von redenden Namen bestimmt im großen Maße Übersetzungsverfahren voraus: Redende Namen werden in der Regel mit Hilfe transformierender Übersetzung wiedergegeben, z.B. russ. *Балда* – dt. *Trottel*, *Lümmel*, *Flegel*, lett. *Muļķa Antulis* (lett. *muļķis* – 'Dummkopf'), russ. *Черномор* (russ. *черный* 'schwarz', *море* 'Meer') – lett. *Melnjūrs* (lett. *melns* 'schwarz'+ *jūra* 'Meer'), russ. *Бес* – lett. *Jods* (*jods* – 'Teufel'), russ. *Чернавка* – lett. *Melnūksne* (*melns* 'schwarz'), russ. *Лебедь* – dt. *Schwan*, lett. *Gulbe* ('Schwan') u.a. Die beschreibende Übersetzung wird auch häufig benutzt: russ. *Бес* – dt. *Teufel*, lett. *velns* ('Teufel'), russ. *Шамаханская царица* – dt. *die kaukasische Prinzessin*, *die persische Prinzessin*, lett. *princese*.

Die Übersetzung von R. Lippert [1840] ist eher eine freie Bearbeitung des Märchens Puschkins, worauf auch EN hinweisen: *Silvan* anstelle russ. *Салтан*, *Harald* anstelle *Гвидон*, *Sibylle* anstelle *Бабаруха*.

Bei der Wiedergabe von Märchenanthronymen stoßen Übersetzer auf spezifische Schwierigkeiten. Eines der zentralen Probleme ist die prinzipielle Frage darüber, ob man redende Namen übersetzen (im eigentlichen Sinne) darf oder nicht. Diese Frage wird häufig positiv beantwortet: die Übersetzer gebrauchen die eigentliche Übersetzung, die Variante der transformierenden Übersetzung ist. Die Wiedergabe des grammatischen Geschlechtes des EN *Лебедь* war auch problematisch, denn die Äquivalente des Gattungsnamens *лебедь* im Lettischen (*gulbis*) und im Deutschen (*Schwan*) männlich sind. Es muss zugegeben werden, dass das Benutzen verschiedener Äquivalente im Märchentitel (*Schwanenprinzessin*) und im Text (*Schwan*) in einer deutschen Übersetzung und die Transformation des Gattungsnamens *gulbis* in den als 'feminin' markierten EN *Gulbe* in einer lettischen Übersetzung zu erfolgreichen Lösungen zugerechnet werden können.

Die Anthroponyme der Märchen Puschkins erfüllen folgende Funktionen:

1) Charakteristik der handelnden Figur: *Балда* dank der Assoziation mit dem Gattungsnamen *балда* ('Dummkopf').

2) Lokal-temporale Charakteristik:

- Widerspiegelung des Folklorenkolorits: *Лебедь*. Dieser EN ist mit der Folklorengestalt *лебедь белая* verbunden.
- Widerspiegelung des orientalischen Kolorits: *Салтан* dank der Assoziation mit dem Wort *султан* 'Sultan' (*салтан* / *султан* sind phonetische Varianten in der Sprache Puschkins).
- Widerspiegelung des russischen Nationalkolorits: *царь Дадон*, *царь Салтан*. Diese EN werden ständig in den genannten Wortverbindungen gebraucht. Das Wort *царь* 'Zar' ist typische Nomination eines Monarchen in russischen Märchen.

3) Akzentuierung: *Дадон*. Der Name wird in den Reimen gebraucht (*Дадон – сон* 'Schlaf' – *пробужден* 'erwacht'). Die gereimten Wörter dehnen ihre Bedeutungen auf den EN aus und akzentuieren das Leitmotiv des Märchens «*Царствуй лежа на боку!*» (*Schlaf nur Zar, regier in Ruh*).

4) Widerspiegelung von Literatur- und Kulturassoziationen: *Шамаханская царица* (Zusammenhang mit dem poetischen Märchen von P. Katenin).

Die Charakteristik der handelnden Figur wurde am besten mit Hilfe der transformierenden Übersetzung wiedergegeben (lett. *Melnjūrs* – russ. *Черномор*, dt. *Flegel* – russ. *Балда*). Eine schwierige Aufgabe wurde für die Übersetzer Wiedergabe der Akzentuierung, die im Original die EN *Дадон* (dank der Reime) und *Бабариха* (der EN wird in einem ständigen Kontext gebraucht - *баба Бабариха*) erfüllen. S. Ellenberg [1999] und W. Groeger [1950], die den EN *Dadon* aktiv in den Reimen gebrauchen, und J. Vanags [1968], der in seiner Übersetzung einen dem Original sehr ähnlichen Kontext schafft (*veča Vecatiņa*, vom lett. *vecs* 'alt'), meistern diese Aufgabe besonders erfolgreich.

Die Wiedergabe des russischen Nationalkolorits und des orientalischen Kolorits stützt in Übersetzungen auf den nahen Kontext (z.B. *Zar Saltan*).

Die Wiedergabe des Folklorekolorits bereitet die größten Schwierigkeiten. Am besten kann sie mit Hilfe eines Übersetzerkommentars erfolgen.

3. Anthroponyme in den romantischen Poemen A. Puschkins und in den Übersetzungen

In diesem Kapitel werden Anthroponyme der drei Poeme betrachtet: *Der Gefangene im Kaukasus*, *Die Fontäne von Bachtschissarai* und *Die Zigeuner*. Nach der Beteiligung von Anthroponymen an den Texten sind *Der Gefangene im Kaukasus* einerseits und *Die Fontäne von Bachtschissarai* und *Die Zigeuner* andererseits unterschiedlich organisiert. Die Hauptfiguren des Poems *Der Gefangene im Kaukasus* haben keine Namen, die Haupthelden der anderen zwei Poeme – *Гирей*, *Мария*, *Зарема* (*Die Fontäne von Bachtschissarai*), *Алеко*, *Земфира* (*Die Zigeuner*) als auch die Nebenfigur des Poems *Die Zigeuner* – *Мариула* verfügen über die Namen. Im Poem *Der Gefangene im Kaukasus* erscheinen jedoch andere EN. Das sind die Namen von historischen Figuren, die im Epilog des Poems (*Цицианов*, *Котляревский*, *Ермолов*, *Батый*, *Мстислав*) und in der Widmung (*Н. Н. Раевский*) erwähnt werden.

Außerdem verfügt das Poem *Der Gefangene im Kaukasus* über die Anmerkungen des Autors, wo auch einige Anthroponyme gebraucht werden (*Бакунин*, *Цицианов*, *Державин*, *Зубов*, *Жуковский*, *Воейков*, *Мстислав*, *Владимир*, *Удалый*, *Редедя*). Auf den poetischen Text des Poems *Die Fontäne von Bachtschissarai* ließ A. Puschkin „Auszug aus I. M. Murawjow-Apostols *Reise durch Taurien*“ und „Fragment aus einem Brief“ folgen. Auch diese prosaischen Texte erhalten Anthroponyme.

Onomastisches Äquivalent ist das häufigste Verfahren bei der Anthroponymenwiedergabe der romantischen Poeme in Übersetzungen, die Wiedergabe von EN erfolgt aber nicht immer konsequent. In der Übersetzung von A. Wulfert [1823] wird der EN *Котляревский* im poetischen Text als *Kotlerevsky*, aber im Kommentar als *Kotlärevsky* wiedergegeben. Dabei ist zu bemerken, dass das Gebrauchen von *e* oder *ä* anstelle des Graphems *я* keine Tradition hat (was von den anderen deutschen Übersetzungen bewiesen wird). Der EN *Цицианов* wird auch in zwei Varianten dargestellt: *Zizianov* – im poetischen Text, *Zyzianov* – im Kommentar. Die letzte Variante entspricht weder den Regeln der Transkription noch den Regeln der Transliteration. Man kann vermuten, dass der Übersetzer die Aussprachebesonderheiten des Vokals nach *z* widerspiegeln wollte. Inkonsequent ist A. Wulfert auch bei der Schreibung von russischen Familiennamen auf *-ov*: *Jermolow*, aber *Zizianov*. Heute werden im Deutschen bei der Wiedergabe von russischen Familiennamen beide Varianten verwendet, *-ow* entspricht dabei der Transkription, *-ov* – der Transliteration.

In lettischen Übersetzungen muss man eine besondere Aufmerksamkeit einigen onomastischen Äquivalenten von M. Kaudzīte [1937] widmen: *Батый* - *Bātus*, *Цицианов* – *Zizianovs* (in den anderen Übersetzungen aber – *Batijs*, *Cicianovs*). Das Gebrauchen solcher Äquivalente lässt sich dadurch erklären, dass die Übersetzung von M. Kaudzīte eine der frühen Übersetzungen der Werke Puschkins ins Lettische ist, die ursprünglich als einzelne Ausgabe 1877 erschien. In der zweiten Hälfte des 19. Jhs. ist die lettische Orthographie, auf die unter anderem die deutsche Sprache einen Einfluss ausübt, noch nicht reformiert. Das kommt auch in der Schreibung von EN zum Ausdruck. Man kann also feststellen, dass die inkonsequente Schreibung von EN sich durch das frühe Erscheinungszeit der Übersetzung erklären lässt. Eine ähnliche Situation ist in den anderen frühen Übersetzungen der Werke Puschkins zu beobachten.

Die inkonsequente EN-Schreibung kann ein Ergebnis des Übersetzerfehlers auf der Etappe des Textverstehens sein. So erscheint *Batija* als das Äquivalent von *Батый* in der Übersetzung von A. Ascharin [1877], denn im Original wird der Name im Genitiv gebraucht (*Батья*).

Das zweithäufigste Verfahren in der Anthroponymenwiedergabe der romantischen Poeme ist kommentierte Übersetzung, die von A. Wulfert [1823] in seiner Übersetzung und in der Ausgabe von H. Raab [1999] aktiv benutzt wird.

Für EN der Hauptfiguren in romantischen Poemen ist ein Akzent auf der Exotik und dem Klangsymbolismus charakteristisch, deshalb spielt die Wiedergabe der phonetischen Seite des Namens und der Verbindung zwischen Laut und Sinn eine besondere Rolle. So wird im Text Puschkins der Name *Гирей* dreimal im Reim *Гирея – не смея* (‘nicht wägend’) und einmal im Reim *Гирею – владею* (‘beherrsche’) gebraucht, was die Bedeutungen ‘Herrscher’, ‘strenger Chan’ aktualisiert. In den deutschen Übersetzungen gibt es keine Reime mit diesem EN.

F. Selga [1937] hat in seiner Übersetzung ins Lettische den Namen *Гирей* in Reimen gebraucht. Zwei von vier verwendeter Reime entsprechen im großen Maße den Reimen des Originals: *Girēja – nedrīkstēja* (‘wagte nicht’), *Girēju – neiespēju* (‘konnte nicht’).

Die Semantik der erwähnten EN sollte von Übersetzern besonders berücksichtigt werden, denn sie stützt sich auf die für einen Muttersprachler mehr oder weniger bekannte Grundinformation. Das erfolgreichste Wiedergabeverfahren ist dabei kommentierte Übersetzung, denn bloß onomastische Äquivalente der EN *Котляревский, Цицианов, Ермолов* aus dem Poem *Der Gefangene im Kaukasus* (sie sind heute nicht jedem Muttersprachler bekannt und er muss auch einen Kommentar lesen) geben den politischen Inhalt des Epilogs im vollen Maße nicht wieder. Die EN der Eroberer von Kaukasus, die EN, die mit der altrussischen Geschichte verbunden sind (*Мстислав, Батый*), tragen der Widerspiegelung des historischen und nationalen Kolorits bei. Der Name von einem Freund Puschkins *Н. Н. Раевский*, der Name des persischen Dichters *Саади*, EN der Anmerkungen sind ein Teil von dem ganzen Kunstwerk und sollten in der Übersetzung wiedergegeben werden. J. Lotman spricht vom „spontanen Dialogismus“ der romantischen Poeme Puschkins. Er betont, dass die prosaischen Anmerkungen des Autors einen anderen Standpunkt zu dem im poetischen Teil beschriebenen Objekt demonstrieren. Nicht alle Übersetzer der romantischen Poeme Puschkins ins Deutsche und Lettische berücksichtigen diese Besonderheit des Textes. In den Übersetzungen von F. Bodenstedt [1854] und in den Ausgaben von H. Raab [1999] und J. Vanags [1968] werden die Anmerkungen Puschkins am besten dargestellt.

Die Anthroponyme der romantischen Poeme erfüllen im Text folgende Funktionen:

1) Akzentuierung. Die Namen *Гирей, Зарема, Мария* haben infolge eines komplizierten phonetischen Spiels Assoziationen mit dem Wort *гарем* (‘Harem’).

2) Charakteristik der handelnden Figuren. *Гузей – Герäj* ist der Familienname der Dynastie der Chane von Krim. Im Text Puschkins werden die Bedeutungen 'Herrscher', 'strenger Chan', die mit der Etymologie dieses Namens verbunden sind, dank der Reime aktualisiert.

3) Widerspiegelung von Assoziationen der Kultur: *Мария*. Im Poem entsteht Assoziation mit der Bibelgestalt von *Madonna*.

4) Lokale Charakteristik:

– Widerspiegelung des orientalischen Kolorits (*Гузей* dank der Etymologie).

– Widerspiegelung eines „exotischen“ Lokalkolorits. Die EN *Алеко, Земфира, Мариула* sind EN der „besonderen“ romantischen Figuren. So heißt die Hauptfigur des Poems *Die Zigeuner Алеко*, was als eine besondere Form den üblichen Namen *Александр / Алексей* gegenübergestellt wird, denn *Алеко* wollte anders sein, frei wie Zigeuner leben;

– Widerspiegelung des russischen Nationalkolorits (*Мстислав, Ермолов* als Namen der russischen Geschichte).

5) Historisches Kolorit (*Мстислав, Батый, Ермолов, Цицианов* als Namen von historischen Figuren).

6) Dialogismus (EN der Anmerkungen).

Funktion der Akzentuierung wird in den meisten Übersetzungen erfolgreich wiedergegeben. Funktionen der Charakteristik und Widerspiegelung des orientalischen Kolorits sind F. Selga [1937] gelungen (sich. oben das Beispiel mit dem EN *Гузей*). Die Assoziationen mit der Bibel, die mit dem Namen *Мария* verbunden sind, sind der ganzen Christenwelt bekannt und bereiten keine Schwierigkeiten für die Übersetzer. EN, die das nationale oder historische Kolorit widerspiegeln, sollten in den Übersetzungen kommentiert werden, damit ihre Funktionen auch vom Leser einer Übersetzung wahrgenommen werden könnten. Die Funktion des spontanen Dialogismus von EN in den Anmerkungen wird in manchen Übersetzungen nicht erfüllt, denn die Anmerkungen sind nicht wiedergegeben.

4. Anthroponyme im Poem „Graf Nulin“ und in den Übersetzungen

Der Anthroponymschatz des Poems „Graf Nulin“ ist umfangreich (25 EN):

1) EN der Hauptfiguren (*Наташа / Наталья Павловна, Нулин*) und EN *Лукреция, Тарквиний*, die in der übertragenen Bedeutung als Nominationen der Hauptfiguren gebraucht werden.

2) EN von Nachbarn und Dienern (*Параша, Филька, Васька, Пикар / Picard, Лидин*).

3) EN, die die französische Mode widerspiegeln (*Гизот, Вальтер-Скотт, Беранжер, Россини, Пер, Тальма, Марс, Потье / Potier, d'Arlincourt, Ламартин, Фальбала, Элиза, Арман*).

Das am häufigsten gebrauchte Verfahren der EN-Wiedergabe in den Übersetzungen ist onomastisches Äquivalent (sowohl bei der Wiedergabe von EN der Haupt- und Nebenfiguren als auch bei der Wiedergabe von EN der Gruppe *Französische Mode*). Bei der Wiedergabe von EN der letzten Gruppe gebraucht man in deutschen Übersetzungen die französische Schreibung dieser Namen. Die EN *Тарквиний* und *Лукреция* haben als Namen einer altrömischen Legende traditionelle Äquivalente im Deutschen und Lettischen, die in den Übersetzungen verwendet wurden (dt. *Tarquin, Tarquinius, Lucretia, Lucretia*, lett. *Tarkvīnijs, Lukrēcija*).

Beschreibende Übersetzung, die R. Lippert [1840] und A. Luther [1950] bei der Wiedergabe der erwähnten EN der Diener (*Филька, Васька – Burschen*) benutzen, ist in diesem Falle gerechtfertigt, denn sie widerspricht dem Original nicht. Transformierende Übersetzungen, die von F. Bodenstedt [1854] bei der Wiedergabe des EN der Hauptheldin (*Наталья Павловна – Katharina*), von R. Lippert [1840] bei der Wiedergabe des EN einer Nebenfigur (*Параша – Rosette*), von R. Lippert [1840] und A. Luther [1950] bei der Wiedergabe der EN *Элиза* и *Арман* (*Herrmann, Amande*) benutzt werden, sind dagegen als misslungene Übersetzerlösungen zu bewerten, denn dabei geht das russische Nationalkolorit (für die EN *Rosette, Katharina*) oder die Bedeutung 'französisch' (*Herrmann, Amande*) verloren. Das letzte ist für die Charakteristik der Hauptheldin wichtig. *Наталья Павловна* interessiert sich für französische Mode und liest einen französischen Roman, dessen Titel in wörtlicher Übersetzung „Liebe Elisas und Armands“ lautet. Die EN *Herrmann, Amande* gehören zu dem deutschen Namenschatz, was der Stilistik des Originals widerspricht.

Besondere Schwierigkeiten bereitet für die Übersetzer des Poems die Wiedergabe von im Russischen üblichen Namen, ihren Formen und Derivata (*Наталья Павловна – Наташа; Филька, Васька*). Eine mögliche Lösung ist es, verschiedene Äquivalente für unterschiedliche Namenformen zu finden (dt. *Natascha – Natalja Pawlowna – Natalja*; lett. *Nataša – Natalja Pavlovna*). Das Gebrauchen von der Höflichkeitsform (Vorname + Vatersname) und der expressiven Vornamenformen in der Übersetzung

macht dem Leser das Textwahrnehmen komplizierter, weil er mit der Grundinformation über Bedeutung von verschiedenen Namenformen nicht vertraut ist. Diese Information könnte aber im Kommentar zur Verfügung stehen.

Bei der Wiedergabe der EN-Semantik ist es wichtig, dass die EN der Haupt- und Nebenfiguren die für den russischen Namenschatz typische EN sind, die im Poem den Alltag russischer Gutsbesitzer repräsentieren. Die Poetik von „Graf Nulin“ wird von der Ästhetik der „gering geschätzten Prosa“ bestimmt (russ. *Презренной прозой говоря*, dt. *Wie wir in schlichter Prosa sagen* ist ein Zitat aus dem Poem). Das kommt auch in den EN der handelnden Figuren zum Ausdruck, was teilweise in den Übersetzungen verloren geht, wenn die im Russischen übliche Anredeform Vorname + Vatersname nicht konsequent gebraucht wird, wenn anstelle eines russischen EN ein französischer Name erscheint (*Параша – Rosette*), wenn als Anredeform für Diener Vollform des Vornamens anstelle expressiver Form gebraucht wird (*Филька, Васька – Philipp, Wassily* in der Übersetzung von F. Bodenstedt [1854]).

Mit der Ästhetik der „gering geschätzten Prosa“ werden sogar die Namen der römischen Legende – *Тарквиний* und *Лукреция* – stilistisch neu (ironisch) bewertet, was für die Übersetzer keine Schwierigkeiten bereitet, denn die Kultur der Antike ist eine allgemeine Basis für alle europäischen Kulturen.

EN der Gruppe *Französische Mode* aktualisieren im Originaltext die Bedeutung ‚französisch‘, was in den Übersetzungen dank der französischen Schreibung dieser EN erhalten bleibt.

Die Anthroponyme des Poems „Graf Nulin“ erfüllen im Text verschiedene Funktionen:

1) Charakteristik der handelnden Figur:

- EN charakterisiert den Namensträger. In dem Familiennamen *Нуллин* ist die innere Form *нуль* ‚die Nulle‘ aktiv, was den Namensträger als einen unbedeutenden Menschen charakterisiert.
- EN charakterisieren eine andere Figur. Die EN der französischen Schauspieler und Schriftsteller charakterisieren den Grafen *Nulin*, der gerade aus Frankreich gekommen ist.

2) Lokal-temporale Charakteristik:

- Charakteristik des Handlungsortes und Widerspiegelung des russischen Nationalkolorits (*Наталья Павловна, Филька, Васька, Параша* als für den russischen Namenschatz typische EN).

- Widerspiegelung des Kolorits der Puschkinzeit. Wenn die EN *Россини, Вальтер Скотт* bis heute sehr bekannt sind, so waren die EN *Потье* oder *Марс* in der Puschkinzeit bekannt.

3) Widerspiegelung von Literatur- und Kulturassoziationen (*Лукреция, Тарквиний*).

4) Funktion eines verallgemeinerten symbolhaften Namens: *Элиза, Арман*. „Die Liebe Elisas und Armands in Briefen zweier Häuser“ («Любовь Элизы и Армана, или переписка двух семей») ist ein fingierter Titel im Stille der Empfindsamkeit des 18.Jhs., darum ist die Namenwahl in diesem Titel relativ frei.

5) Funktion einer Andeutung: *Лидин*. Der am Ende des Poems einzig erwähnte Name zerstört die Illusion einer harmonischen Ehe der Hauptheldin.

6) Fremdsprachliche Konnotationen (*Potier, d’Arlincourt*). Im Originaltext des Poems sind einige EN französisch geschrieben.

7) Funktion einer stilistischen Graduierung (*Наталья Павловна – Наташа, Параша, Филька, Васька*).

8) Ironie: *Тарквиний, Лукреция* dank der neuen stilistischen Bewertung.

Die größten Schwierigkeiten bereitet für die Übersetzer die Wiedergabe des russischen Nationalkolorits und einer stilistischen Graduierung.

5. Anthroponyme im Poem „Poltawa“ und in den Übersetzungen

Eine große Anthroponymenzahl und ihre Verschiedenartigkeit lassen sich durch die Vielfalt des Materials von „Poltawa“ erklären. A. Puschkin hat viele historische Untersuchungen auf Russisch und Französisch studiert, bevor sein Poem geschrieben wurde.

Die Anthroponyme des Poems lassen sich folgenderweise gruppieren:

- 1) EN der Hauptfiguren (*Кочубей, Мария, Мазена*).
- 2) EN von historischen Figuren (*Петр, Карл, Богдан, Станислав, Дульская, Войнаровский, Булавин, Дорошенко, Самойлович, Палей, Гордеенко, Орлик, Забела, Гамалея, Чечель, Искра, Шереметьев, Брюс, Боур, Репнин, Розен, Шлипенбах*).
- 3) EN aus der Bibel (*Христос, Иуда*).
- 4) EN aus dem Motto und aus den Anmerkungen.

In den Anmerkungen Puschkins gibt es neben den Realienerklärungen auch kurze Kommentare zu einzelnen Namen von historischen Figuren und mit ihnen verbundenen Ereignissen oder Legenden. Außerdem gebraucht der Autor mehrere EN, indem er die im Poem beschriebenen Ereignisse und Tatsachen kommentiert. Zu dieser Gruppe gehört ein EN aus dem Motto – *Вурон* – und EN der Anmerkungen *Василий Леонтьевич Кочубей, Обидовский, Мазепа, Матрена, Байрон, Дорошенко, Григорий Самойлович, Петр I (Петр, Петр Великий), Симеон Палей, Костя Гордеенко, Карл (Карл XII, Charles XII), Искра, Заленский, Дульская, Филипп Орлик, Булавин, Шафиров, Головкин, Бантыш-Каменский, Казы-Гирей, Сусанна, Даниил, Иван Скоропадский, Чечель, Меншиков, Данилыч, Август, Voltaire*.

Das häufigste Verfahren bei der EN-Wiedergabe in den Übersetzungen ist onomastisches Äquivalent, was vom Anthroponymschatz des Poems, in dem EN von historischen Figuren dominieren, vorbestimmt wird. Für EN der berühmten historischen Figuren (*Карл, Петр*) gibt es in den Übersetzungssprachen traditionelle Äquivalente (dt. *Peter, Karl*, lett. *Pēteris, Kārlis*). Onomastische Äquivalente der frühen Übersetzungen des Poems weisen manchmal Inkonsequenz bei der Wiedergabe einzelner Grapheme auf. A. Ascharin [1877] gebraucht z.B. bei der Wiedergabe des russischen *в* mal *v* (*Bulavin*), mal *w* (*Woinarowsky*). In den Übersetzungen von F. Bodenstedt [1854] und A. Ascharin [1877] wird das Graphem *ш* (*Дорошенко*) als *sh* (*Doroshenko*), anstatt *sch* (*Doroschenko*) wiedergegeben. Um in der Aussprache des Familiennamens *Самойлович* Anfangslaut [s] zu erhalten, gebraucht A. Ascharin [1877] in der Namensschreibung –*ss*– (*Ssamoilowitsch*). Bei der Wiedergabe der EN *Кочубей, Палей* in deutschen Übersetzungen sollte man der Aussprache von *-ей* als [ai] am Ende des Wortes ausweichen. Am besten gelingt es B. Tutenberg [1999] und J. von Guenther [1949], die *Palej* als Äquivalent für *Палей* gebrauchen. In der Übersetzung von F. Bodenstedt [1854] hat der EN *Paléi* wie die anderen EN ein Akzentzeichen.

In einzelnen Fällen wird beschreibende Übersetzung benutzt. In den Übersetzungen R. Lipperts [1840] zieht die Häufigkeit dieses Verfahrens die Aufmerksamkeit auf sich. Mit dem Auslassen mehrerer Anthroponyme verliert der Text sein historisches Kolorit, das im Original durch das Aufzählen von historischen EN entsteht.

Die Besonderheiten der EN-Semantik des Poems resultieren sich aus dem Übergewicht der historischen EN in dem Anthroponymschatz. Die mehr oder weniger bekannte Grundinformation über die historischen

Figuren, deren Namen im Poem erscheinen, ist ein wichtiger Teil der EN-Semantik. In dieser Hinsicht spielt der Übersetzerkommentar eine wichtige Rolle. Einige Übersetzer und Herausgeber des Poems haben eigene Kommentare ausgearbeitet und sie neben den Anmerkungen Puschkins angeführt. Das ist positiv zu bewerten, denn die ganze Grundinformation von „Poltawa“ kann nicht im poetischen Teil des Textes wiedergegeben werden.

EN der historischen Figuren sind ein Teil des literarischen Textes, dessen Regeln sie befolgen, d.h. sie können zusätzliche Bedeutungen im Text bekommen, wenn z.B. ihre Etymologie aktualisiert wird. So kommt der EN *Кочубей* vom türkischen *küçük bej*. Die Familiennamen, die aus den Turksprachen kommen, sind im russischen Kulturbewusstsein Zeichen einer alten und vornehmen Familie. Diese Bedeutung aktualisieren auch Kontexte: *Богат и славен Кочубей; Богат и знатен Кочубей (Berühmt und reich ist Kotschubej)*.

Für das historische Kolorit des Poems spielt eine große Zahl von historischen EN eine wichtige Rolle. Das Aufzählen dieser EN stilisiert eine historische Chronik.

Die Anmerkungen des Autors in „Poltawa“ wurden nicht von allen Übersetzern als integrales Element des ganzen literarischen Textes wahrgenommen, deshalb wurden sie zum Teil verschwiegen oder überhaupt nicht wiedergegeben. Das lässt in den Übersetzungen das Dialogismusprinzip des Poems (siehe §3) nicht erhalten.

Die Anthroponyme des Poems „Poltawa“ erfüllen im Text folgende Funktionen:

1) Widerspiegelung des historischen Kolorits. Das ist die häufigste Funktion von EN in dem Poem, die von EN der historischen Figuren und EN der Anmerkungen realisiert wird.

2) Widerspiegelung des Folklorekolorits. Der EN *Мария* wird z.B. in den stilistischen Kontexten gebraucht, die auf die Folkloresprache orientiert sind. Die Schönheit von *Maria* wird mit den Folkloremitteln beschrieben: schlank wie ein Pappel, Bewegung gleich einem Schwan, Augen wie Sterne, Lippen wie ein Rosenschein.

3) Charakteristik der handelnden Figuren. *Кочубей* ist ein Familienname türkischer Herkunft, was den Namensträger als den Vertreter einer alten und vornehmen Familie charakterisiert.

4) Widerspiegelung von Literatur- und Kulturassoziationen (*Байрон, Христос, Иуда, Voltaire*).

5) Konstellierung (*Карл – Петр*). Der EN *Карл* bekommt im Kontext *Ошибся в этом Карле я. /Он мальчик бойкий и отважный...* dank dem Wortspiel *Карл – карла* ('Zwerg') eine Nebenbedeutung 'klein, unwichtig'. So wird der große *Peter* dem kleinen *Karl* gegenübergestellt.

6) Dialogismus (EN der Anmerkungen).

Historisches Kolorit wird am besten in den Übersetzungen wiedergegeben, die sowohl Puschkins Anmerkungen als auch einen Übersetzer- oder Herausgeberkommentar erhalten. Aus der Sicht der Originalsnähe sind die Anmerkungen Puschkins am besten in der Übersetzung von F. Bodenstedt [1854] und in der Ausgabe von J. Vanags [1968], wo „Poltawa“ in der Übersetzung A. Kurcijs veröffentlicht wird, wiedergegeben. Es ist auch zu unterstreichen, dass die Anmerkungen Puschkins nur in der Ausgabe von J. Vanags dem poetischen Text folgen, aber der Kommentar des Herausgebers am Ende des Bandes, vom Autortext getrennt, angeführt wird.

Es wäre wünschenswert, für die Wiedergabe des Folklorekolorits (*Мария*) und der Charakteristik der handelnden Figur (*Кочубей*) ein Kommentar auszuarbeiten. Die Kultur- und Literaturassoziationen, die mit den Namen *Байрон, Христос, Иуда, Voltaire* verbunden sind, brauchen im Gegenteil keinen Übersetzerkommentar. Die Konstellierung (*Карл – Петр*) wird in den Übersetzungen in den näheren Kontexten wiedergegeben. Am besten ist es in der Übersetzung von J. von Guenther [1949] gelungen, wo dem Klang nach nahe EN *Karle* und Wortverbindung *kühner Knabe* auch semantisch näher gebracht werden.

Die Funktion des Dialogismus kann nur dann wiedergegeben werden, wenn die Anmerkungen des Autors übersetzt sind.

6. Anthroponyme im Poem „Das Häuschen in Kolomna“ und in den Übersetzungen

Den Anthroponymenschatz des Poems bilden 15 EN. Das sind der EN der Hauptheldin *Параша (Пашенька)*, der EN einer Köchin im Haus von der Hauptheldin *Мавра (Мавруша, Маврушка)* als auch erwähnte EN von anderen Angehörigen und Dienern (*Вера Ивановна, Фекла / Феклуша*). Die anderen erwähnten EN lassen sich in drei Gruppen teilen:

- 1) Die mit der Antike verbundenen EN (*Феб, Диана*).
- 2) EN der Schriftsteller und Maler (*Эмин, Шихматов, Рембрандт*).
- 3) EN der berühmten Feldherren (*Тамерлан, Наполеон*).

Besondere Schwierigkeiten bereiten für Übersetzer des Poems expressive Formen der Vornamen (*Пашенька, Феклуша, Мавруша, Маврушка*), wenn im Text auch Vollform (*Мавра, Фекла*) oder Kurzform (*Параша*) dieser Namen gebraucht wird, als auch Wiedergabe der im Russischen üblichen Form Vorname + Vatersname (*Вера Ивановна*), die es im Deutschen und Lettischen nicht gibt. Wenn der Übersetzer alle Formen eines Namens mit Hilfe der onomastischen Äquivalente wiedergibt, wäre es wünschenswert, einen Kommentar zu erstellen, wo die Bedeutungen einzelner Formen erklärt werden können. Die Äquivalente von EN der Haupthelden (*Пашенька, Мавруша*) und eines erwähnten Namens (*Фекла*) in der lettischen Übersetzung von A. Plensners [1949] sind als eher unpassend zu bewerten. Die von ihm vorgeschlagenen Äquivalente *Pašiņ, Marviņ, Tekla* geben das nationale Kolorit nicht wieder. Zwei EN sind in seiner Übersetzung transformiert (*Marva, Tekla*). Außerdem sind die EN-Formen (*Pašiņ, Marviņ*) nach den Regeln der lettischen Sprache gebildet, mit Hilfe des diminutiven Suffixes *-iņ(š) / -iņ(a)*, vgl.: *Anna – Anniņa (Anniņ! – Form des Vokativs)*, was schon eine zu große Anpassung zur Übersetzungssprache ist.

Die Wiedergabe der mit der Antike verbundenen EN bereitet keine besonderen Schwierigkeiten. Der Fehler von A. Plensners [1949], der den EN *Фео* als *Zibeņmetējs* ('der Blitze Schießende') wiedergibt, entstand schon auf der Etappe des Textverstehens. In Bezug auf die Schriftsteller-EN *Эмин, Шихматов* wird die Frage über den Kommentar des Herausgebers oder Übersetzers wieder aktuell. Die in den Ausgaben von H. Raab [1999] und J. Vanags [1968] erstellten Kommentare erleichtern dem Leser das Wahrnehmen des Textes.

Eine Besondere Aufmerksamkeit sollte der Semantik von stilistisch und sozial markierten EN geschenkt werden. Der EN der Hauptheldin *Параша*, der schon im Poem *Graf Nulin* gebraucht wurde, ist z.B. eine Kurzform des Vornamens *Прасковья*, der für das einfache Volk typisch war. Diese Grundinformation ist dem Leser einer Übersetzung ohne Kommentar nicht bekannt.

Die Anthroponyme des Poems erfüllen folgende Funktionen:

1) Charakteristik der handelnden Figur:

- Der EN charakterisiert den Namensträger. EN *Параша* als stilistisch markierter Name charakterisiert die Hauptheldin.
- Der EN charakterisiert eine andere Figur. Der EN *Рембрандт* dient zur Charakteristik des Aussehens von der Mutter der

Hauptheldin: *В картинах Рембрандта такие лица (Mit Zügen, wie sie Rembrandt oft gemalt).*

2) Lokale Charakteristik:

- Charakteristik des Handlungsortes. EN *Парашиа, Фекла, Мавра, Вера Ивановна* sind typische EN des russischen Anthroponymenschatzes und werden in für das Russische üblichen Formen (Kurz- und expressive Formen des Vornamens, Vorname + Vatersname) gebraucht, was das alltägliche Leben der Petersburger Kleinbürger widerspiegelt.
- Widerspiegelung des Kolorits der Puschkinzeit (*Шихматов*). Der Name dieses Dichters erscheint in den Äußerungen des Autors über Poesie, die die literarische Polemik der Puschkinzeit widerspiegeln.

3) Funktion der stilistischen Graduierung:

- Anrede eines guten Bekannten (*Парашиа*).
- expressive Anrede (*Маврушка, Пашенька*).

4) Widerspiegelung der Kultur- und Literaturassoziationen (*Феб, Диана, Эмин, Рембрандт, Тамерлан, Наполеон*).

5) Ironie. Der EN *Феб* (dt. *Phoibos, Apoll*) ist als der Name eines antiken Gottes stilistisch hoch markiert, aber im Text Puschkins wird dieser Name in einem stilistisch niedrigen Kontext gebraucht: *В отставке Феб живет (Apoll ist pensioniert)*. Daraus entsteht die Ironie.

Die größten Schwierigkeiten bereiten für die Übersetzer lokale Charakteristik, Widerspiegelung des Kolorits von der Puschkinzeit als auch Anrede eines guten Bekannten und expressive Anrede. Die zwei letzten Funktionen werden im Original von Kurz- (*Парашиа*) und expressiven (*Пашенька, Феклуша, Мавруша, Маврушка*) Vornamenformen realisiert, die im Russischen (aber nicht im Deutschen und Lettischen) üblich sind und regelmäßig gebraucht werden. Die Übersetzer versuchen diese Formenzahl zu reduzieren. Nur in der Übersetzung von M. Bendrupe [1968] gibt es onomastische Äquivalente für alle drei Formen des EN *Мавра*: *Mavra, Mavruša, Mavruška*. Zwei andere Übersetzer gebrauchen nur zwei Formen des EN: *Mawra, Mawruscha* [Remané 1999], *Marva, Marviņ* [Plensners 1949]. Der EN einer erwähnten Figur *Вера Ивановна* (eine im Russischen übliche Form Vorname + Vatersname) wird in den lettischen Übersetzungen als *Vera*, aber in der deutschen Übersetzung beschrieben – als *Base* – wiedergegeben.

7. Anthroponyme im Poem „Der Eherne Reiter“ und in den Übersetzungen

Im Poem „Der Eherne Reiter“ (wie auch im Poem „Poltawa“) spielt die historische Problematik eine wichtige Rolle. Die beschriebenen Ereignisse sind dabei aber nur Kunstbilder, in denen sich Nachdenken des Autors über die Geschichte Russlands verkörpert hat. Eine andere (im Vergleich zu „Poltawa“) literarische Grundidee widerspiegelt sich in dem Anthroponymenschatz des Poems, in dem historische EN schon nicht mehr dominieren. Ebenso wie „Poltawa“ enthält der Text die Anmerkungen des Autors, in denen auch einige Anthroponyme gebraucht werden. Der Anthroponymenschatz vom Poem „Der Eherne Reiter“ lässt sich folgenderweise gruppieren:

1) EN der fiktiven Figuren: *Евгений, Параша, Всадник Медный*. Der EN *Всадник Медный* wurde von Puschkin ausgedacht, zwei andere EN (*Евгений, Параша*) gehören zu dem russischen Vornamenschatz und sind dadurch markiert, dass sie in den anderen Werken Puschkins schon gebraucht wurden.

2) EN von realen Figuren: *Петр, Карамзин, Хвостов*.

3) EN aus dem Vorwort und den Anmerkungen: *В. Н. Борх, Альгаротти, Вяземский, Мицкевич, Милорадович, Бенкендорф, Рубан, Oleszkiewicz*.

Bei der Wiedergabe von EN in den Übersetzungen wurden folgende Verfahren benutzt: onomastisches Äquivalent (bei der Wiedergabe von EN der realen Figuren im poetischen Teil des Textes, als auch von EN der Anmerkungen); die Übertragung eines EN ohne Veränderungen in die Übersetzung, wenn der EN des Originals in lateinischer Schrift geschrieben wurde (*Oleszkiewicz*); transformierende Übersetzung für die Wiedergabe des EN *Всадник Медный*, der eine aktive innere Form hat. Dt. *der Eherne Reiter* / *der eh'rne Reiter*, lett. *Vara Jātnieks* (*varš* – ‘das Kupfer’, *jātnieks* – ‘Reiter’) sind als wörtliche Übersetzungen Varianten der transformierenden Übersetzung.

Der EN *Eugen*, der als Entsprechung von *Евгений* in den deutschen Übersetzungen gebraucht wird, scheint schon ein traditionelles Äquivalent zu sein, denn der andere *Евгений* Puschkins, *Евгений Онегин*, heißt in manchen deutschen Übersetzungen *Eugen Onegin*.

Die Schwierigkeiten, auf die Übersetzer beim Gebrauch der onomastischen Äquivalente stoßen, unterscheiden sich von den in den vorherigen Kapiteln schon analysierten nicht. So ist z.B. in der frühen

Übersetzung von A. Lupus [1898] der Familienname auf *-ов* (*Хвостов*) als *Chwostof* / *Chwostoff* wiedergegeben.

Die Semantik von EN der realen Figuren sowohl aus dem poetischen Teil des Textes als auch aus dem Vorwort und den Anmerkungen, kann nur mit Hilfe eines Kommentars wiedergegeben werden, der eine enzyklopädische Information über die Namensträger enthält. Der heutige Leser des Originals bedarf auch eines solchen Kommentars der meisten EN dieser Gruppe. Andere Schwierigkeiten bereiten der EN *Параша*, dessen soziale Charakteristik wiedergegeben werden sollte, und der EN *Евгений*. Im Text Puschkins wird dieser EN in den Reimen gebraucht: *Евгений – размышлений* ('Nachdenken') – *мучений* ('Plagen') – *потрясений* ('Erschütterungen'). Die gereimten Wörter dehnen ihre Bedeutungen auf den EN aus und widerspiegeln kurzgefaßt das Schicksal von *Евгений*, was in den Übersetzungen nicht wiedergegeben wurde. In den Übersetzungen von J. Plaudis [1968] und W. Groeger [1999] gibt es keine Reime mit dem EN *Jevgenijs* bzw. *Eugen*. In der Übersetzung von A. Lupus [1898] gibt es nur einen Reim: *Eugen – vergeh(e)n*, was nicht genug ist, um die genannten Assoziationen zu behalten.

Die Anthroponyme des Poems erfüllen im Text folgende Funktionen:

1) Charakteristik der handelnden Figur. EN *Евгений* charakterisiert den Namensträger dank dem Akkumulieren der Bedeutungen von gereimten Wörtern.

2) Widerspiegelung von Literatur- und Kulturassoziationen. EN *Параша*, *Евгений*, die in Puschkins Werken schon gebraucht waren; EN der berühmten Literaten *Мицкевич*, *Карамзин*, *Вяземский*.

3) Stilistische Graduierung. *Параша*, der für das einfache Volk typische EN ist stilistisch und sozial markiert.

4) Akzentuierung. EN *Евгений* dank den Reimen *размышлений – мучений – потрясений*.

5) Konstellierung (*Всадник Медный – Петр*). Der russische Leser entnimmt dem Text, dass die historische Rolle des Zaren Peter nicht eindeutig zu bewerten ist, denn Zar Peter wird im Poem in zwei Gestalten gezeigt: als *Peter* und als *der Eherne Reiter*.

6) Symbol (*Всадник Медный*). *Всадник Медный* (*der Eherne Reiter*) symbolisiert die Größe des Zaren (*Петр*) und zeigt eine andere Seite dieser Größe.

7) Widerspiegelung des Kolorits der Puschkinzeit. *Милорадович*, *Бенкендорф* sind EN der Zeitgenossen Puschkins.

8) Dialogismus (EN der Anmerkungen und des Vorwortes).

9) Ironie (*Хвостов*). In literarischen Kreisen der Puschkinzeit war der EN des Dichters *Хвостов* eine Bezeichnung für einen fruchtbaren, aber unbegabten Autor. Darum sind die Verse Puschkins *Граф Хвостов, / Поэт, любимый небесами...* (*Der Graf Chwostow, / Ein Dichter, den die Musen lieben...*) als Ironie zu verstehen.

Die Literatur- und Kulturassoziationen, die mit der russischen Kultur verbunden sind, und das Kolorit der Puschkinzeit sind am besten mit Hilfe des Kommentars wiedergegeben, denn die Wiedergabe dieser Funktionen sich auf die dem Muttersprachler mehr oder weniger bekannte Grundinformation stützt. Einen informativen Kommentar erstellt zu seiner Übersetzung z.B. A. Lupus [1898].

Die Konstellierung und die Funktion des Symbols stützen ebenso auf die Grundinformation, aber diese Funktionen werden auch vom Leser der Übersetzung dank dem Kommentar einiger Herausgeber wahrgenommen, wenn im Kommentar die Information über das Denkmal dem Peter I in St.-Petersburg gegeben wird.

Wie auch in den Übersetzungen der anderen Poeme, ist es für die Wiedergabe des Dialogismus wichtig, welche Einstellung die Übersetzer zu den Anmerkungen Puschkins haben, ob sie die Anmerkungen voll / zum Teil / überhaupt nicht wiedergeben. In der Ausgabe von H. Raab [1999], wo die Übersetzung von W. Groeger publiziert ist, werden fast alle Anmerkungen Puschkins übersetzt, aber sind am Ende des Bandes gegeben, ohne von den Anmerkungen des Herausgebers getrennt zu werden. Bei J. von Guenther [1949] und A. Lupus [1898] sind fast alle Anmerkungen gegeben, aber in Fußnoten, obwohl sie bei Puschkin dem poetischen Text nachfolgen.

Schlussfolgerungen

1. Der Sprachkontrastive Vergleich der Personennamen führt zum Schluss, dass das anthroponymische System der deutschen, russischen und lettischen Sprache viele Gemeinsamkeiten sowohl im Bestand als auch in der Funktion aufweist. Diese Tatsache erleichtert die interkulturelle Kommunikation und damit verbundene praktische Aufgaben wie z.B. das Übersetzen. Daneben hat jedes System Besonderheiten. Sie betreffen die Komponentenzahl der anthroponymischen Formel, die Form und den Status der Vornamenderivata. Eine wichtige Rolle spielt auch Pragmatik der Anthroponyme, die einem Muttersprachler bekannte Grundinformation

über bestimmte Namensträger, die beim Übersetzen berücksichtigt werden soll.

2. Literarische Anthroponyme widerspiegeln zusammen mit anderen Sprachmitteln eines literarischen Textes die Weltanschauung eines Schriftstellers. Sie können auf jeder Sprachebene aktualisiert werden und sind wichtige Elemente der thematischen, inhaltlich-strukturellen und Kompositionsseite eines Werkes. EN eines literarischen Textes sind EN in der Rede. Ihre Bedeutung ist umfangreicher als die in der Sprache. Die Enzyklopädische und Redeeinformation gehören auf der Textebene zur Semantik von EN.

3. Synthesierender Charakter des Schaffens Puschkins als die wichtigste Eigenschaft seines individuellen Stils kommt in der Auswahl und dem Funktionieren von EN in den Werken Puschkins zum Ausdruck. Der Anthroponymenschatz der Märchen und Poeme Puschkins ist umfangreich und vielfältig nach seinem Bestand. Das sind sowohl die im russischen Personennamenschatz üblichen EN als auch EN, die mit der antiken Kultur, der russischen und slawischen Folklore, der orientalischen Welt verbunden sind, EN der historischen Figuren, der berühmten Schriftsteller und Künstler.

4. Die Hauptverfahren der EN-Wiedergabe in der Übersetzung sind Übertragung eines Personennamens ohne Veränderungen in die Übersetzung, onomastisches Äquivalent, kommentierte Übersetzung, präzisierte Übersetzung, beschreibende Übersetzung, transformierende Übersetzung. In den analysierten deutschen und lettischen Übersetzungen der Werke Puschkins wurden alle der genannten Verfahren benutzt.

5. Das am häufigsten gebrauchte Verfahren ist onomastisches Äquivalent. Es wird bei der Wiedergabe der EN von Haupt- und Nebenfiguren als auch der erwähnten EN benutzt. Schwierigkeiten bereitet den Übersetzern die Wiedergabe von einzelnen Graphemen. Zu berücksichtigen sind auch phonetische Besonderheiten der russischen Sprache und Probleme der Anpassung von fremdsprachlichen EN in der Übersetzung.

6. Probleme der graphischen Wiedergabe von EN sind mit der Entstehungszeit der Übersetzung verbunden. Frühe Übersetzungen weisen graphische Inkonsequenz auf, denn die Übersetzungsnormen wurden noch nicht entwickelt.

7. Traditionelle onomastische Äquivalente werden bei der Wiedergabe der mit der Antike verbundenen EN (*Феб, Диана, Орфей*) als auch der

EN der berühmten Schriftsteller (*Парни*) oder historischen Figuren (*Петр, Карл*) und der Bibel-EN (*Христос, Иуда*) gebraucht.

8. Bestimmte Schwierigkeiten bereitet die Wiedergabe von den im Russischen üblichen Anthroponymen und ihrer Derivata. Wenn in der Übersetzung alle im Original genannten Vornamenformen gebraucht werden, dann bleibt das nationale Kolorit erhalten, Identität eines einzelnen EN kann aber im Leserbewusstsein verloren gehen. Trotzdem wäre es wünschenswert, alle im Original genannten Vornamenformen wiederzugeben, insbesondere betrifft das EN von Hauptfiguren. Es scheint dabei aber notwendig, einen Kommentar mit der Grundinformation über Bedeutungen einzelner Formen zu erstellen.

9. Wenn der EN im Original über die Grundinformation verfügt, kann sie im Kommentar wiedergegeben werden. Das betrifft die mit der Folklore, der russischen Kultur und Geschichte verbundenen EN, als auch die in der übertragenen Bedeutung gebrauchten EN.

10. Präzisierte Übersetzung gibt dem Leser zusätzliche Informationen, aber im Vergleich zu der kommentierten Übersetzung schon unmittelbar im Text (dt. *Gott Lel* – russ. *Лель*, dt. *Batu-Chan* – russ. *Батый*).

11. EN eines literarischen Textes verfügen über ihre ästhetischen Aufgaben. Deshalb kann die beschreibende Übersetzung, wobei EN von Gattungsnamen ersetzt werden, zu einem bestimmten stilistischen Verlust bringen. So geschieht es in der Übersetzung des Poems „Poltawa“ von R. Lippert [1840], der mehrere EN von historischen Figuren ausgelassen (beschreibend wiedergegeben) hat, und im Text ging dadurch historisches Kolorit verloren.

12. Transformierende Übersetzung wird überwiegend bei der Wiedergabe von den Märchen-EN gebraucht, deren wichtigste Eigenschaft ist es, handelnde Figur zu charakterisieren. Transformierende Übersetzung kann auch Abweichungen vom Original provozieren. Die von R. Lippert vorgeschlagenen Transformationen (russ. *Салтан* – dt. *Silvan*, russ. *Гвидон* – dt. *Harald*, russ. *Бабариха* – dt. *Sibylle*) führen dazu, dass das nationale Kolorit verloren geht und Puschkins Märchen dem westeuropäischen Märchenkreis einbezogen wird.

13. Die Übertragung eines Personennamens ohne Veränderungen in die Übersetzung wird benutzt, wenn EN im Original französisch (*Potier, d'Arincourt*), englisch (*Byron*), polnisch (*Oleszkiewicz*) geschrieben werden. Die im Original mit EN verbundenen fremdsprachlichen Konnotationen werden dabei auch in der Übersetzung erhalten.

14. Die Wiedergabe der EN-Semantik bereitet Schwierigkeiten, wenn ein EN über die einem Muttersprachler bekannte Grundinformation verfügt (z.B. EN mit der aktiven inneren Form, die mit der russischen Folklore, Literatur oder Geschichte verbundenen EN). Am besten kann ihre Semantik mit Hilfe eines Kommentars vom Übersetzer oder Herausgeber wiedergegeben werden, insbesondere wenn der Kommentar der Spezifik des Textgenres nicht widerspricht (das betrifft z.B. das Genre des historischen Poems).

15. Bei der Wiedergabe von den Märchen-EN, müssen die Übersetzer beschließen, ob sie redende Namen übersetzen werden. Wörtliche Übersetzung als eine Variante der transformierenden Übersetzung wird für die Wiedergabe von Märchenfiguren-EN sehr oft benutzt.

16. Die Semantik von literarischen Anthroponymen wird reicher, weil der EN im Text ein Teil des unmittelbaren und breiteren Kontextes ist, in Reimen gebraucht wird, denn seine Etymologie kann im Text aktualisiert werden. Das sollte man in den Übersetzungen berücksichtigen, was mit Hilfe eines Kommentars oder auf Kontexte und Reime stützend gemacht wird.

17. Die Anthroponyme der Märchen und Poeme Puschkins erfüllen im Text verschiedene Funktionen. Das sind Charakteristik der handelnden Figur, lokal-temporale Charakteristik, Konstellierung, Akzentuierung, Widerspiegelung von Literatur- und Kulturassoziationen, Funktion eines verallgemeinerten symbolhaften Namens, Widerspiegelung eines historischen Kolorits, Dialogismus, Widerspiegelung von fremdsprachlichen Konnotationen, Funktion einer stilistischen Graduierung, Ironie, Symbol. Es ist wichtig zu unterstreichen, dass die Klassifizierung von EN-Funktionen in einem literarischen Text den Charakter einer offenen Reihe hat und dass die vorgeschlagene Klassifizierung keinen Anspruch auf vollständige Liste aller möglichen Funktionen von literarischen Anthroponymen erhebt.

18. Die größten Schwierigkeiten bereitet in der Übersetzung die Wiedergabe des nationalen, historischen, Folklorekolorits als auch Kolorits der Puschkinzeit und solcher Kulturassoziationen, die mit der russischen Kultur verbunden sind, denn alle genannter Funktionen stützen auf die einem Muttersprachler bekannten Grundinformationen. Problematisch ist auch die Wiedergabe der stilistischen Graduierung, denn diese Funktion wird von den im Russischen (aber nicht im Lettischen und Deutschen) üblichen expressiven Formen und Kurzformen der Vornamen realisiert. Die Wiedergabe vom Dialogismus ist davon

abhängig, welche Einstellung zu den Anmerkungen Puschkins die Übersetzer und / oder Herausgeber haben, denn diese Funktion wird von den EN der Anmerkungen realisiert.

19. In der Wiedergabe von Anthroponymen und literarischen Anthroponymen gibt es viele Gemeinsamkeiten, denn literarische Anthroponyme sind zu einem großen Teil in den Text eingeschlossene Anthroponyme der Sprache. Einzelne Besonderheiten der Wiedergabe von literarischen Anthroponymen der analysierten Texte Puschkins werden aber auch vom Rhythmus und der Metrik bestimmt.

20. Man kann feststellen, dass das Wiedergabeverfahren mit dem Anthroponymtyp verbunden ist. Bei der Wiedergabe redender Namen gebraucht man oft transformierende Übersetzung, für klassifizierende, verkörperte und klangsymbolische Namen gebraucht man überwiegend onomastische Äquivalente. Verkörperte Namen werden oft von Übersetzern oder Herausgebern auch kommentiert, was aber nicht mit der Spezifik dieses Namentyps, sondern mit der Eigenart von verkörperten Namen der analysierten Texte verbunden ist. Das sind meistens die mit der russischen Geschichte verbundenen Namen, die über Grundinformation verfügen.

21. In der EN-Wiedergabe widerspiegelt sich auch die Entstehungszeit der Übersetzung. Frühe Übersetzungen weisen graphische Inkonsequenz, ziemlich „freie“ Einstellung zu dem ganzen Text (was z.B. in der Veränderung von Hauptfiguren-EN zum Ausdruck kommt) als auch zu den Anmerkungen des Autors auf.

Zum Schluss ist noch zu unterstreichen, dass den EN in der Übersetzung lange Zeit keine Aufmerksamkeit geschenkt wurde, was die Widerspiegelung eines Stereotyps ist, dass EN „irgendwie selbst“ in der Übersetzung wiedergegeben werden. In der vorliegenden Arbeit wurde versucht zu zeigen, dass es nur ein Stereotyp ist. Natürlich können EN und literarische EN auch ohne Zusammenhang mit der Übersetzung untersucht werden. Literarische EN widerspiegeln zusammen mit anderen sprachlichen Mitteln die Weltanschauung eines Schriftstellers, und außerdem ist die vollständige Analyse der EN von Puschkins Werken noch nicht durchgeführt. Die Sprache Puschkins als eine Erscheinung der russischen und Weltkultur kann aber aus der kontrastiven Sicht auch sehr fruchtbar geforscht werden, denn ein Vergleich mit anderen Sprachen zeigt sowohl funktionale Seite als auch nationale Eigenart der analysierten Erscheinung.

PUBLIKĀCIJAS PAR PROMOCIJAS DARBA TĒMU

Борман Ж. (2002) Антропонимы в переводе художественного текста: «Руслан и Людмила» и «Сказка о царе Салтане ...» Пушкина на немецком языке. Grām.: *Littera scripta ...* Rīga: LU. 141-150.

Борман Ж. (2003a) Функционирование антропонимов в художественном тексте. Grām.: *Littera scripta...3*. Rīga: LU. 99-107.

Bormane Ž. (2003b) Anthroponyme im Poem Puschkins „Graf Nulin“: Originaltext und deutsche Übersetzungen von R. Lippert und F. Bodenstedt. Grām.: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum III*. Stuttgart. 113-120.

Борман Ж. (2004a) Антропонимы поэмы Пушкина «Полтава»: оригинал и переводы на немецкий и латышский языки. Grām.: *Littera scripta ... 4*. Rīga: LU. 77-82.

Борман Ж. (2004b) Передача антропонимов в переводе: сказки и поэмы А. С. Пушкина по-немецки. Grām.: *Русская филология 15*. Tartu: TU. 192-198.

Борман Ж. (2004c) Имя собственное и рифма. Grām.: Художественный текст: варианты интерпретации. Бийск: БГУ. 54-56.

Bormane Ž. (2005a) Anthroponyme im Deutschen, Russischen und Lettischen. Grām.: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum IV*. Stuttgart. 101-110.

Борман Ж. (2005b) Специфика передачи антропонимов в переводе. Grām.: *Взаимодействие языков и культур: Русский язык в культурно-коммуникативном пространстве новой Европы*. Rīga: ВКИ. 52-61.

Борман Ж. (2006a) Имена собственные и текстообразование. Grām.: *Littera scripta ... 5*. Rīga: LU. 111-115.

Борман Ж. (2006b) Переносные значения антропонимов в художественном тексте. Grām.: *Русская филология 17*. Tartu: TU. 127-134.

Борман Ж. (2006c) Антропонимикон сказок А. С. Пушкина. Grām.: *Художественный текст в диалоге культур. Материалы международной научной конференции, посвященной Году Пушкина в Казахстане (4-6 октября 2006 г)*. Ч. 2. Алматы. 185-191.

Bormane Ž. Wiedergabe der Anthroponyme in den frühen Übersetzungen A. Puschkins ins Deutsche: am Beispiel der Übersetzungen von R. Lippert. Grām.: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum V*. Stuttgart (pieņemts publicēšanai).

Борман Ж. Особенности передачи семантики антропонимов в переводе художественного текста. Grām.: *LU Raksti. Valodniecība. Slavistikas tradīcijas Baltijā*. (pieņemts publicēšanai).